

Міністерство освіти та науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Т. А. ГРЕКУЛ-КОВАЛИК

ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2023

Рекомендовано до друку на засіданні кафедри теорії права та прав людини Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (протокол № 4 від 16.11.2023 р.)

Рецензенти:

Омельчук Олег Миколайович, доктор юридичних наук, професор, ректор Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова;

Балинська Ольга Михайлівна, доктор юридичних наук, професор, проректор Львівського державного університету внутрішніх справ

Грекул-Ковалик Т. А.

Захист прав мігрантів і біженців : навч. посібник / Т. А. Грекул-Ковалик. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 184 с.

Запропоноване видання присвячене аналізу міжнародного, регіонального та національного рівнів захисту прав мігрантів і біженців. Теоретичний виклад тем доповнюється практичними завданнями для ґрунтовного закріплення матеріалу. Посібник містить термінологічний словник, перелік питань для самоконтролю, тематику рефератів для самостійної роботи студентів, QR-коди з лінками на практику Європейського суду з прав людини щодо розгляду справ у сфері захисту прав мігрантів і біженців, список рекомендованої літератури.

Для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів (магістерський рівень) і викладачів, магістрів-випускників при підготовці до ЄДКІ, юристів-практиків і всіх, хто цікавиться проблемами захисту прав, свобод і законних інтересів мігрантів, біженців, шукачів притулку.

© Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2023

© Грекул-Ковалик Т. А., 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	4
--------------------	---

РОЗДІЛ I. ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ	9
ТЕМА 1. ПРАВОВИЙ СТАТУС МІГРАНТІВ	10
ТЕМА 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ	26
ТЕМА 3. РІВНІ ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ	37

РОЗДІЛ II. ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ: РЕГІОНАЛЬНІ Й МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ	70
ТЕМА 4. ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ	71
ТЕМА 5. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНІВ	95
ТЕМА 6. РІВНІ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ	117

<i>ДОДАТОК А ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ</i>	151
<i>ДОДАТОК Б ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СУДЕНТІВ</i>	154
<i>ДОДАТОК В ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК</i>	156
<i>ДОДАТОК Г ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ</i>	163
<i>ДОДАТОК Д ПРАКТИКА ЄСПЛ У СПРАВАХ ЩОДО МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ</i>	168

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	172
---	-----

ВСТУП

Глобальна проблема міграції та стрімкий приріст біженців – актуальний виклик сьогодення для світової спільноти, предмет неодноразових активних обговорень у різних інституціях Організації Об'єднаних Націй, регіональних міжнародних організаціях, національних органах влади.

Світове співтовариство давно зрозуміло очевидний зв'язок між проблемою мігрантів, біженців, шукачів притулку, осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, та питаннями прав людини. Саме порушення прав людини вбачаються найголовнішою причиною масових міграційних процесів. Водночас пошуки найефективніших засобів захисту таких вразливих груп населення, надання необхідної допомоги з метою полегшення їхнього виняткового становища надає ще більшої актуалізації окресленій проблематиці. Отже, повага до прав людини, налагодження організаційно-правових механізмів захисту на різних рівнях (міжнародному, регіональних, національних) постають необхідною передумовою для запобігання появі та розв'язання відповідних проблем.

В Україні за останні роки відбулися безпрецедентні явища – іноземна інтервенція, окупація, тероризм, військові загарбницькі дії, які суттєво підсилили потребу в забезпеченні належного захисту законних інтересів вразливих верств населення, зокрема, мігрантів і біженців, усунення низки правових проблем, заповнення прогалін в українському законодавстві, вдосконалення сучасних інституційних засобів захисту тощо.

Чинне національне законодавство у цій сфері представлено досить фрагментарно і недосконало, далеко не повною мірою відповідає міжнародній нормативно-

правовій базі та сучасному змісту правових відносин за участю мігрантів і біженців, а відсутність дієвого механізму реалізації їхніх прав і свобод спричинює подальший пошук такими мігрантами країн, здатних забезпечити їм нормальне перебування. Законодавство України про мігрантів, біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, певною мірою відповідає сучасним вимогам, але є декларативним і досі залишається недостатнім для розв'язання багатьох конкретних проблем. Як наслідок, це негативно впливає на політичний імідж України в умовах євроінтеграційних процесів.

Гострою проблемою в Україні залишається також періодичне порушення прав мігрантів і біженців, гарантованих Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод, оскільки держава не приділяє належної уваги їхньому захисту. Тому **мета** запропонованого для майбутніх юристів посібника полягає у: 1) з'ясуванні ролі та значенні міжнародного (універсального), регіональних і національних механізмів захисту прав мігрантів і біженців; 2) закріпленні студентами-юристами алгоритму роботи зі справами щодо захисту прав мігрантів, біженців, шукачів притулку в національних, регіональних і міжнародних правозахисних органах й організаціях; 3) удосконаленні практичних навичок у сфері захисту прав мігрантів і біженців; 4) пошуку правових шляхів вирішення проблемних питань міграційних процесів.

Основні питання, які розглядаються у навчальному посібнику, такі: особливості правового статусу мігрантів; правове регулювання нелегальної міграції в Україні та проблеми її протидії; основні принципи захисту прав мігрантів; особливості захисту прав літніх людей-мігрантів; система суб'єктів захисту прав мігрантів в

Україні; особливості судового захисту прав мігрантів; міжнародний і регіональний досвід у сфері захисту прав мігрантів; поняття, ознаки й особливості визначення поняття «біженець»; правовий статус біженців в Україні; основоположні принципи у сфері захисту прав біженців; особливості захисту прав дітей-біженців; судові та позасудові механізми захисту прав біженців в Україні; захист прав біженців на регіональних рівнях і рівні Організації Об'єднаних Націй; захист прав та інтересів біженців з України тощо.

Виклад матеріалу навчального посібника побудовано з урахуванням базових завдань навчальної дисципліни «Захист прав мігрантів і біженців».

Дати студентам наступні **знання** та **розуміння** у предметній сфері: історичних передумов виникнення та становлення систем захисту прав мігрантів і біженців; ролі Ліги Націй у становленні організаційно-правової основи захисту шукачів притулку; значення Міжнародного офісу Нансена у справах біженців; універсальності механізму Організації Об'єднаних Націй у сфері захисту прав мігрантів і біженців; правових основ діяльності Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців і спеціальних доповідачів Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав мігрантів і біженців; значення основних міжнародно-правових актів й угод, що регулюють питання міграції; особливостей регіональних механізмів захисту прав мігрантів і біженців; підстав і порядку звернення до Європейського суду з прав людини для захисту прав і свобод шукачів притулку; національних механізмів захисту прав мігрантів і біженців; правових основ діяльності та значення неурядових організацій в Україні у сфері захисту прав мігрантів і біженців.

Виробити у студентів такі **когнітивні вміння** у предметній сфері: виявляти причини нелегальної міграції та знаходити правові шляхи запобігання їй; розрізняти сутнісні відмінності між поняттями «мігрант», «біженець», «шукач притулку»; вміло обирати правовий інструментарій для аналізу судової практики у спорах щодо вирішення питань про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту; здійснювати узагальнення, обґрунтування оцінок, висновків і практичних пропозицій у сфері міграційних питань; розбирати реальні кейси у контексті правового поля подій в Україні та позови проти України на предмет законності та справедливості їх рішень у спорах щодо вирішення питань про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового чи тимчасового захисту.

Прищепити студентам такі **практичні навички** у предметній сфері: застосування при вирішенні практичних завдань (кейсів/казусів) категорійно-понятійного апарату права; використання методології, принципів та прецедентної практики у сфері тлумачення відповідних нормативно-правових актів і безпосереднє встановлення сфери їхньої дії; застосування методології та методики належного тлумачення та безпосередньої реалізації правових приписів; уміння правильно оцінювати правову ситуацію у разі порушення чинного законодавства, а також встановлювати міру відповідальності для таких осіб; застосування належного теоретико-методологічного інструментарію права до аналізу судової практики у спорах щодо вирішення питань про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового або тимчасового захисту; оформлення скарг на національному, регіональному та міжнародному рівнях про порушення прав біженців чи мігрантів з дотриманням усіх правил подання; закріплення алгоритму та форми звернень до

Європейського суду з прав людини у справах щодо вирішення питань про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту.

Ставлення до проблем мігрантів і біженців повинно стати головною перевіркою прихильності всіх держав та народів до захисту прав людини. Одним із найскладніших завдань, які поставлені перед світовим співтовариством на початку XXI століття, є вирішення актуальних питань самого факту існування мігрантів і біженців. На сьогоднішній день для українців – це особливо актуальне питання. Усім відомо, що глобальний характер проблем мігрантів і біженців вимагає багатоманітності підходів до їх аналізу та методів розв'язання. Потрібне напрацювання відповідних заходів реагування на всі можливі ситуації, які несподівано виникають у зв'язку з проблемою вимушеного переміщення, міграції, інтеграції біженців тощо. Водночас передумовою як запобігання появі потоків мігрантів і біженців, так і розв'язання пов'язаних із міграційними процесами проблем, є повага до прав людини, а здійснення необхідних заходів у сфері захисту прав цих вразливих категорій осіб вимагає, перш за все, використання найважливіших принципів і положень міжнародного права у сфері прав людини.

РОЗДІЛ І

ЗАХИСТ ПРАВ МІГРАНТІВ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

ТЕМА 1. ПРАВОВИЙ СТАТУС МІГРАНТІВ

- 1.1. Особливості правового статусу мігрантів.
- 1.2. Види мігрантів: загальна характеристика.
- 1.3. Нелегальна міграція в Україні: проблеми протидії та правове регулювання.

1.1. Особливості правового статусу мігрантів

Сьогодні глобалізація впливає на глибину та масштабність процесів мобільності населення. Один із проявів цього – міграція. Науковці одностайні в тому, що міграція є проблемою, не лише для України, а й для світової спільноти в цілому. Про її важливість свідчить той факт, що питання привертає значну увагу на міжнародному рівні.

Правовий статус – це сукупність прав та обов'язків, які ідентифікують особу як учасника юридично значущих відносин; сукупність компонентів, які визначають позицію особи в процесі правотворчості й правозастосування. До таких компонентів належать також зв'язки та взаємодії, що характеризують становище особи в механізмах правового регулювання.

Іншими словами, *правовий статус* – це система прав, свобод, обов'язків і юридичної відповідальності, що закріплена в нормативно-правових актах та гарантується державою, відповідно до якої індивіди як суб'єкти права регулюють власну поведінку в суспільстві.

Загалом, правовий статус слід розглядати у *широкому* та *вужькому* розуміннях. Відповідно до першого, правовий статус – це юридично визначене, гарантоване та захищене державою становище фізичної або юридичної особи в системі права. У вужькому розумінні правовий статус визначається як права та обов'язки, якими фізична або

юридична особа безпосередньо користується у процесі своєї життєдіяльності.

Термін «*мігрант*» (від латинського «migrans, «migrantis») означає «переселенець»; це особа, яка переїжджає; особа, яка з власної волі перетинає кордон із метою зміни постійного місця проживання.

В юридичній літературі поняття «*мігрант*» означає особу, яка здійснює будь-яке переміщення: перетинає державні кордони та кордони адміністративно-територіальних одиниць з метою тимчасової або постійної зміни місця проживання, роботи або способу життя.

Мігрант – це фізична особа, яка є громадянином іншої країни (країни походження), отримала дозвіл на працевлаштування та посвідку на тимчасове проживання в порядку, встановленому законодавством іншої країни (країни виконання роботи), і на законних підставах здійснює оплачувану трудову діяльність на території країни виконання роботи протягом певного строку на підставі трудового договору з роботодавцем – резидентом країни виконання роботи або (з урахуванням положень законодавства країни виконання роботи) прирівняним до нього роботодавцем.

Ознаки мігрантів:

- іноземець (громадянин іншої держави);
- міждержавне територіальне переміщення (міграція);
- постійна або тимчасова зміна місця проживання чи роботи;
- перетин кордонів певних територій;
- постійне або тимчасове перебування на новому місці знаходження;
- відсутність на попередньому місці перебування;
- зміна правового статусу;
- правове регулювання приймаючої країни;
- наявність мети (причини) переміщення.

Міграція – це безперервний процес, зумовлений взаємодією *чотирьох основних факторів*: початкового місця проживання мігранта, стадії міграції, місця в'їзду й особистих факторів.

Міграція у світі характеризується стрімким зростанням кількості мігрантів. Зокрема, за даними Організації Об'єднаних Націй, у середині 1990-х років кількість мігрантів досягла 125 мільйонів у світі, порівняно з 25 мільйонами у середині 1980-х років, і продовжує неухильно зростати. За оцінками експертів Організації Об'єднаних Націй, легальні трудові мігранти становлять лише п'яту частину всіх мігрантів. Це приблизно 25 мільйонів осіб.

Загалом, право Європейського Союзу поділяє всі права, які складають зміст правового статусу мігрантів, на ***індивідуальні та колективні***.

Серед ***індивідуальних прав*** основоположним правом Європейського Союзу є *право на вільне пересування*. Свобода пересування працюючих мігрантів однаковою мірою поширюється і на їхні сім'ї.

Правовою основою для вільного пересування працівників є стаття 39 *Договору про функціонування Європейського Союзу* та стаття 45 *Хартії основних прав Європейського Союзу*. Згідно зі статтею 39 *Договору про функціонування Європейського Союзу*, обмеження свободи пересування мігрантів розглядається як *дискримінація*. У цьому контексті свобода пересування означає ліквідацію дискримінації за ознакою громадянства щодо зайнятості, винагороди й інших умов праці та працевлаштування працівників-мігрантів у державах-членах Європейського Союзу.

Зокрема, до положень, які дискримінують права працюючих мігрантів, належать ті, що передбачають спеціальні процедури найму для іноземців, накладають

обмеження або заборони на публікацію оголошень про роботу в пресі або іншими способами встановлюють умови, відмінні від тих, що застосовуються до працівників, які здійснюють діяльність на території відповідної держави-члена Європейського Союзу тощо.

Положення Регламенту № 1612/68 про рівне ставлення приймаючої держави-члена при працевлаштуванні мігрантів є основоположним. Працівники-мігранти не повинні піддаватися дискримінації щодо оплати праці, участі в управлінні підприємствами, виробничої демократії, просування по службі, доступу до професійного навчання й інших соціальних пільг, а також права на звільнення з організації.

Договір про функціонування Європейського Союзу містить *два винятки з принципу вільного пересування*. Відповідно до частини 4 статті 45 Хартії основних прав Європейського Союзу, свобода пересування не поширюється на державних службовців, а також, відповідно до частини 3 цієї ж статті, свобода пересування може бути обмежена з міркувань громадського порядку, громадської безпеки та охорони здоров'я населення.

Правовий статус мігрантів та їхніх сімей регулюється також підзаконними актами та рішеннями Європейського суду з прав людини. До найважливіших підзаконних актів належать Регламент Ради № 1612/68 від 15 жовтня 1968 р. про вільне пересування мігрантів у межах Співтовариства та Регламент Ради № 1251/70 від 29 червня 1970 р. про право працюючих мігрантів залишатися в державі-члені Європейського Союзу після виконання ними роботи в ній.

Для подорожей у межах Європейського Союзу мігрантам потрібен національний паспорт або посвідчення особи; для членів сім'ї, які не є громадянами країни-члена Європейського Союзу, потрібна в'їзна віза. Якщо мігрант

уже має дозвіл на проживання, членам його сім'ї не потрібна в'їзна віза (стаття 5 Директиви 2004/38/ЄС).

Причому, що право на вільне пересування є основоположним, але не єдиним правом мігрантів.

Регламент № 1612/68 встановлює, що всі громадяни держав-членів, незалежно від їх місця проживання, мають *право на працевлаштування* та діяльність як наймані працівники на території інших держав-членів відповідно до чинного законодавства, що регулює трудову діяльність працівників цієї країни. Крім того, мігранти мають право працювати на території іншої країни на тих самих умовах, що й громадяни цієї країни.

Якщо працюючі мігранти хочуть залишитися на території приймаючої країни, їм необхідно отримати *посвідку на проживання*. У Регламенті Комісії № 1251/70 від 29 червня 1970 р. про право працівника залишатися на території держави-члена після припинення там трудової діяльності наводиться три *умови*, на підставі яких мігрант може залишатися на території держави-члена. По-перше, якщо працівник-мігрант після закінчення своєї трудової діяльності досяг пенсійного віку відповідно до законодавства цієї країни та працював за наймом не менше дванадцяти місяців і більше трьох років постійно проживав на території цієї країни. По-друге, якщо офіційно працевлаштовані мігранти, які постійно проживали на території цієї країни більше двох років і припинили роботу через інвалідність, викликану нещасними випадками на виробництві або професійними захворюваннями, і мають право на пенсію. По-третє, якщо працівники-мігранти, які після трьох років роботи та проживання на території цієї держави працюють як наймані працівники на території іншої держави-члена, зберігаючи при цьому своє місце проживання на території першої держави, куди вони повертаються щодня або принаймні щотижня.

Колективні права, які гарантуються працюючим мігрантам на рівні з місцевими працівниками, включають *право на вступ до профспілок*. Працівники-мігранти також мають право входити до складу адміністративно-управлінських органів підприємств, установ, організацій, представницьких органів працівників підприємств і т. д.

Права роблять людину вільною, натомість – *обов'язки* вимагають і формують розуміння взаємин людини з певною соціальною групою, з державою загалом.

Кожен мігрант, прибуваючи в нове суспільство з уже усталеними культурними, релігійними, цивілізованими й ідеологічними принципами та переконаннями, має *зобов'язання щодо країни (суспільства) свого походження та своєї сім'ї* (наприклад, повага до своєї культури та мови, піклування про добру репутацію своєї країни, виконання сімейних обов'язків і тощо).

На додаток до особистих обов'язків і відповідальності, пов'язаних із сім'єю мігранта та державою його походження, можна визначити *зобов'язання мігранта перед його новим суспільством і державою*. Насамперед це зобов'язання поважати стандарти ідентичності приймаючої країни (наприклад, культурну, релігійну, соціальну структуру, суспільний і державний устрій тощо). Виконання цих зобов'язань має бути закріплено на нормативному рівні, водночас обов'язки складати іспити зі знання мови, історії, вивчення нормативно-правової бази безпосередньо впливають на здатність мігранта досягти взаєморозуміння із суспільством, в якому він живе, і бажання реалізувати свої права в приймаючій державі. Закріплення обов'язку вивчати норми законодавства приймаючої країни сприяє підвищенню правової обізнаності, що знижує рівень злочинності мігрантів, а закріплення обов'язку знайомитися з релігійними та моральними нормами

суспільства підвищує рівень терпимості та, відповідно, знижує рівень нетерпимості через релігійні переконання.

Отже, **правовий статус мігрантів** – це система прав та обов'язків у системі права, що визначається особливостями їхнього правового статусу.

1.2. Види мігрантів: загальна характеристика

У науковій літературі існує кілька підходів до класифікації мігрантів відповідно до науково обґрунтованих критеріїв.

Розглянемо види мігрантів за **правовим статусом**. Згідно із цим критерієм виділяють: *легальних, нелегальних та напівлегальних мігрантів*.

Міжнародна організація з міграції визначає *легального мігранта* як мігранта, який в'їжджає в країну на законних підставах і залишається в цій країні відповідно до її критеріїв в'їзду. Міграційний словник Міжнародної організації з міграції містить аналогічне визначення для т. зв. «документованих» мігрантів. *Документований мігрант* – це мігрант, який відповідає всім правовим вимогам для в'їзду, перебування і, де це можливо, роботи в країні призначення.

Отже, **легальні мігранти** – це мігранти, які мають право на в'їзд і перебування в країні відповідно до законодавства країни або міжнародних угод, стороною яких є країна, і які мають необхідні документи, що підтверджують їхній легальний статус у країні.

Різні терміни використовуються для позначення мігрантів, які не мають необхідних юридичних документів або дозволів на в'їзд або проживання в певній країні. Це такі терміни, як «*нелегальний*», «*несанкціонований*», «*недокументований*», «*заборонений*», «*нерегульований*» мігрант тощо. Наприклад, в українському законодавстві термін «*нелегальний мігрант*» вживається у такому

значенні: «іноземець або особа без громадянства, які перетнули державний кордон з ухиленням від прикордонного контролю поза пунктом пропуску або в пункті пропуску через державний кордон і негайно не звернулися із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту в Україні, чи про надання притулку в Україні. *«Нелегальний мігрант»* вживається також у значенні «іноземець або особа без громадянства, який в'їхав в Україну на законних підставах, але після закінчення встановленого терміну перебування втратив підстави для подальшого перебування й ухиляється від виїзду з України».

Напівлегальний (квазілегальний) мігрант – це особа, яка в'їжджає в країну на законних підставах, тобто за наявності візи, але відмовляється виїхати внаслідок різних обставин і залишається в країні після закінчення терміну, визначеного в'їзною візою. Проте, що визначення даного поняття в українському законодавстві нечітке, оскільки немає аналогів міжнародній термінології і незрозуміле питання відповідальності в разі порушення встановлених правил міграційного процесу.

У міжнародній практиці існує тенденція до обмеження використання терміна «нелегальні (незаконні) мігранти» через його каральний характер, натомість послуговуються альтернативними термінами – «мігранти з неврегульованим статусом» або «недокументовані мігранти». Термін «нелегальний мігрант» використовується лише у зв'язку з незаконним ввезенням і торгівлею мігрантами.

Мігранти з неврегульованим статусом – це особи, які не мають законного статусу в приймаючій (транзитній) країні через нелегальний в'їзд або закінчення встановленого терміну перебування. Цей термін також включає осіб, які прибули в таку країну на законних

підставах, але залишилися там довше дозволеного терміну перебування і, як наслідок, були нелегально працевлаштовані. Хоча універсального визначення нелегальних мігрантів не існує, цей термін, як правило, використовується для ідентифікації тих, хто переміщується поза регулярними міграційними маршрутами.

Важливим кроком для України була б гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами у сфері міграційного права: термін «мігрант» має бути введений у правову систему, необхідно також виділити легальних мігрантів і мігрантів із неврегульованим статусом відповідно до їхнього правового статусу. Причому до останньої категорії варто віднести нелегальних і напівлегальних мігрантів.

Можна запропонувати ще кілька критеріїв поділу мігрантів на види.

За **територією** розрізняють: *внутрішніх* (внутрішньорегіональних, міжрегіональних), *зовнішніх* (внутрішньоконтинентальних, міжконтинентальних) і *транзитних мігрантів*.

За **напрямом перетину кордону**: *іммігрант* (в'їзд до країни), *емігрант* (виїзд до країни); *гравітаційний мігрант* (переселення з периферії до великих промислових, наукових і культурних центрів); *відцентровий мігрант* (переміщення міського населення до пригороду); *реемігрант* (повернення до країни, з якої мігрант виїхав раніше); *репатріант* (повернення до країни, що є етнічною батьківщиною).

З урахуванням **мети (причини) переміщення** мігрантів поділяють на: *економічних (трудових)*, *соціальних, культурних, політичних, військових, освітніх і т. д.*

За **часом** виділяють: *постійних і тимчасових мігрантів*. До останніх можна віднести *коротко- та довгострокових, регулярних і нерегулярних мігрантів*.

За **волевиявленням** виокремлюють: *добровільних мігрантів* (рішення про міграцію приймає сам мігрант), *примусових мігрантів* (виселення або вигнання мігранта, мігрант позбавлений права вибору), *вимушених мігрантів (біженців)* (зміна місця проживання на певний час або назавжди всупереч бажанню через стихійні лиха, війни, голод тощо).

1.3. Нелегальна міграція в Україні: проблеми протидії та правове регулювання

Міграція – це багатогранне явище, тому має як **позитивні, так і негативні аспекти**. Загалом, міграція має *два важливих позитивних ефекти*: з одного боку, збільшення висококваліфікованих фахівців зменшує навантаження на систему освіти та витрати на їх підготовку, а з іншого – збільшення низькокваліфікованої та низькооплачуваної робочої сили компенсує робочі місця, які не є привабливими для місцевого населення, особливо в будівництві, сільському господарстві та сфері послуг, і сприяє зниженню витрат і цін. **Негативним побічним ефектом** цього типу міграції є уповільнення зростання заробітної плати в цих секторах.

Хоча приїзд іноземних працівників має позитивні економічні наслідки, довгострокова або безперервна міграція небезпечна, особливо якщо мігранти мають етнічні, культурні або релігійні погляди та традиції, які суттєво відрізняються від поглядів і традицій більшості населення. Масовий приплив мігрантів становить загрозу для етнічної, релігійної та мовної структури суспільства, його згуртованості. Без добре продуманої системи інтеграційних заходів міграція може лише загострити

ціннісні конфлікти та конфлікти за ресурси між мігрантами й корінним населенням країни.

Нелегальна міграція спричиняє найбільше проблем і є найбільш імовірною причиною конфліктів, що особливо актуально для *України, яка відіграє дві ролі*: 1) кінцевого пункту призначення для мігрантів, переважно з країн Співдружності Незалежних Держав; 2) транзитного пункту для мігрантів, переважно з країн Азії та Африки, які прямують до Європейського Союзу.

Як наслідок, Україна стикається з потенційними загрозами, пов'язаними з нелегальною міграцією. Серед них – розширення тіньової економіки та корупційна ерозія окремих державних органів. Неврегульованість міграції загострює проблеми, пов'язані з використанням іноземної робочої сили, а тіньова економіка не приносить державі податкових надходжень, сприяє корумпованості державних інституцій, які покликані регулювати ситуацію в цьому секторі. Так, в останні роки, ще до повномасштабного вторгнення росії на територію України, почастишали випадки затримання українців, які проживали у прикордонних населених пунктах і співпрацювали з нелегальними мігрантами як пособники.

Неконтрольована міграція також може призвести до *зростання етнічної напруженості в суспільстві*. Можливе виникнення *епідеміологічної загрози*, оскільки нелегальні мігранти приїжджають, як правило, з кризових регіонів, де панує антисанітарія. Відповідно, звідти приносяться особливі хвороби (наприклад, лихоманка Ебола з Африки, про які наші лікарі знають лише з книжок і не мають ефективного захисту).

У березні 2007 р. Україна ратифікувала *Європейську конвенцію про правовий статус працівників-мігрантів 1977 р.* Таке приєднання значно посилило рівень захисту прав українських громадян, які працюють за кордоном,

переважно в країнах, що підписали Конвенцію (Франція, Італія, Португалія, Нідерланди, Іспанія, Туреччина та ін.). Мета Європейської конвенції про правовий статус працівників-мігрантів полягає у врегулюванні правового статусу працюючих мігрантів, у забезпеченні для них рівних умов у всіх сферах життя та трудової діяльності поруч з працівниками-громадянами.

Приєднавшись до *Конвенцій Міжнародної організації праці «Про працівників-мігрантів» № 97 (1949 р.)* та *«Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення» № 143(1975 р.)*, Україна розширила можливості захисту прав та інтересів закордонних трудових мігрантів в Україні. Ці конвенції встановлюють основні норми щодо умов праці, заробітної плати, соціального забезпечення, житла, транспорту та соціального страхування працівників.

На 51-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй було прийнято ***Конвенцію проти транснаціональної організованої злочинності та два додаткові Протоколи до неї (грудень 2000 р.)***. Документи додатково підтвердили, що нелегальна міграція безпосередньо пов'язана з транснаціональною організованою злочинністю і що такі злочинні форми, як торгівля наркотиками та торгівля людьми, невіддільні від організації нелегальної міграції. Отже, вперше був прийнятий документ, що пропонує *універсальні рамки для координації міжнародних зусиль у боротьбі з нелегальною міграцією*.

Україна є підписантом згаданої Конвенції, тому норми, викладені в ній, мають бути враховані при укладанні міжурядових угод з цього питання та при внесенні змін до національного законодавства.

Загалом, сьогодні в Україні домінує тенденція боротьби з нелегальною міграцією силовими методами, виходячи з міркувань національної безпеки та вимог Заходу. Однак такий підхід має змінитися на більш збалансований та економічно обґрунтований у боротьбі з нелегальною міграцією, що базується на точній оцінці економічних потреб мігрантів і створенні належних каналів для легалізації як тимчасової, так і постійної міграції. Захист прав мігрантів також повинен знайти відповідну інституційну форму, яка б реально забезпечувала мігрантам правовий простір для обмеження корупції та свавілля з боку влади та роботодавців.

Як висновок, у боротьбі з нелегальною міграцією можна виділити **два основні напрямки**. *Перший* – розробка законодавчих механізмів боротьби з експлуатацією мігрантів та боротьби з нелегальною міграцією (розширення сектору легальної трудової міграції, розробка програм поступової легалізації нелегальних мігрантів в Україні, запровадження спеціальних положень у чинному законодавстві щодо торгівлі людьми та рабської праці, розробка програм захисту потерпілих і свідків для забезпечення більш ефективного переслідування нелегальних мігрантів і т. д.). *Другий напрям* – формування інституційних механізмів протидії експлуатації мігрантів (забезпечення належної статистики й обліку міграції, проведення опитувань, запровадження спеціальних функцій з протидії трудовій експлуатації мігрантів у компетентних органах, підготовка кадрів, навчання, формування й інституціоналізація міграційної політики, створення спеціальних підрозділів з мандатом на включення цих питань, співпраця між відомствами, що реалізують трудову та міграційну політику, з метою визначення економічної чи соціальної користі від праці мігрантів і т. п.).

Запитання для самоконтролю

1. Що таке *міграційний процес*?
2. Що відносять до *специфічних ознак* «мігранта»?
3. Які *підходи до класифікації* мігрантів можна виділити?
4. Які *види мігрантів* розрізняють відповідно до *правового статусу*?
5. Хто такий *гравітаційний мігрант*?
6. Які *позитивні та негативні аспекти* можна видалити у міграційному процесі?
7. Який *документ* пропонує універсальні рамки для координації міжнародних зусиль у боротьбі з нелегальною міграцією?
8. Який *підхід домінує* у боротьбі з нелегальною міграцією в Україні?

Список літератури:

1. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 5–13.
2. Блюк Н. Правовий статус трудових мігрантів: поняття, зміст, законодавче закріплення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : «Юридичні науки». 2021. № 3 (31). С. 137–143.
3. Боєцька-Пономаренко Б. Т., Пономаренко О. В., Шевченко В. В. Типи міграції: оновлення бачення класифікації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : *Історичні науки*. 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 6–12.
4. Бровко Н. І. Проблеми правового статусу українських мігрантів в умовах військової агресії РФ. *Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції*. Біла Церква, 2022. С. 27–29.

5. Буряк С. Правовий статус працівника-мігранта у Європейському Союзі. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2014. Вип. 36. Ч. 2. С. 114–124.

6. Завгородня В. М., Полянська Є. А. Поняття та категорії вимушених мігрантів у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 402–405.

7. Запара С. І., Роговенко О. В. Щодо класифікацій міграцій за правовим статусом. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри*: матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції. Суми, 2020. С. 141–143.

8. Козін С. М. Особливості правового статусу мігрантів як суб'єктів трудового права. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 106–111.

9. Крестіна І., Стойко О. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 174–180.

10. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 20. С. 77–80.

11. Мельничук О. І. Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 62–67.

12. Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів від 19 вересня 2016 р. URL : <https://www.ohchr.org/en/migration/new-york-declaration-refugees-and-migrants>

13. Правові механізми регулювання міграційних процесів: монографія / кол. авт. : Н. П. Бортник, В. С. Канцір, М. М. Сірант, Р. І. Радейко, Т. В. Бачинський;

за заг. ред. Н. П. Бортник. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. 892 с.

14. Про імміграцію : Закон України від 7 червня 2001 року : *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.

15. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 липня 2011 р. № 3773–VI. Ст. 31. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

16. Трудова міграція в епоху глобалізації: виклики для України : тези доповідей круглого столу (12 грудня 2018 р., м. Київ) / за заг. ред Черасова А. В. Київ : ІПК ДСЗУ, 2019. 137 с.

ТЕМА 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ

- 2.1. Сутність захисту прав мігрантів.
- 2.2. Основні принципи захисту прав мігрантів.
- 2.3. Особливості захисту прав літніх людей-мігрантів.

2.1. Сутність захисту прав мігрантів

Правові можливості осіб на території будь-якої держави залежать від кількох факторів, серед яких: ступінь нормативної регламентації прав людини, місце права в системі регулювання суспільних відносин і ставлення держави до непорушності правового статусу людини та громадянина. Загалом, останній пункт найбільш важливий. Це пов'язано з тим, що на практиці цей момент стосується захисту державою законних інтересів кожної особи. Крім того, питання захисту правових можливостей особливо гостро стоїть щодо суб'єктів, які належать до «груп ризику», тобто суб'єктів, правовий статус яких досить складний, подекуди невизначений або навіть спірний. Саме до таких суб'єктів належать мігранти, які через особливості правового статусу потребують захисту своїх прав.

Серед науковців існує особлива суперечливість і невизначеність щодо питання захисту прав мігрантів, що стало наслідком розуміння самого поняття «захист» в юриспруденції. Так, слово «захист» означає, наприклад, притулок, підтримку, місце, де можна сховатися від когось або чогось, укриття, споруду чи пристрій для захисту, сторону, яка захищає обвинуваченого під час судового процесу тощо. Іншими словами, *захист* – це особлива форма діяльності, спрямована на запобігання впливу на щось або когось якогось негативного явища, це реакція на загрозовий чинник. Водночас некоректно ототожнювати

категорії «захист» і «охорона». Основним змістом обох термінів є тривалість явищ, які вони позначають. Так, *охорона* – це організована діяльність з підтримання порядку та недоторканності певного суб'єкта, тоді як *захист* має значення реактивної, негайної дії проти будь-якого посягання.

Загалом, *захист* розуміється як: комплексна система заходів, що застосовуються для забезпечення вільного та належного здійснення суб'єктивних прав, включаючи судовий захист, а також законодавчі, економічні, організаційні, технічні й інші засоби (заходи) та право на самооборону; право обвинуваченого або підозрюваного, право захищати себе від судового переслідування на будь-якій стадії процесу, що вимагає заяв і клопотань, використання законних прав та інших дозволених методів, а також право на захисника.

Звідси випливає, що правовий захист має комплексну природу, тому ця категорія фактично «живе» відразу в кількох вимірах. Захист може розглядатися як особливий режим правової охорони прав відповідних суб'єктів (наприклад, мігрантів), водночас правовий захист являє собою особливу систему, засоби та методи правового впливу на суспільні відносини, визначені законом. Метою їх застосування є забезпечення спроможності відповідних суб'єктів здійснювати свої права та притягати до відповідальності тих, хто їх порушує або обмежує.

Захист прав мігрантів знаходить відображення в декількох формах і рівнях правового регулювання. Його фундаментом є гарантії прав усіх громадян, що закріплені в законодавчих актах, та права мігрантів у тому числі. Реалізація цих гарантій здійснюється за допомогою спеціального правового механізму, що поєднує в собі загальні та спеціальні правові норми.

Зазначимо, що в чинному законодавстві України терміни «захист», «захист прав», незважаючи на їх часте вживання, зазвичай носять досить абстрактний характер. У таких випадках ведуть мову про зобов'язання держави та державних органів щодо захисту певних прав і гарантій їхнього захисту тощо.

Отже, **правовий захист мігрантів** – це державна примусова діяльність, спрямована на відновлення порушених прав і забезпечення виконання юридичних зобов'язань цієї вразливої категорії осіб.

2.2. Основні принципи захисту прав мігрантів

Уся правова реальність у межах певної країни базується на сукупності основоположних принципів, які визначають напрямок, цінність і мету державного правового регулювання та лежать в основі більшості правових категорій, у тому числі й у сфері захисту прав мігрантів.

Слово *«принцип»* походить від латинського *«principium»* (початок, основа). Словникове визначення принципу включає: основне, вихідне положення будь-якої системи, вчення, теорію науки, ідеологічний напрям і т. ін.; будову механізму, пристрою, головні особливості його роботи; внутрішнє переконання в чому-небудь, основну норму поведінки, погляд на що-небудь.

Як бачимо, у загальнонауковому розумінні **принцип** – це основне, вихідне, фундаментальне положення об'єкта, особливо системи, діяльності, механізму або пристрою.

Якщо ж взяти за основу лише загальнонаукове визначення поняття «принцип», то доречно буде вказати, що **принцип захисту прав мігрантів** – це основа, фундаментальне положення будь-якої інституційної діяльності, що спрямована на забезпечення і захист законних можливостей та інтересів мігрантів. Водночас

наведене визначення вказує лише на основоположний характер принципів захисту прав мігрантів.

Правові принципи захисту прав мігрантів є основою для юридичного гарантування законодавчо встановлених можливостей для цієї категорії осіб або для доктрини системи захисту прав мігрантів у цілому.

Іншими словами, **принцип захисту прав мігрантів** – це конкретна ідея механізму правового регулювання, яка існує абстрактно й виражає загальну волю держави; основні, фундаментальні вихідні положення та загальна сукупність правових ідей правового регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері формування, а також реалізації державою заходів щодо забезпечення та захисту прав мігрантів, визначених Конституцією, іншими нормативно-правовими актами (наприклад, міжнародні акти Організації Об'єднаних Націй, Міжнародної організації праці, Ради Європи, Європейського Союзу, Співдружності Незалежних Держав, міжнародні договори між державами тощо).

Загалом, серед принципів захисту прав мігрантів можна виділити найфундаментальніші.

1. **Принцип верховенства права.** Правове регулювання суспільних відносин у сфері гарантій і захисту прав мігрантів ґрунтується виключно у правовій площині;

2. **Принцип рівності.** Цей основоположний принцип проявляється у тому, що мігранти визнаються повністю рівними в основних правах з усіма іншими, а тому їхні права й інтереси повинні захищатися й забезпечуватися державою.

У межах цього принципу можна виокремити **принцип гендерної рівності та гендерного партнерства**, який полягає у тому, що мобільність людини не залежить від її статі, а дискримінація за ознакою сексуальної

орієнтації – неприпустима. *Принцип також декларує право на возз'єднання сім'ї;*

3. Принцип законності. Компетентні органи держави в процесі реалізації заходів щодо захисту прав мігрантів зобов'язані здійснювати свою діяльність виключно на підставі норм чинного законодавства;

4. Принцип єдності та диференціації. Правове забезпечення основних інтересів і можливостей мігрантів визначається як загальними положеннями, так і спеціальними нормами, що стосуються лише цієї категорії, як осіб зі специфічним правовим статусом;

5. Принцип доцільності. Міграційні процеси повинні відповідати економічним, політичним, гуманітарним запитам і потребам суспільства, а в разі відсутності такої відповідності – коригуватися;

6. Принцип гуманізму. Міграція часто ґрунтується не лише на доцільності (трудова та освітня мобільність), але й на суто людських факторах (потреба в політичному притулку, міграція через війну, екологічні чи техногенні катастрофи тощо);

7. Принцип запобігання будь-яким проявам расизму, ксенофобії та нетерпимості. Цей принцип акцентує увагу на повазі до інших культур, нетерпимості до будь-якої дискримінації за національною, расовою, релігійною чи іншою ознакою, а також передбачає формування соціальної згуртованості в межах культурного розмаїття при збереженні власної ідентичності;

8. Принцип відкритості. У контексті міграційної політики та тенденцій глобалізації відкритість має наслідки не лише на рівні товарів, послуг, технологій та інформації, але й на рівні особистості;

9. Принцип відповідності основам української ментальності. Міграційна політика України не повинна руйнувати або підривати кроки, що вживаються

національними органами влади на шляху до членства в європейське співтовариство, і не повинна впливати на суспільний вибір щодо майбутньої моделі цивілізації.

2.3. Особливості захисту прав літніх людей-мігрантів

Міжнародна міграція є одним з найважливіших чинників сучасного світового розвитку, об'єктом уваги міжнародних організацій і має значний вплив на майбутній розвиток багатьох країн. Цей процес відображений у *статтях 13–14 Загальної декларації прав людини*, з яких випливає, що кожна людина має право залишати будь-яку країну, включаючи свою власну, і повертатися у неї, а також кожна людина має право не піддаватися переслідуванням в іншій країні, шукати притулку та користуватися ним.

У рамках Організації Об'єднаних Націй відбувається міжнародна координація та гармонізація соціальної політики з метою вирішення питань рівня захисту прав, запобігання дискримінації, неадекватному та жорсткому поводженню з мігрантами загалом та літніми мігрантами зокрема, з точки зору захисту їхніх прав. Наприклад, *Віденський міжнародний план дій з питань старіння* наголошує на важливості вжиття заходів щодо надання соціальних послуг літнім мігрантам відповідно до їхніх етнічних, культурних, мовних та інших особливостей. Водночас, з *Мадридського міжнародного плану дій з питань старіння* випливає, що міграція виводить літніх людей з основного потоку розвитку, позбавляє їх продуктивних соціально-економічних ролей і послаблює традиційні джерела соціальної підтримки. Незважаючи на обмеження легальної міжнародної міграції, міжнародні міграційні потоки зростають. Оскільки мігранти, які

переїхали до інших країн десятки років тому, старіють, уряди деяких країн шукають шляхи їхньої підтримки.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (стаття 12), який має універсальний правовий характер, також закріплює захист прав мігрантів, у тому числі *людей похилого віку*. Пакт гарантує всім особам, які законно в'їжджають на територію будь-якої держави, свободу пересування і свободу вибору місця проживання, право залишати будь-яку державу, включаючи власну, та заборону свавільного позбавлення права на в'їзд у власну країну. Зокрема, **Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (статті 4–5)** закріплює, що держави можуть встановлювати такі обмеження лише тією мірою, в якій вони передбачені законом і сумісні з природою відповідних прав, і виключно з метою сприяння загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Однак вищезазначене законодавство містить лише загальний перелік прав, які стосуються всіх осіб, у тому числі й осіб похилого віку, і не містить правового механізму, який би міг забезпечити належний захист таким особам при їх переміщенні на територію іншої держави.

Щодо міжнародно-правових актів, які безпосередньо захищають права мігрантів, то необхідно звернутися до **Нью-Йоркської декларації про біженців і мігрантів**, прийнятої Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 19 вересня 2016 р. Так, у викладених в акті зобов'язаннях, що стосуються мігрантів, підкреслюється обов'язок задовольняти специфічні потреби всіх людей, які перебувають у вразливому становищі та переміщуються у складі великих груп мігрантів, у тому числі *людей похилого віку*.

Зокрема, у Нью-Йоркській декларації викладено низку *основних зобов'язань, що стосуються безпосередньо мігрантів*, серед яких:

- забезпечення безпеки, гідності, прав людини й основних свобод усіх мігрантів у всіх випадках, незалежно від їхнього статусу;

- захищати права й інтереси громад з мігрантів за кордоном, надавати їм допомогу, в тому числі шляхом надання консульського захисту, сприяння та підтримки відповідно до норм міжнародного права;

- розширення можливостей для працевлаштування мігрантів у країнах їхнього походження;

- надання допомоги мігрантам у країнах, що переживають конфлікти або стихійні лиха, у співпраці з відповідними національними органами влади.

Крім того, в результаті переговорного процесу між усіма державами-членами Організації Об'єднаних Націй на міжурядовому засіданні 10–11 грудня 2018 р. було прийнято *Глобальний договір Організації Об'єднаних Націй «Про безпечну, впорядковану та законну міграцію»*. Договір фокусується на розробці всеосяжної стратегії щодо захисту прав мігрантів. Серед *ключових напрямків можна виділити*: надання мігрантам, які перебувають у вразливих ситуаціях, незалежно від їхнього міграційного статусу, необхідної підтримки через ідентифікацію та допомогу на всіх етапах міграції, а також захист їхніх прав, особливо в ситуаціях, що стосуються осіб похилого віку.

Загалом, Нью-Йоркська декларація містить досить широкі зобов'язання міжнародної спільноти щодо вирішення актуальних питань, пов'язаних з процесом міжнародної міграції. Що ж стосується Глобального договору «Про безпечну, впорядковану та законну міграцію», то він закріплює низку принципів, зобов'язань і домовленостей між державами-членами щодо міжнародної міграції в усіх її аспектах. Однак ці міжнародні акти, розроблені в рамках Організації Об'єднаних Націй, мають

лише *декларативний характер і необов'язкові для виконання або подальшої імплементації* в національні законодавства країн-учасниць.

Отже, хоча міжнародне право містить положення, які в цілому гарантують права мігрантів і їх захист, включаючи принцип недискримінації, вищезазначені положення актів юридично необов'язкові та не передбачають правових механізмів захисту осіб похилого віку порівняно з особами з інвалідністю, жінками, дітьми, а також недеталізовані або жодним чином не виокремлені, позбавлені ґрунтового та всебічного регулювання.

Запитання для самоконтролю

1. Від яких *факторів* залежать правові можливості осіб на території будь-якої держави?

2. Яка різниця між *охороною* і *захистом* прав мігрантів?

3. У чому полягають *особливості правового захисту* мігрантів?

4. Які *основоположні принципи захисту* прав мігрантів можна виокремити?

5. Що означає *принцип єдності та диференціації*?

6. Яка суть *принципу гендерної рівності та гендерного партнерства*?

7. Яке *значення* Віденського міжнародного плану дій з питань старіння та Мадридського міжнародного плану дій з питань старіння у сфері захисту прав літніх мігрантів?

8. Які *основні зобов'язання* держав, викладені в Нью-Йоркській декларації, стосуються *безпосередньо* мігрантів?

9. На чому *фокусується* Глобальний договір Організації Об'єднаних Націй «Про безпечну, впорядковану та законну міграцію»?

Список літератури:

1. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння : Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 6 серпня 1982 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_870
2. Загальна декларація прав людини : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Козін С. Сутність та особливості захисту трудових прав мігрантів. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 212–218.
4. Козін С. М. До проблеми визначення принципів захисту трудових прав мігрантів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 86–89.
5. Мадридський Міжнародний план дій з проблем старіння : Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 8–12 квітня 2002 р. URL : <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-ru.pdf>
6. Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів від 19 вересня 2016 р. URL : <https://www.ohchr.org/en/migration/new-york-declaration-refugees-and-migrants>
7. Про безпечну, впорядковану та законну міграцію : Глобальний договір Організації Об'єднаних Націй від 10–11 грудня 2018 р. URL : <https://www.documentcloud.org/documents/5141052-N1824449.html#document/p1>
8. Про громадянські та політичні права : Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

9. Про економічні, соціальні та культурні права : Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

10. Ситник О. І., Сільвестрова О. Ю., Жук О. М. Міграційна політика: сутність, вихідні принципи, правові основи. *Економічний форум*. 2021. № 2. С. 164–172.

11. Трудова міграція в епоху глобалізації: виклики для України : тези доповідей круглого столу (12 грудня 2018 р., м. Київ) / за заг. ред Черасова А. В. Київ : ІПК ДСЗУ, 2019. 137 с.

12. Трюхан О. А. Право працівників-мігрантів на зайнятість: міжнародні стандарти і законодавство України. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 19. С. 178–183.

ТЕМА 3. РІВНІ ЗАХИСТУ ПРАВ МІГРАНТІВ

3.1. Загальна характеристика системи суб'єктів захисту прав мігрантів в Україні.

3.2. Особливості судового захисту прав мігрантів.

3.3. Регіональний досвід у сфері захисту прав мігрантів.

3.4. Міжнародно-правовий захист прав мігрантів.

3.5. Діяльність Міжнародної організації з міграції та Міжнародної організації праці: визначення правового статусу.

3.1. Загальна характеристика системи суб'єктів захисту прав мігрантів в Україні

Захист прав мігрантів є комплексною діяльністю за своїм характером і змістом, тому законодавцю необхідно забезпечити функціонування всіх державних органів, у тому числі тих, які уповноважені здійснювати діяльність у відповідних сферах.

Система суб'єктів захисту прав мігрантів у широкому розумінні охоплює всіх суб'єктів права, чия діяльність впливає на правові норми, а отже, і на стан правозастосування у сфері захисту відповідних прав.

Суб'єкти захисту прав мігрантів – це суб'єкти правовідносин у сфері захисту прав мігрантів, які уповноважені вживати позитивних заходів для запобігання порушенням, визнання та відновлення порушених прав мігрантів, а також відшкодування шкоди, завданої порушенням цих прав.

Система суб'єктів захисту прав мігрантів – неоднорідна. Можна виокремити *кілька груп* таких суб'єктів, виходячи з особливостей їхнього правового статусу. Насамперед це ті, які *діють від імені держави* і рішення яких забезпечуються державно-примусовими

засобами (суди, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику з питань, пов'язаних з реалізацією трудових прав). До іншої групи входять суб'єкти, які мають *наднаціональний характер* і рішення яких визнаються державою як обов'язкові та підлягають виконанню (міжнародні неурядові організації, наприклад, Європейський суд з прав людини). Наявні також суб'єкти, які *діють у межах своїх прав*, від свого імені, в своїх інтересах або в інтересах тих, хто вважає, що їхні права порушені або перебувають під реальною загрозою такого порушення (мігранти, їхні законні представники, профспілки, роботодавці, комітети з трудових спорів тощо).

З урахування особливостей правовідносин із захисту прав мігрантів можна також виокремити *організації*, діяльність яких безпосередньо пов'язана із забезпеченням рівних можливостей для реалізації *мігрантами* своїх прав і недопущенням дискримінації за ознаками, забороненими законом, та *організації*, метою діяльності яких є захист *усіх осіб*, які реалізують або прагнуть реалізувати відповідні права, незалежно від їхнього громадянства.

Загалом у юридичній літературі немає одностайності щодо складу суб'єктів, які здійснюють захист прав людини. Так, Конституція України визначає *систему суб'єктів захисту прав людини і громадянина*, до яких належать Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, місцеві органи виконавчої влади, суди загальної юрисдикції та спеціалізовані суди, Конституційний Суд України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокуратура, адвокатура й інші правоохоронні органи України. Слід зазначити, що система інституцій і посадових осіб на різних рівнях, які мають захищати права та свободи народу України, визначена дуже чітко в основному законі нашої держави.

Зокрема, *Верховна Рада України* здійснює захист прав і свобод шляхом законодавчої діяльності, визначаючи виключно законами України права та свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов'язки громадян, громадянські права, правосуб'єктність громадян, статус іноземців та осіб без громадянства, права корінних народів і національних меншин, основи соціального захисту, правовий режим власності, правові засади та гарантії підприємництва, правила конкуренції, антимонопольного регулювання тощо.

Президент України має особливий статус у системі гарантій. Президент зобов'язаний сприяти формуванню належних механізмів контролю, забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина й, захищаючи їх, створювати умови для нетерпимості до порушень таких прав і свобод. Отже, до сфери захисту прав особистості входять інституції з досить широким спектром повноважень.

Спеціально уповноваженими органами, які, відповідно до чинного законодавства, здійснюють *адміністративний захист прав мігрантів*, є Державна служба України з питань праці, санітарно-епідеміологічні органи, органи державного нагляду (контролю) у сфері пожежної, техногенної безпеки та цивільного захисту, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини. Діяльність цих правозахисних органів має державно-владний характер.

Специфічним органом, діяльність якого безпосередньо пов'язана з питаннями міграції, є *Державна міграційна служба України*. Цей центральний орган виконавчої влади реалізує державну політику у сфері міграції (еміграції та імміграції), зокрема у сфері протидії нелегальній міграції, громадянства, реєстрації фізичних

осіб, біженців та інших, визначених законодавством, категорій мігрантів.

Державні правоохоронні органи, важливою частиною яких є Національна поліція України, забезпечують безпосередній адміністративно-правовий захист прав особи від протиправних посягань. *Основними завданнями* Національної поліції є охорона прав і свобод людини, інтересів суспільства та держави. У межах цих та інших обов'язків поліція здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню злочинів, виявляє причини й умови, що сприяють вчиненню злочинів та адміністративних правопорушень, вчасно реагує та припиняє їх, а також вживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю, здоров'ю або публічній безпеці фізичних осіб і т. п.

До суб'єктів захисту прав мігрантів необхідно віднести і *Державну службу України з питань праці* – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Радою Міністрів України через Міністра розвитку економіки, торгівлі й аграрного розвитку, який реалізує державну політику у сферах промислової безпеки, охорони праці, гігієни праці, поводження з вибуховими матеріалами промислового призначення, державного гірничого нагляду та нагляду і контролю за додержанням законодавства.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – це фактор посилення гарантій прав людини в Україні. Відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», омбудсмен здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів і посадових осіб. Діяльність Уповноваженого з прав людини доповнює існуючі інструменти захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина, не скасовує їх і не санкціонує внесення

змін до повноважень державних органів, які гарантують захист і поновлення порушених прав і свобод.

3.2. Особливості судового захисту прав мігрантів

Право на судовий захист центральне у системі захисту прав мігрантів. Мігранти мають певні права, які, з огляду на їхній особливий соціальний і правовий статус, можуть стати об'єктами правопорушень. Проблема дискримінаційного ставлення до мігрантів існує, на жаль, і в нашій країні. Тому для захисту та відновлення своїх порушених прав мігранти мають можливість використовувати відповідні правові засоби. Однак, реалізуючи своє право на судовий захист, мігранти стикаються з певними перешкодами.

Право на судовий захист – це спосіб захисту прав, свобод і законних інтересів учасників (фізичних і юридичних осіб) публічно-правових відносин. Здійснюючи правосуддя, суди забезпечують захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства, держави на засадах верховенства права. Отже, право на судовий захист є одним з основоположних прав людини, гарантованих Конституцією України, національним і міжнародним правом.

Відзначаючи комплексний характер права на судовий захист, деякі науковці визначають це право як *суб'єктивне право людини та громадянина*. Зміст суб'єктивного права на судовий захист становить, зокрема, сукупність закріплених у законі прав, що належать суб'єкту даного права, таких як право на пред'явлення позову, право на забезпечення позову, право на подання клопотання про призначення експертизи, право на забезпечення перекладача тощо. Цей перелік невичерпний.

Порушені права і свободи людини, зокрема й права мігрантів, захищаються і відновлюються в судовому порядку, незалежно від того, у якому нормативно-правовому акті вони закріплені. Звідси випливає, що *право на судовий захист* має *універсальний характер*. Як наслідок, право на судовий захист виступає одним із найважливіших гарантій дотримання, насамперед, трудових прав мігрантів.

Право на судовий захист трудових прав – це можливість уповноваженої особи звернутися до суду за захистом (відновленням порушених прав) трудових прав на умовах і в порядку, встановлених законом.

Судовий захист трудових прав мігрантів можна розуміти як право осіб, які займаються трудовою діяльністю в країні, громадянами якої вони не є, звертатися до суду за захистом або поновленням своїх порушених трудових прав або інших прав у сфері праці.

Однією з ключових *особливостей судового захисту прав мігрантів* є те, що це право регулюється як на міжнародному, так і на національному рівнях. Це означає, що право на судовий захист прав мігрантів визначається міжнародним правом, але застосовується відповідно до процедур, встановлених національним законодавством.

Згідно з міжнародними правовими нормами, особа, яка в'їжджає в іншу країну з метою працевлаштування, набуває *статусу трудового мігранта* і після цього отримує такі ж права, як і громадянин приймаючої країни.

Загалом, конституційне право України співзвучне з міжнародно-правовими приписами. Так, *стаття 8 Загальної декларації прав людини* закріплює право кожної людини на ефективний засіб правового захисту компетентними судами на національному рівні у разі порушення її прав. У свою чергу, *Конституція України (стаття 26)* гарантує, що іноземці й особи без

громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України, що надає мігрантам в Україні такі ж самі права, як і громадянам України.

Крім того, Конституція України захищає мігрантів від будь-якої *дискримінації*, закріплюючи норму про те, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними чи іншими ознаками (стаття 24).

Згідно зі статтею 55 (частина 2) Конституції України, кожному гарантується *право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб*. Юрисдикція державних судів поширюється на всі спори та кримінальні справи. Право на судовий захист, гарантоване Конституцією України, ґрунтується на засадах демократизму, справедливості, об'єктивності та професіоналізму судочинства, а також незалежності, відкритості, змагальності, безпосередності судового розгляду.

14 грудня 2011 р. *Конституційний Суд України* у своєму рішенні підкреслив важливість статті 55 Конституції України та неможливість відмови у правосудді. Зокрема, у даному рішенні зазначається, що іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами та міжнародними договорами

України. Іноземці й особи без громадянства, які перебувають під юрисдикцією України, незалежно від законності їхнього перебування, мають право на визнання правосуб'єктності й основних прав і свобод. Звідси випливає, що національне законодавство надає мігрантам такі ж права та свободи, як і громадянам України, включаючи право на судовий захист.

В Україні судова влада здійснюється виключно судами. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» проголошує, що судочинство в Україні здійснюється на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує кожному право на справедливий суд. Відповідно до статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суди здійснюють правосуддя на засадах верховенства права, гарантуючи кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, визначених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Згаданий Закон також гарантує кожному захист його прав, свобод та інтересів незалежним, неупередженим і справедливим судом упродовж розумного строку, встановлює право на судовий захист в Україні на рівні з громадянами України при здійсненні ними процесуальних прав і виконанні процесуальних обов'язків, гарантує рівність усіх учасників судового процесу (статті 7 і 9).

Однак існує низка *особливостей захисту та відновлення у судовому порядку прав мігрантів*, чії права були порушені. *По-перше*, трудові спори мігрантів, які працюють в Україні, вирішуються судами відповідно до норм права (країни працевлаштування), а положення міжнародно-правових актів застосовуються лише у порядку, передбаченому національним законодавством, тому регулятором у цій сфері є країна працевлаштування.

По-друге, мігранти потребують належної правової допомоги з боку національних юристів, перекладачів, експертів, інших спеціалістів, які можуть захищати права законних трудових мігрантів для звернення до національних судів. У зв'язку з цим, трудові мігранти можуть мати певні труднощі з доступом до таких фахівців через додаткові витрати.

Загалом, незважаючи на певні позитивні кроки з урахуванням специфіки судового захисту прав мігрантів, законодавство у цій сфері все ще потребує подальшого врегулювання та вдосконалення.

3.3. Регіональний досвід у сфері захисту прав мігрантів

Проблема нелегальної міграції актуальна для багатьох країн світу. Безробіття, політична нестабільність, релігійна нетерпимість і територіальні суперечки змушують людей шукати кращої долі в інших країнах. З іншого боку, країни, що приймають мігрантів, часто стикаються з проблемою, що мігранти не бажають приймати встановлені норми поведінки та чинять опір інтеграції в нове суспільство. Такі країни намагаються максимально регулювати міграцію та ретельно охороняти свої кордони, часто порушуючи права людини, погіршуючи відносини між сусідніми країнами, що змушує їх шукати шляхи співпраці та розробляти спільні механізми протидії цьому негативному явищу. Найвідомішим прикладом регіонального співробітництва у боротьбі з нелегальною міграцією є співпраця в рамках Європейського Союзу.

Міграційна політика Європейського Союзу має значний вплив на Україну та її громадян. Це проявляється в євроінтеграційному напрямку розвитку нашої держави та необхідності врахування європейської позиції при

формуванні національного міграційного законодавства. Досвід останніх десятиліть також свідчить про те, що значна кількість українців вважають Європу основним напрямком своєї міграції. Згідно зі статистичними даними, основними країнами призначення українських трудових мігрантів протягом останніх років були: Польща, Італія, Чехія та Німеччина. Загалом факти свідчать, що міграція збагачує суспільства приймаючих країн з економічної, соціальної та культурної точок зору.

*Базовим документом, що формалізував положення про міграцію в рамках Європейського Союзу, став **Маастрихтський договір 1992 р.** Однією з його передумов було підписання договору урядами країн Бенілюксу, Федеративної Республіки Німеччини та Французької Республіки в Шенгенському замку в Люксембурзі в 1985 р. У червні 1997 р. європейські лідери, визнавши, що некеровані міграційні хвилі можуть стати проблемою в майбутньому, прийняли **Амстердамський договір**. Пізніше **Лісабонський договір**, прийнятий у 2007 р., значно розширив повноваження інституцій у рамках Європейського Союзу у сфері міграційної політики, адже *Загальна декларація прав людини 1948 р.* гарантує свободу пересування та проживання для всіх людей.*

Зі збільшенням кількості мігрантів у Європейському Союзі зростає і питання захисту їхніх прав та інтересів. Незважаючи на потужну законодавчу базу, що забезпечує захист прав мігрантів, часто існує дисбаланс між правами, гарантованими правовими інструментами та реальністю, з якою стикається ця категорія людей. Мігранти перетинають національні кордони в інші країни, де вони не мають громадянства, і, як правило, можуть перебувати з метою легального проживання та роботи лише за письмової згоди влади. Вони чужі в приймаючому

суспільстві. Незнання місцевої мови, законів і соціальних звичаїв значно зменшує їхню здатність відстоювати свої права. Вони можуть стикатися з дискримінацією на роботі та в повсякденному житті, з проявами расизму і ксенофобії або ставати жертвами злочинів на ґрунті упереджень, а чимала практика Європейського суду з прав людини у сфері міграції підтверджує велику кількість порушень прав мігрантів.

Європейський суд з прав людини є постійно діючим органом, створеним для забезпечення дотримання державами-учасницями своїх зобов'язань щодо гарантування основоположних прав і свобод людини відповідно до Європейської Конвенції з прав людини.

Звернення до Європейського суду за захистом трудових прав важливе для мігрантів як з України, так і з-закордону. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Юрисдикція Європейського суду з прав людини поширюється на всі питання, пов'язані з тлумаченням і застосуванням Конвенції та Протоколів до неї. Європейський суд з прав людини може приймати заяви від окремих осіб, неурядових організацій або груп осіб, які вважають себе жертвами порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї, будь-якою з держав-учасниць. Держава-учасниця (держави-учасниці) зобов'язується жодним чином не перешкоджати ефективному здійсненню цього права. Європейський суд з прав людини може, відповідно до загальноновизнаних принципів міжнародного права, прийняти справу до розгляду протягом *шести місяців* з дати винесення

остаточного рішення на національному рівні та тільки після того, як були вичерпані всі національні засоби правового захисту.

Європейський суд з прав людини *не розглядає жодну індивідуальну заяву*, якщо вона *анонімна або ідентична заяві*, вже розглянутій ним або поданій до іншої міжнародної організації для розслідування чи вирішення, а також якщо вона не містить жодних нових фактів, викладених у вже поданій заяві. Європейський суд з прав людини не може прийняти жодну індивідуальну заяву, якщо вважає, що *заява несумісна* з положеннями Конвенції або Протоколів до неї, немає *очевидних підстав*, є *зловживанням правом* на подання заяви або заявник не зазнав *серйозної шкоди*, за винятком випадків, коли необхідно розглянути заяву по суті в інтересах дотримання прав людини, гарантованих Конвенцією та Протоколами.

Рішення, винесене Європейським судом з прав людини, обов'язкове й остаточне та не може бути оскаржене; на виконання рішення Європейського суду з прав людини держави повинні вжити індивідуальних заходів, спрямованих на усунення конкретних порушень, визначених у цьому рішенні, а також загальних заходів, спрямованих на усунення аналогічних підстав для подання скарг проти України. Лише за умови ефективності такого комплексу заходів можна вважати, що рішення Європейського суду з прав людини було виконано.

Забезпечення та захист основоположних прав і свобод мігрантів відповідно до Конвенції має свої особливості.

Наприклад, у справі **«Бах проти Великобританії»** Європейський суд з прав людини постановив, що міграційний статус може бути віднесений до «інших підстав», щодо яких стаття 14 Конвенції забороняє необґрунтовану дискримінацію. Водночас, незважаючи на

це, Європейський суд з прав людини вказав, що дискримінація при розподілі житлових пілг може бути виправдана, коли нелегальні мігранти або мігранти, які можуть перебувати в країні за умови, що вони не витрачають бюджетні кошти, перебувають у більш вигідному становищі. Тобто такі форми дискримінації можуть бути виправдані, оскільки вони переслідують законну мету справедливого розподілу обмежених ресурсів між різними категоріями заявників.

Захищаючи право на повагу до сімейного життя, гарантоване статтею 8 Конвенції, Європейський суд з прав людини зазначає, що держава може бути зобов'язана надавати дозвіл на в'їзд особам за певних обставин (справа *«Мубіланзіла Маска та Канікі Мітунга проти Бельгії»*). У цій справі суд встановив порушення статті 8, оскільки бельгійська влада не вжила заходів для возз'єднання малолітньої доньки з матір'ю або для забезпечення того, щоб хтось доглядав за дитиною після її прибуття до країни депортації, і, відповідно, Бельгія непропорційно втрутилася у право заявниці на сімейне життя.

У справі *«Шембрі проти Мальти»* Європейський суд з прав людини постановив, що стаття 8 не застосовується до «шлюбів за розрахунком». Мається на увазі не в контексті пошуку дозволу на в'їзд, а швидше дозволу залишитися у державі-відповідачі.

Європейський суд з прав людини постановив, що відмова у наданні дозволу на проживання сім'ї одностатевому партнеру заявника порушила статтю 14 разом зі статтею 8 (справа *«Тадеччі і Маккулл проти Італії»*). Суд підкреслив, що заявник був поставлений в іншу ситуацію, ніж неодружені гетеросексуальні пари, оскільки не мав можливості юридичного визнання його членом сім'ї. Він також нагадав, що дискримінація може виникати через неможливість дискримінаційного

ставлення до осіб, чії обставини суттєво відрізняються. На цих підставах Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що в тому, що стосується дозволу на проживання для членів сім'ї, заявники були прирівняні до гетеросексуальних пар, які вирішили не визнавати свої стосунки юридично.

З метою забезпечення дотримання статті 4 Протоколу № 4 про заборону масового вислання іноземців Європейський суд з прав людини розглянув у справі *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії»*, як заявник на отримання притулку, який був перехоплений береговою охороною держави-відповідача в італійській пошуково-рятувальній зоні, був повернутий до Лівії без надання йому можливості подати заяву про надання притулку. Суд постановив, що заявник підлягав юрисдикції держави-відповідача, оскільки саме держава-відповідач мала контроль над заявником у відкритому морі, а у разі повернення заявника до Лівії він ризикує зазнати забороненого Конвенцією поводження як нелегальний мігрант і буде позбавлений будь-якого захисту. Водночас, у рішенні суду було вказано, що італійські органи влади знали або повинні були знати про відсутність адекватних гарантій захисту від ризику свавільного повернення до країни походження.

Важливою категорією справ, які розглядає Європейський суд з прав людини, є справи, що стосуються права на свободу та особисту недоторканність, гарантованого статтею 5 Конвенції: відповідно до практики суду, заходи, що обмежують свободу іноземця, необхідні та можуть бути виправдані, але необов'язково тотожні позбавленню волі. Однак у будь-якому випадку необхідно враховувати тривалість, характер і поєднання таких обмежень.

У справі *«Медведєв та інші проти Франції»* Європейський суд з прав людини підкреслив, що у

випадках позбавлення волі особливо важливо забезпечити дотримання загального принципу *правової визначеності*. Відповідно, умови позбавлення волі в національному та/або міжнародному праві повинні бути чітко визначені, а застосування закону повинно мати передбачувані наслідки. Це необхідно для того, щоб закон відповідав критерію «*правомірності*», викладеному в Конвенції. Даний критерій полягає в тому, що будь-який закон повинен бути достатньо точним, щоб уникнути ризику свавілля і, за необхідності, забезпечити, щоб громадяни могли передбачити можливі наслідки певної дії в розумних межах за обставин справи, а також надавати громадянам адекватні вказівки, які дозволять їм передбачити, в розумній мірі за конкретних обставин, можливі наслідки певної дії.

У вищезгаданій справі «*Мубіланзіла Маска та Канікі Мітунга проти Бельгії*» суд встановив, що бельгійська влада затримала неповнолітню Табіту, помістивши її в закриту установу в умовах, не пристосованих до її надзвичайно вразливого статусу дитини-іноземця, без супроводу дорослих. Отже, Бельгія не змогла захистити право неповнолітньої на свободу та порушила статтю 5 Конвенції.

Європейський суд з прав людини також постановив, що тримання іноземного громадянина в ізоляторі в міжнародному аеропорту під безпосереднім наглядом поліції протягом більше 20 днів прирівнюється до позбавлення волі (справа «*Амуур проти Франції*»).

У справі «*Де Томаззо проти Італії*» Європейський суд з прав людини оцінив чи була свобода пересування іноземця, який в'їхав на територію держави-відповідача, обмежена, чи це було позбавленням волі. Насамперед суд вказує на необхідність взяти за відправну точку конкретну ситуацію, в якій особа опинилася, щоб визначити, чи була

вона «позбавлена свободи» в розумінні статті 5 Конвенції. Потрібно також проаналізувати всі критерії, включаючи тип, тривалість, наслідки та спосіб застосування конкретного заходу.

Велику увагу позбавленню волі мігрантів і належним умовам їхнього утримання Європейський суд з прав людини приділив у справі *«Сааді проти Сполученого Королівства»*. Зокрема, суд постановив, що, особливо у випадку дорослих осіб, які не є вразливими, тримання під вартою необов'язково повинно бути обґрунтовано необхідним, але не повинно бути свавільним і повинно здійснюватися добросовісно; цей захід застосовується не до осіб, які вчинили злочин, а до іноземців, які втекли з країни, побоюючись за своє життя. Місце та умови тримання під вартою повинні бути належними. Суд також зазначив, що період тримання під вартою в поганих умовах протягом 11 днів достатній для встановлення порушення статті 5 Конвенції.

У справі *«Мокалал проти України»* Європейський суд з прав людини наголосив на тому, що слова «відповідно до процедури, встановленої законом» стосуються не лише національних законів як зовнішньої форми існування права, а й якості таких законів, фундаментом яких повинен виступати принцип верховенства права. Ця якість означає, що якщо національне законодавство дозволяє позбавлення волі, його положення повинні бути достатньо відкритими та чіткими, щоб уникнути ризику свавілля.

Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що держава зобов'язана не висилати особу, якщо існують обґрунтовані підстави вважати, що такій особі загрожує реальна, хоча і не негайна небезпека смерті через відсутність доступу до адекватної медичної допомоги в державі перебування, або що стан здоров'я особи

серйозно, швидко та безповоротно погіршитися в результаті відсутності такої допомоги, або ж є достатні підстави вважати, що вона зазнає тяжких страждань, які значно погіршать якість її життя (справа *«Паошвілі проти Бельгії»*).

Що стосується захисту соціальних, економічних і культурних прав мігрантів, то Європейський суд з прав людини зауважує, що держава має право зменшувати використання таких ресурсів, як програми соціального забезпечення, державні виплати та дорогі державні послуги (наприклад, охорона здоров'я) по відношенню до нелегальних мігрантів і короткострокових іноземців, тому що вони, загалом, не сприяють поповненню її ресурсів. Зокрема, суд відхилив заяву про надання статусу мігранта, але гарантував надання соціального житла його дітям, які отримали безстрокову посвідку на проживання (справа *«Бах проти Сполученого Королівства»*).

У справі *«Бізаєва проти Греції»* Європейський суд з прав людини постановив, що недопущення іноземців до юридичної професії не вважається дискримінацією, але, водночас, встановив, що право заявника на повагу до його приватного життя могло бути порушене непослідовним способом, у який влада дозволила йому розпочати 18-місячне стажування для отримання кваліфікації адвоката, але не дозволила у той самий час складати іспит після його завершення, оскільки він був іноземцем.

Право на освіту прямо гарантується статтею 2 Протоколу №1 до Конвенції. Так, держави повинні забезпечити ефективне здійснення дітьми та підлітками права виховуватися в умовах, що сприяють повному розвитку їх особистості, фізичних і розумових здібностей. Водночас, нікому не може бути відмовлено в праві на освіту. При здійсненні своїх функцій у галузі освіти та професійної підготовки держава повинна поважати право

батьків на забезпечення освіти та підготовки відповідно до їхніх релігійних і філософських переконань. Європейський суд з прав людини охарактеризував право на освіту як основоположну цінність демократичного суспільства, яке заснувало Раду Європи (справа *«Тіміщев проти Росії»*). Суд постановив, що таке фундаментальне право не може тлумачитися обмежувально, підтвердивши *універсальність права на освіту*, і що позбавлення дітей такого права на підставі того, що їхні батьки – нелегально зареєстровані мігранти, є порушенням Конвенції. Водночас час держави повинні вжити необхідних заходів для забезпечення доступу до освіти, включаючи початкову, середню і, зрештою, університетську.

У справі *«Пономарьови проти Болгарії»* Європейський суд з прав людини постановив, що зобов'язання оплачувати середню освіту на підставі міграційного статусу та громадянства заявника не обґрунтоване, але держави зобов'язані забезпечити доступ до існуючих навчальних закладів.

Отже, враховуючи інтенсивність міграційних процесів, у тому числі в межах Європейського Союзу, упереджене ставлення суспільства до мігрантів, а також вразливе становище, в яке іноді потрапляють мігранти, питання захисту прав мігрантів набуває особливої актуальності. Численні міжнародні закони проголошують права та свободи мігрантів і надають їм можливості для комфортного проживання. Діяльність Європейського суду з прав людини спрямована на забезпечення реалізації таких декларативних положень, виявлення порушень прав мігрантів, захист мігрантів і роз'яснення практичного застосування міжнародно-правових інструментів у сфері захисту прав мігрантів, адаптацію їх до сучасних суспільних умов.

(Детальніше зі справами Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав мігрантів можна ознайомитися в Додатку Г).

3.4. Міжнародно-правовий захист прав мігрантів

Держави не завжди можуть адекватно захищати права своїх громадян, зокрема й мігрантів. Тому вони змушені користуватися недержавним захистом, наприклад, тим, що надається міжнародними та національними неурядовими організаціями. Правозахисники відіграють важливу роль у реалізації прав і свобод завдяки своїй професійній і громадській діяльності, спрямованій на мирне просування та захист прав людини. Одним із чинників недержавного захисту прав мігрантів є їхнє визнання на міжнародному рівні.

Міжнародний захист прав людини – це сукупність норм, які визначають права та свободи людини, спільні для міжнародного співтовариства, встановлюють зобов'язання держав зміцнювати, гарантувати й захищати ці права та свободи, а також забезпечують юридичні можливості для індивідів здійснювати й захищати свої визнані права та свободи.

Той факт, що основоположні права людини, гарантовані міжнародним правом, є центральними для захисту мігрантів, природно, підкреслюється у правничій літературі. Основні права людини, які повинні бути забезпечені всім особам, незалежно від їхнього міграційного статусу, включають: свободу від дискримінації; право на життя, свободу й особисту недоторканність; право на захист від насильства й експлуатації; свободу від рабства та примусової праці; захист здоров'я, освіти, справедливі та сприятливі умови праці, економічні, соціальні та культурні права; справедливий судовий розгляд і т. д.

Загалом, термін *«міжнародні механізми захисту прав людини»* означає систему міжнародних (міжурядових) інституцій та організацій, які працюють над впровадженням міжнародних стандартів прав і свобод

людини або їх відновленням у разі порушення. Слід зазначити, що, крім міжурядових органів та організацій, у світі існує низка так званих неурядових правозахисних організацій.

Отже, **міжнародні механізми захисту прав людини** – це спеціалізовані міжнародні інструменти, організації та органи, які безпосередньо займаються захистом прав людини.

Стаття 55 Конституції України надає громадянам **право на звернення до міжнародних механізмів захисту прав людини**, під якими розуміються виключно міждержавні механізми захисту прав людини. Такі (міжурядові) органи відрізняються тим, що вони створюються за взаємною згодою кількох держав, як правило, міжнародними угодами, та діють у рамках таких угод, які визначають повноваження і спеціальні правила процедури.

Особливість міжурядових правозахисних організацій полягає у тому, що вони: а) мають вплив на уряди; б) їхні рішення часто обов'язкові до виконання, їхню думку не можна ігнорувати в жодному разі; в) змушують міжнародну спільноту звернути увагу на порушення прав людини.

Схематично всі міжнародні правозахисні організації можна поділити на **дві групи: універсальні та регіональні**.

Універсальні механізми захисту прав людини – це інституції та організації, які необмежені національними чи регіональними кордонами, а поширюють свою діяльність по всьому світу.

Ці механізми певною мірою пов'язані з **Організацією Об'єднаних Націй**, головною міжнародною організацією світу. І це не випадково. По-перше, майже кожна держава світу є членом Організації Об'єднаних Націй, а по-друге, відповідно до її Статуту, однією з головних цілей

організації є «сприяння зміцненню віри в основні права людини, людську гідність і цінності». Статут зобов'язує Генеральну Асамблею, головний орган Організації Об'єднаних Націй, приділяти особливу увагу захисту прав людини.

В 1948 р. Генеральна Асамблея прийняла *Загальну декларацію прав людини* та згодом ухвалила низку міжнародних законів, що стосуються різних аспектів прав людини (як-от, громадянські, політичні та культурні права, заборона геноциду, апартеїду та расової дискримінації тощо). Питання прав людини розглядаються *головними комітетами та допоміжними органами* Генеральної Асамблеї, до прикладу, *Спеціальним комітетом з питань дискримінації*.

Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОП) є органом, який координує економічну й соціальну діяльність Організації Об'єднаних Націй під керівництвом Генеральної Асамблеї, в тому числі, як зазначено в Статуті, готує «рекомедації з метою заохочення поваги та дотримання прав людини й основних свобод для всіх».

Однак, незважаючи на широту мандата та важливу роль, яку відіграють у міжнародних відносинах головні органи Організації Об'єднаних Націй, *основні функції захисту прав людини виконують спеціалізовані правозахисні установи та організації*.

Отже, всі *універсальні органи з прав людини* можна розділити на **три типи**:

1) **постійні органи, які є частиною органів Організації Об'єднаних Націй** – Комісія Організації Об'єднаних Націй з прав людини та Підкомітет з питань запобігання дискримінації та захисту прав меншин. Ці органи, як і Комісія зі становища жінок, створені в рамках ЕКОСОС і виконують її мандат у сфері прав людини. Іншими основними органами Організації Об'єднаних

Націй, що входять до складу Секретаріату, є Центр з прав людини в Женеві, Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців і Верховний комісар Організації Об'єднаних Націй з прав людини (1993 р.);

2) *інституції, створені відповідно до міжнародних договорів, укладених під егідою Організації Об'єднаних Націй*. У рамках Організації Об'єднаних Націй було сформульовано низку міжнародних договорів з прав людини щодо окремих груп прав та індивідуальних прав, закріплених у Загальній декларації, які розвинули її положення. Однак варто пам'ятати, що Декларація формально не обов'язкова ні для кого, але фактично стала такою практично для всіх держав, тоді як вищезгадані міжнародні договори юридично обов'язкові для держав, але тільки для тих, які їх підписали та ратифікували. Це стосується, насамперед, *Пакту про громадянські та політичні права*, а також *Пакту про соціальні й економічні права*, прийнятих у 1966 р. (перший набув чинності 23 березня 1976 р., а другий – 3 січня 1976 р.). Ці документи разом із Загальною декларацією складають ***Міжнародний білль про права людини*** – основне джерело міжнародного права у сфері прав людини.

Крім міжнародних Пактів, під егідою Організації Об'єднаних Націй були прийняті також Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Конвенція про запобігання катуванням та іншому жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність поводженню чи покаранню, та інші. Для забезпечення та виконання згаданих актів було створено *Комітет Організації Об'єднаних Націй з прав людини* (не тотожний із Комісією Організації Об'єднаних Націй), *Комітет з економічних, соціальних і культурних прав*, *Комітет з*

ліквідації расової дискримінації та Комітет проти катувань;

3) **спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй**. Безпосередньо з діяльністю всесвітньої організації пов'язані органи, які створені міжурядовими угодами відповідно до статей 57 і 63 Статуту Організації Об'єднаних Націй у таких сферах, як економіка, соціальні відносини, культура, освіта й охорона здоров'я.

Спеціалізовані установи – це постійно діючі міжнародні організації, діяльність яких базується на основі власних статутів та угод з Організацією Об'єднаних Націй. Наразі таких органів налічується близько двадцяти. Однак не всі вони займаються правами людини. Водночас правозахисна діяльність таких організацій стала похідною від загальної соціальної спрямованості їхніх сфер впливу, а отже, лише доповнює першу. До таких організацій належать, насамперед, *Міжнародна організація праці та Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури*.

Міжнародно-правовий захист прав мігрантів є ефективним засобом вирішення питань, пов'язаних з порушенням, насамперед, трудових прав. За допомогою міжнародних організацій і шляхом звернення до їхньої нормотворчої діяльності можна не лише забезпечити реалізацію трудових прав, а й удосконалити національне законодавство та судову систему в цілому. Водночас слід підкреслити, що міжнародно-правовий захист трудових прав означає, що працівники-мігранти можуть звертатися до міжнародної організації лише після того, як вони вичерпали всі національні засоби правового захисту приймаючої країни. Це пов'язано з тим, що те, як захищаються права працівників, у т.ч. мігрантів, і вирішуються трудові спори, є постійним показником ефективності роботи держави. Слід зазначити, що

цілісність міжнародного захисту прав мігрантів не вичерпується виключно прийняттям відповідних рішень тією чи іншою міжнародною організацією. Наступним кроком у міжнародно-правовому захисті є *імплементація* таких рішень і приведення національної правотворчої та правозастосовної практики приймаючої держави до стану, який унеможливило б подібні порушення прав мігрантів у майбутньому.

Отже, міжнародний захист прав мігрантів є різновидом недержавного захисту, що проявляється у нормотворчій діяльності міжнародних організацій, визнаних державами, та у правозастосовній діяльності створених недержавних організацій. Міжнародний захист прав мігрантів застосовується після того, як зацікавлені особи вичерпали національні засоби захисту прав приймаючої держави, з метою визнання державами факту їх порушення та відновлення, відшкодування шкоди, завданої порушенням, а також запобігання подібним порушенням у майбутньому з боку держави.

3.5. Діяльність Міжнародної організації з міграції та Міжнародної організації праці: визначення правового статусу

Міжнародні організації є основною інституційною формою співробітництва між державами та функціонують як головний організаційний орган комунікації між державами. Як правові явища в сучасному розумінні вони виникли наприкінці XIX – на початку XX століть, коли потреба глобального розвитку зумовила необхідність створення постійно діючих колективних міждержавних інституцій. Поява міжнародних організацій у XIX столітті стала відображенням і результатом об'єктивної тенденції до інтернаціоналізації в різних сферах життя суспільства.

Міжнародна організація з міграції не є частиною системи Організації Об'єднаних Націй, однак вона підтримує тісну співпрацю з її установами та спеціалізованими організаціями.

Міжнародна організація з міграції є провідною установою у сфері координації, організації та реалізації міграційних програм і була створена в 1951 р. як міжурядова організація для розселення переміщених мігрантів у Європі. З часом Міжнародна організація з міграції розширила сферу своєї діяльності й тепер охоплює широкий спектр завдань, пов'язаних з управлінням міграційними процесами в усьому світі. Сьогодні організація налічує 138 держав-членів і держав-спостерігачів.

Через свою всесвітню мережу представництв Міжнародна організація з міграції підтримує уряди та суспільства шляхом швидкого гуманітарного реагування на непередбачувані міграційні потоки. Надання допомоги мігрантам, сприяння трудовій міграції, підтримка добровільного повернення нелегальних мігрантів, поширення міграційної інформації, забезпечення освіти, а також міграційних програм у сфері медицини й охорони здоров'я тощо – неповний перелік основних напрямів діяльності Міжнародної організації з міграції.

У 2001 р. Україна подала заявку на вступ до Міжнародної організації з міграції, а у 2002 р. Верховна Рада України ратифікувала Угоду про вступ. *Законом України від 11 липня 2002 р. «Про прийняття Статуту Міжнародної організації з міграції та Змін до Статуту»* парламент України постановив прийняти Статут Міжнародної організації з міграції 1953 р. та зміни до нього, прийняті Резолюцією Ради Міжнародної організації з міграції (24 листопада 1998 р.).

Держави-учасниці, які утворили Міжнародну організацію з міграції та підписали Статут, погодили, що надання міграційних послуг на міжнародному рівні часто зумовлене необхідністю забезпечити впорядкований потік міграції в усьому світі, а також сприяти розселенню та інтеграції мігрантів в економічні та соціальні структури приймаючої країни. Подібні міграційні послуги також можуть знадобитися тимчасовим мігрантам, мігрантам, що повертаються, і внутрішньо регіональним мігрантам. У Статуті також зазначається, що: необхідна більш тісна співпраця між державами та міжнародними організаціями для сприяння міграції осіб, які бажають досягти самозабезпечення шляхом працевлаштування та мігрувати до країн, де вони можуть жити зі своїми сім'ями з гідністю та самоповагою; міграція може сприяти створенню нових економічних можливостей у приймаючих країнах; існує взаємозв'язок між міграцією й економічними, соціальними та культурними умовами в країнах, які розвиваються; при здійсненні співробітництва держав, урядових і неурядових міжнародних організацій необхідне проведення досліджень, консультацій не тільки щодо міграційних процесів, але й врахування конкретного становища та потреб мігрантів як суб'єктів права.

Співпраця між Міжнародною організацією з міграції та урядовими структурами ґрунтується на нормативно-правових документах. Основний із них є *Меморандум про взаєморозуміння між Урядом України та даною організацією*, підписаний 10 червня 2002 р. (набув чинності з дати його підписання). Правовою основою для підписання меморандуму став *Закон України від 13 липня 2000 р. «Про ратифікацію Угоди між Кабінетом Міністрів України та Міжнародною організацією з міграції щодо статусу Міжнародної організації з міграції в Україні й співробітництво у сфері міграцій»*.

Представництво Міжнародної організації з міграції в Україні у співпраці з державними органами, громадянським суспільством, релігійними організаціями та міжнародними партнерами реалізує кілька **поточних програм**: «Зміцнення потенціалу у сфері управління міграційними процесами», «Гуманітарні та соціальні програми», «Міграційні медичні послуги» та «Управління міграційними процесами».

Не менш важливим інструментом світового впорядкування суспільних відносин є *Міжнародна організація праці*, створена в 1919 р. урядами для підтримки міжнародного співробітництва з метою забезпечення миру в усьому світі та зменшення соціальної несправедливості шляхом поліпшення умов праці. Сьогодні основними цілями Міжнародної організації праці є підтримка демократії та соціального діалогу, боротьба з бідністю та безробіттям, а також заборона дитячої праці.

Головна особливість Міжнародної організації праці – спільна участь в її роботі представників організацій роботодавців і працівників, а також урядових установ. **1946 р.** Міжнародна організація праці стала **першою спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй**.

Наразі членами Міжнародної організації праці є 174 країни; Україна – з 1954 р. Згідно зі Статутом Міжнародної організації праці, вступити до неї може будь-яка країна, яка є членом Організації Об'єднаних Націй.

Основний принцип діяльності Міжнародної організації праці полягає у тристоронньому представництві (*трипартизм*): представництві урядів, роботодавців і представників працівників. Отже, кожна країна представлена чотирма представниками – двома від уряду, одним від роботодавця й одним від працівників.

Міжнародне бюро праці є постійним органом Міжнародної організації праці, яке займається збором і поширенням інформації про міжнародно-правові норми, що стосуються умов праці працівників. Відповідно до Статуту Міжнародної організації праці, до основних напрямків діяльності бюро також можна віднести підготовку міжнародних трудових стандартів, ухвалення конвенцій і рекомендацій, що стосуються різних аспектів праці.

Загалом Міжнародна організація праці ухвалює міжнародні трудові документи з питань, які стосуються заборони примусової праці, права на колективні переговори, права на страйк, зайнятості, умов праці й охорони, соціального співробітництва між працівниками та роботодавцями, засобів мирного врегулювання трудових спорів і права працівників на об'єднання у профспілки тощо. З 1919 р. Міжнародна організація праці прийняла 181 конвенцію та 188 рекомендацій з широкого кола питань у сфері праці. Систематизовані конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці формують ***Міжнародний кодекс праці***.

Становище ***мігрантів*** загалом є одним з *центральных питань*, на якому Міжнародна організація праці зосереджує свою увагу. Ще в 1919 р. Генеральна конференція прийняла рекомендацію *«Про взаємність у ставленні до іноземних робітників»*.

Права мігрантів гарантуються *Конвенцією № 97 «Про працюючих мігрантів»*. Згідно з цією конвенцією, держави-члени Міжнародної організації праці зобов'язані діяти без дискримінації за ознакою національності, раси, релігії чи статі та забезпечувати умови, не менш сприятливі, ніж для власних громадян, з точки зору заробітної плати, робочого часу та соціального забезпечення. Мігранти повинні бути забезпечені житлом і

мати право на участь у колективних переговорах. Послуги, що надаються мігрантам державною службою зайнятості, повинні бути безкоштовними.

Конвенція № 43, прийнята в 1975 р., визначає, що держави-члени Міжнародної організації праці зобов'язані розробляти та здійснювати національну політику, спрямовану на заохочення і гарантування рівних можливостей для осіб, які проживають на законних підставах (мігрантів і членів їхніх сімей) щодо праці, зайнятості та соціального забезпечення.

Конвенція про правовий статус працівників-мігрантів набула чинності 1 травня 1983 р. Положення Конвенції застосовуються до працівників Договірних Сторін, які мають дозвіл на здійснення оплачуваної діяльності на території іншої держави-учасниці, за винятком прикордонних працівників, акторів та інших працівників сфери розваг, моряків, стажерів, сезонних працівників і працівників компаній, штаб-квартири яких розташовані за межами країни. Конвенція передбачає, серед іншого, низку гарантій, що стосуються процедур найму, укладення трудових договорів (контрактів), переселення, адміністративних гарантій і забезпечення житлом.

Отже, завдяки систематичній співпраці з неурядовими організаціями, українські органи державної влади можуть отримати достатньо повне уявлення про українську трудову міграцію в Європі. Вони також можуть отримати інформацію про механізми патологічних форм трудової міграції, зокрема про зв'язок між вербуванням, працевлаштуванням і борговим навантаженням; вдосконалені механізми допомоги мігрантам, які опинилися в скрутному становищі; можливості для порівняння достовірних даних з різних країн; інструменти

для регулярної співпраці з організаціями роботодавців і профспілками тощо.

Запитання для самоконтролю

1. Які *групи суб'єктів захисту* прав мігрантів можна виділити?

2. Хто виступає *фактором посилення гарантій* прав мігрантів в Україні?

3. Які *правові засоби* можуть використовувати мігранти для захисту та відновлення своїх прав?

4. У чому полягають *особливості захисту та відновлення* прав мігрантів у судовому порядку приймаючої країни?

5. Що таке *універсальний характер* права на судовий захист?

6. У чому проявляється *важливість статті 55 Конституції України* для мігрантів?

7. Яку *роль* відіграв Маастрихтський договір (1992 р.) у сфері захисту прав мігрантів?

8. Які *заяви не розглядає* Європейський суд з прав людини?

9. У чому полягають *особливості діяльності* міжурядових правозахисних організацій?

10. Яке *ключове завдання* покладено на Міжнародну організацію з міграції?

11. Які *основні цілі* Міжнародної організації праці?

12. Що таке *трипатризм*?

Список літератури:

1. Відлер О. М. Загальноєвропейський досвід протидії нелегальній міграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 2. С. 72–76.

2. Гарашенко Л. П., Гаврилевська О. О. Способи міжнародно-правового захисту трудових прав працівників. *Юридичний вісник*. № 4 (37). 2015. С. 94–98.

3. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033

4. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів : Конвенція Ради Європи від 24 листопада 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text

5. Заставна О. П. Захист прав мігрантів : практика ЄСПЛ. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 122–130.

6. Захист прав мігрантів згідно з нормами Європейської конвенції про права людини і Європейської соціальної хартії : посібник для практикуючих юристів / Я. Ксістакіс. 2018. 108 с. URL : <https://rm.coe.int/16806f1407>

7. Касьянова М. М. Діяльність міжнародних організацій з захисту прав мігрантів. *Історичні політологічні дослідження*. 2013. № 1 (51). С. 251–259.

8. Козін С. До питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 104–109.

9. Козін С. М. До характеристики системи суб'єктів захисту трудових прав мігрантів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 138–141.

10. Козін С. М. Міжнародний захист як вид захисту трудових прав мігрантів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3/2. С. 42–46.

11. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

12. Кузнєцов С. О. Досвід регіонального співробітництва у протидії нелегальній міграції морем. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 396–399.

13. Лісовська М. Захист прав трудових мігрантів: європейський досвід : матеріали регіональної науково-практичної конференції «Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини» (м. Київ, 7 квітня 2017 р.). С. 73–77.

14. Малиновська О. А. Формування спільної міграційної політики Європейського союзу. *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С. 142–151.

15. Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей від 18 грудня 1990 р. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml.

16. Міжнародно-правовий захист прав трудящих мігрантів в контексті сучасної міграційної політики : матеріали І міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (25 жовтня 2018 р.). Ірпінь : УДФС України, 2018. 112 с.

17. Науменко К. С. Особливості судового захисту трудових прав мігрантів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 217–220.

18. Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення : Конвенція МОП № 143 від 25 червня 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163#Text

19. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 р. № 761–VIII. *Голос України*. 2015. № 221–222.

20. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 липня 2011 р. № 3773–VI. Ст. 31. URL :

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

21. Столяр О. П. Вплив нелегальної міграції на сучасні американо-мексиканські відносини. *Гілея : зб. наук. праць*. Вип. 115. С. 463–467.

22. Шамраєва В. М. Основні етапи формування спільної міграційної політики ЄС. URL : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/tppd/2009-1/zmist/R_2/Shamraeva.pdf

23. Харитонов Р. Ф., Шишименко О. І. Міжнародно-правовий захист прав мігрантів у ЄС: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 87–90.

РОЗДІЛ II

**ЗАХИСТ ПРАВ БІЖЕНЦІВ:
РЕГІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ
СТАНДАРТИ**

ТЕМА 4. ПРАВОВИЙ СТАТУС БІЖЕНЦІВ

4.1. Поняття, ознаки й особливості визначення поняття «біженець».

4.2. Права біженців у контексті прав людини в сучасному світі.

4.3. Правовий статус біженців в Україні.

4.1. Поняття, ознаки й особливості визначення поняття «біженець»

Проблема біженців існує протягом всієї історії людства та є однією з найсерйозніших проблем. У сучасному широкому розумінні *біженець* – це людина, яка прагне втекти від ситуації, що загрожує її життю, і тому залишає своє місце проживання. До ХХ століття турбота про таких людей залишалася «за внутрішнім переконанням народу», тобто лише у сфері моралі, і держави не мали жодних юридичних зобов'язань щодо їх захисту.

У ХХ столітті держави, та й міжнародне співтовариство в цілому, були змушені звернути увагу на проблему біженців. Це було викликано геноцидом вірмен 1915 р., соціальними потрясіннями в росії після Жовтневої революції 1917 р. та масовими переміщеннями населення, спричиненими приходом до влади націонал-соціалістів у Німеччині в 1933 р. Держави усвідомили, що можуть використовувати міжнародне право для захисту біженців. Перші зусилля в цьому напрямку були зроблені *Лігою Націй*.

Після закінчення Другої світової війни проблемою біженців зайнялася Організація Об'єднаних Націй. Було створено універсальну міжнародну угоду – *Конвенцію про статус біженців 1951 р.*, покликану регулювати міжнародні відносини щодо захисту цієї категорії осіб.

Конвенція закріплює поняття «біженець» у статті 1. Так, **біженцями** визнаються особи, що внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., маючи обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознакою расової належності, громадянства, релігії, належності до певної соціальної групи або політичних поглядів, знаходяться за межами країни своєї національної належності, які не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажають користуватися таким захистом унаслідок таких побоювань; або ж, не маючи визначеного громадянства й знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання у результаті подібних подій, не можуть або ж не бажають повернутися до неї внаслідок таких побоювань. Це визначення було згодом уточнено **Протоколом 1967 р.** Названі міжнародні акти встановлюють найосновніше правило у сфері захисту біженців. Так, зокрема, держави не мають права висилати біженців до країн, де вони побоюються переслідувань за расовими, релігійними, національними, соціальними або політичними мотивами. Конвенція також виступає проти обмеження прав біженців як прав людини. Інші міжнародні документи, такі як Загальна декларація прав людини, Женевські конвенції 1949 р. і два Додаткові протоколи 1977 р., кілька регіональних актів, містять фундаментальні положення про правовий статус біженців, забезпечення та захист їхніх прав і свобод.

Аналіз загального визначення поняття «біженець» у Конвенції про статус біженців дозволяє зробити висновок, що *критерії визначення біженців розширюються на рівні регіональних угод*. Серйозним недоліком конвенційного визначення біженця є те, що воно не визнає біженцями жертв війни, масового насильства, збройних конфліктів або екологічних катастроф. Тому важко застосовувати

визначення Конвенції до нових або специфічних ситуацій, до реалій українського сьогодення, зокрема.

На сучасному етапі розвитку цивілізаційних процесів дедалі більше людей залишають територію своєї країни походження за підстав, що з юридичної точки зору не можуть «посприяти» їм в отриманні категорії біженців через відсутність переслідування з боку держави. Водночас, навіть якщо переслідування є, не всі жертви захищені як біженці, а лише ті, кого переслідують за причинами, викладеними в Конвенції. Отже, жертви посухи, голоду, економічної кризи, збройних конфліктів і масових заворушень не визначаються як біженці згідно з міжнародним правом. Для усунення цієї проблеми були укладені відповідні угоди на регіональних рівнях, зокрема, в Африці, Латинській Америці, Співдружності Незалежних Держав і Європейському Союзі.

Як показали події, пов'язані з кризою біженців у Європейському Союзі, обмеженість традиційного визначення відповідно до Конвенції разом із додатковими процедурами й іншими обмеженнями, передбаченими законодавством Європейського Союзу, не змогли запобігти масовому в'їзду нелегальних мігрантів та інших мігрантів, які не отримали притулку або захисту. Загалом, частка заявників на отримання додаткового або тимчасового статусу, які мають обґрунтовані підстави, низька, а частка біженців – незначна. Водночас постійний рух населення та поява нових видів міграції зумовлюють необхідність як на міжнародному рівні, так і на рівні національного законодавства багатьох країн відрізнити біженців від суміжних категорій, у т.ч. економічних мігрантів, переміщених осіб, інших осіб, які потребують міжнародного захисту.

За даними *Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців*, на

кінець 2019 р. у світі вже налічувалося приблизно 79,5 мільйонів внутрішньо переміщених осіб і майже 26 мільйонів біженців; у 2016 р. 362 000 біженців і мігрантів ризикували життям, перетинаючи Середземне море (з них: 181 400 мігрували до Італії, а 170 000 – перетнули кордони Греції, решта – інші європейські країни); у першій половині 2017 р. понад 105 000 біженців і мігрантів в'їхали до Європи; у 2019 р. 612 700 шукачів притулку вперше звернулися за міжнародним захистом до країн-членів Європейського Союзу, при цьому позитивні рішення були прийняті у 38 % таких заяв.

З кінця минулого століття уряди країн світу будували свою політику щодо біженців на припущенні, що більшість шукачів притулку насправді не є біженцями, а є лише економічними мігрантами чи іншими мігрантами, які залишають свої країни з особистих причин, насамперед, «у пошуках кращого життя». Наразі лише 10–20 % шукачів притулку отримують статус біженця в цих країнах. Всі інші заяви про надання притулку відхиляються на підставі класичного тлумачення поняття «біженець», визначеного у Конвенції.

Усі спроби визначення поняття «біженець» в інших регіональних міжнародно-правових угодах здебільшого породили в науковій літературі дискусії з цього приводу. Загалом значне різноманіття дефініцій зводиться до загального та регіонального підходів, основою яких є два джерела права – універсальні угоди й регіональні. З урахуванням реалій сьогодення, збільшенням кількості осіб, що потребують захисту, тлумачення поняття «біженець» трактується на користь регіонального підходу.

У зв'язку з необхідністю вдосконалення поняття «біженець» деякі країни, особливо в Африці та Латинській Америці, розширили цю дефініцію, вважаючи, що обґрунтовані побоювання переслідування з обмеженим

переліком причин не можуть слугувати належним критерієм для розгляду всіх ситуацій, пов'язаних із біженцями. У статті 1 (пункт 2) *Конвенції Організації Африканської Єдності 1969 р. про деякі аспекти проблеми біженців в Африці* поняття «біженець» означає особу, яка внаслідок зовнішньої агресії, окупації, іноземного панування або подій, що серйозно порушують громадський порядок на частині або на всій території країни її походження або громадянства, вимушена залишити своє постійне місце проживання та звернутися за захистом у пошуках притулку за межами країни її походження або громадянства.

Аналізуючи текст згаданої норми, можна зробити висновок, що особа буде визнана біженцем, якщо вона «вимушено покине своє постійне місце проживання», незалежно від того, чи відбувся перетин державного кордону країни походження, чи ні. Це положення значно розширює можливості держави щодо захисту шукачів притулку та свідчить про те, що до статусу біженця в Африці застосовуються більш широкі підходи та принципи порівняно з універсальними стандартами.

Положення Конвенції Організації Африканської Єдності показують, що ставлення до біженців гуманніше, ніж у Конвенції 1951 р. Наприклад, стаття 2 (пункт 6) цього акта вказує, що держава, яка надає притулок, може з міркувань безпеки розміщувати біженців на розумній відстані від кордонів країни їхнього походження. Якщо державі важко надати притулок біженцям, вона може звернутися до інших держав-учасниць Конвенції Організації Африканської Єдності з проханням полегшити тягар, покладений на таку державу.

Окрім широкого визначення терміна «біженець», Конвенція Організації Африканської Єдності регулює відносини притулку (стаття 2), підстави добровільної

репатріації (стаття 5), заборону підривної діяльності біженців (стаття 3) і т. д.

Держави-учасниці Конвенції Організації Африканської Єдності встановили **основні принципи притулку**, хоча й не надають його визначення: 1) надання притулку біженцям є *мирним і гуманним актом* і не повинно розглядатися як недружній акт з боку будь-якої держави-члена Організації Африканської Єдності; 2) якщо біженці не можуть повернутися в країну свого походження або громадянства з цілком обґрунтованих причин, держави-члени надають *максимальну допомогу для прийому та забезпечення їхнього розселення*; 3) *заборони на висилку*, включаючи відмову у в'їзді, повернення або залишення в районі, де її життю, особистій недоторканності або свободі може загрожувати небезпека; 4) *принцип взаємодопомоги та розподілу тягаря*, згідно з яким держава-учасниця, яка не може продовжувати надавати притулок біженцю, може звернутися до іншої держави-учасниці Конвенції Організації Африканської Єдності, яка в дусі африканської солідарності та міжнародного співробітництва вживатиме відповідних заходів; 5) *право на перебування в будь-якій країні*, що гарантує тимчасове перебування в країні, в якій вони вперше оголосили себе біженцями, до вирішення питання про їх переселення та надання притулку; 6) *заборона використання біженців для здійснення підривної діяльності*. Загалом, це означає, що біженці мають зобов'язання перед країною, в якій вони перебувають: обов'язок дотримуватися законів і правил країни; поважати заходи з підтримання громадського порядку; утримуватися від підривної діяльності проти держав-членів Організації Африканської Єдності; не завдавати шкоди державам-членам Організації Африканської

Єдності діями, які можуть створити напруженість у відносинах між ними, зокрема, актами застосування сили, використанням преси та радіо.

Картахенська декларація 1984 р., прийнята країнами Латинської Америки, також використовує розширювальний підхід до визначення поняття «біженця». Зі змісту пункту 3 частини III Декларації випливає, що біженець – це будь-яка особа, життю, безпеці або свободі якої загрожує загальне насильство, іноземна агресія, внутрішній конфлікт, широкомасштабні порушення прав людини або інші ситуації, що серйозно порушують громадський порядок, і яка покинула свою країну.

Формально декларації не є міжнародними договорами, угодами чи конвенціями і не визнаються обов'язковими інструментами міжнародного права. Такі декларації відображають лише наміри (бажання) урядів впроваджувати відповідні стандарти. Вони часто використовуються як джерело права в судовій практиці міжнародних і національних судів.

Подібний підхід до розуміння поняття «біженець» сформульований в **Угоді Співдружності Незалежних Держав про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям**. Зі статті 1 цієї Угоди випливає, що до біженців належать особи, які, не будучи громадянами держави-учасниці, що надала їм притулок, стали жертвами насильства щодо них самих або членів їхніх сімей чи інших форм переслідування, і які змушені залишити своє звичне місце проживання внаслідок реальної загрози переслідувань за ознакою раси, національності, віросповідання, мови, політичних переконань або належності до певної соціальної групи, пов'язаних зі збройним конфліктом або міжетнічним конфліктом.

Це визначення багато в чому повторює визначення Конвенції 1951 р., але розширює його, включаючи такі

причини переслідування, як національність і мова, а також визнає жертв збройних конфліктів чи етнічних конфліктів – біженцями. Угода розглядає насильство як особливу форму переслідування та закріплює право на визнання біженцем, якщо насильство або інші форми переслідування безпосередньо застосовуються до особи або ж її сім'ї.

Щодо *Європейського Союзу* можна стверджувати, що тут сформувався чітко виражений *регіональний підхід* до визначення статусу біженця, типізації та систематизації внутрішньо переміщених осіб. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть Європейський Союз забезпечив співпрацю у сфері правоохоронної діяльності, оподаткування та правосуддя, а також доклав значних зусиль для розробки та впровадження скоординованої політики у сфері притулку, міграції й захисту зовнішніх кордонів. Ключовим програмним документом у цій сфері є *«Гаазька програма: посилення свободи, безпеки та правосуддя в Європейському Союзі»* від 13 грудня 2004 р.

Усе законодавство Європейського Союзу з питань захисту прав біженців і надання притулку його шукачам зосереджене переважно на регулюванні правовідносин у *сферах*: розподілу обов'язків держав-членів щодо надання захисту; встановлення критеріїв визначення біженців та інших осіб, які потребують захисту Європейського Союзу; характеру захисту (права, обов'язки, спеціальні заходи для осіб, які отримують захист) і правил перебування особи, яка шукає притулку; процедури надання та позбавлення міжнародного захисту.

Загалом, законодавство Європейського Союзу *не розширює визначення поняття «біженець», але вводить «додатковий» і «тимчасовий» захисти* для тих, хто не підпадає під традиційне визначення біженця: особа, яка не має права на статус біженця, але щодо якої існують

достатні підстави вважати, що їй загрожує реальний ризик серйозної шкоди, включаючи особисту загрозу, має право на додатковий захист (*Директива Ради Європейського Союзу від 20 липня 2001 р.*). На перший погляд, це визначення відповідає потребі надати міжнародний захист тим, хто не може отримати статус біженця. Однак, оскільки особи, які отримують такий додатковий захист, явно не є біженцями в розумінні Конвенції 1951 р., вони виключаються зі списку осіб, які перебувають під її «опікою», що зменшує відповідальність держав Європейського Союзу у сфері захисту цієї вразливої групи людей.

У законодавстві Європейського Союзу декларується «відданість» принципам і стандартам Конвенції 1951 р. і майже дослівно цитуються визначальні її положення. З метою забезпечення міжнародного захисту та подолання певних обмежень, встановлених на глобальному рівні, вводяться інші категорії: додатковий і тимчасовий захист.

Отже, у ХХ столітті сформувалися *два основні підходи* до визначення поняття «біженець»: *класичний (універсальний, конвенційний) і розширювальний (регіональний).*

Перший базується на визначенні, що міститься в Конвенції 1951 р., тоді як другий виник через те, що класичне визначення охоплює лише невелику кількість людей, які вимушено змінили постійне місце проживання на територію іншої країни і потребують міжнародної допомоги. Водночас, останнім часом на рівні регіонального законодавства з'явився ще один підхід – *європейський*: для захисту осіб, які не підпадають під конвенційне визначення, встановлюються окремі види захисту, які називаються «додатковий» і «тимчасовий».

Отже, якщо особа відповідає позитивним умовам і не має негативних умов для прийняття рішення, вона

визнається біженцем. Однак людина не стає біженцем через визнання, а визнається біженцем тому, що вона фактично вже є ним.

4.2. Права біженців у контексті прав людини в сучасному світі

Уся структура захисту біженців на міжнародному, регіональному та національному рівнях базується на концепції прав людини. Законодавство про права людини є, у певному сенсі, вираженням прагнення людини до вільного, гідного, мирного та безпечного життя, захищаючи біженців у разі порушень їхніх прав і свобод, репресій, залякувань, бідності й інших надзвичайних ситуацій, які породжують потоки таких осіб.

Загальновідомо, що *основоположні права людини* універсальні та мають особливе значення для біженців, які стали такими внаслідок порушень прав людини в країні свого походження, а їхнє становище стало особливо вразливим.

Основним фактором, що «стимулює» людей покинути країну походження або зважає повернутися додому безпечно та добровільно, є порушення прав людини, що й лежить в основі феномену «біженців». Саме тому захист прав людини в країні походження має важливе значення для вирішення проблеми біженців. Ті, хто залишає свою країну походження у пошуках захисту в іншій країні, роблять це, насамперед, тому, що їхні права були порушені. А рішення про наявність «обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань» є наслідком того, що одне або декілька фундаментальних прав людини не дотримуються.

Повага до прав людини також лежить в основі захисту біженців у країнах притулку. Держави, які надають притулок, визначають права біженців та їхні обов'язки

відповідно до загального права та традиційних норм міжнародного права. Однак слід також зазначити, що статус біженців у міжнародному праві лежить у правовій площині між загальновизнаними принципами суверенітету, територіального верховенства та принципами прав людини. Однак саме *права людини повинні мати пріоритет*.

Перш за все, слід зазначити, що біженці користуються всіма основними правами та свободами, проголошеними в міжнародних документах з прав людини. З іншого боку, біженці мають особливі, притаманні лише їм права та привілеї, якими вони користуються відповідно до універсальних і регіональних міжнародних угод про правовий статус біженців.

Основоположними документами у сфері міжнародного захисту біженців є *Конвенція про статус біженців 1951 р.* та *Протокол до неї 1967 р.*, що встановлюють універсальні правила поведіння з особами, які були змушені покинути свою країну внаслідок переслідувань, насильницьких конфліктів, порушень прав людини або інших зловживань. Преамбула Конвенції 1951 р. підкреслює *тісний зв'язок між загальною ситуацією з правами людини і змістом законодавства про біженців*, тобто констатується принцип, що кожна людина має право на користування основними правами та свободами. До фундаментальних принципів Конвенції можна віднести: нетерпимість до дискримінації, заборону примусового повернення, незастосування покарань за нелегальний в'їзд і перебування, а також набуття і реалізацію прав з плином часу.

На додаток до прав, викладених у Конвенції 1951 р., біженці, як і всі інші, користуються основними правами людини, викладеними в різних міжнародних документах,

включаючи низку регіональних конвенцій, які були підписані та ратифіковані багатьма країнами. *Найважливіші* з цих документів такі: Міжнародна конвенція з ліквідації всіх форм расової дискримінації (1965 р.); Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.); Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй з ліквідації всіх форм дискримінації жінок (1979 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та іншого жорстокого, негуманного або принизливого поводження чи покарання (1984 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй з прав дитини (1989 р.); Міжнародна конвенція про захист прав всіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей (1990 р.); Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень (2006 р.); Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права інвалідів (2006 р.) та інші.

Біженці, як й інші категорії людей, мають повне право користуватися невід'ємними правами людини, закріпленими у *Загальній декларації прав людини 1948 р.* – першому в історії міжнародних відносин акті, який проголошує, що основні громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права і свободи людини, включаючи право на життя, свободу й особисту недоторканність, мають бути загально визнаними і повинні дотримуватися всіма суб'єктами права. Цей перелік доповнюється також: свободою від катувань або жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження або покарання; свободою від рабства та підневільного стану; свободою думки, совісті та релігії; свободою від свавільного арешту та затримання; незаконним втручанням в особисте та сімейне життя; свободою від вторгнення до житла; свободою пересування тощо. Якщо ці права і свободи порушуються, то для

людини стає небезпечним подальше перебування в країні, і, як наслідок, вона змушена тікати зі звичного (постійного) місця свого перебування.

Вбачається, що існує тісний і взаємозалежний зв'язок між дотриманням прав людини та запобіганням і вирішенням проблем біженців. Належний захист прав людини сприяє усуненню ризику спалахів біженства чи збільшення їхньої кількості, а відновлення порушених прав шукачів притулку створює умови для реалізації ними права на безпечне повернення до країни походження.

Статті 13, 14 та 15 Загальної декларації прав людини є спеціальними та стосуються біженців, свободи пересування і вибору місця проживання, права шукати притулок і користуватися ним, а також громадянства. Положення Декларації деталізуються в конкретних договорах глобального характеру й охоплюють фундаментальні універсальні права й основні свободи людини та покладають на держави відповідні юридичні зобов'язання. Так звана «тріада» Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права за своїм змістом утворюють ***Міжнародний Білль про права людини***.

Існують також інші міжнародні конвенції та стандарти, які зосереджені на конкретних правах і свободах або на регламентації правового статусу особливих груп людей. Їхній зміст спрямований на запобігання дискримінації більш детально, ніж це роблять Пакти. Так, деякі з них стосуються біженців або містять конкретні рекомендації для цієї вразливої категорії осіб:

1) у *Міжнародній конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р.* міститься визначення расової дискримінації, що й підсилює важливість цього акту. Зі змісту Конвенції випливає, що расова дискримінація

полягає у будь-якому розрізненні, винятку, обмеженні або перевазі, що базується на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, а метою або наслідком якого є знищення або применшення прав людини й основних свобод. Держави-учасниці домовилися засуджувати расизм, вчасно та належно реагувати на його прояви та вживати заходів для ліквідації всіх його форм;

2) у *Конвенції Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.* містяться положення, що спрямовані на допомогу жінкам, водночас акт створює підґрунтя для захисту жінок-біженців;

3) *Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.)* забезпечує захист від висилки або примусового повернення у ситуаціях, коли існує значний ризик застосування катувань. На відміну від положення Конвенції про статус біженців, яке передбачає, що захист надається у випадку побоювання переслідувань за ознакою раси, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань, положення Конвенції проти катувань є *абсолютною заборонаю на примусове повернення – невислання (non-refoulement)*.

На відміну від Конвенції про статус біженців, Конвенція проти катувань *не містить жодного положення, яке виключає право на захист осіб*, наприклад, які вчинили особливо тяжкі злочини. Тому, якщо немає підстав для захисту відповідно до Конвенції 1951 р., можна отримати такий захист згідно з положеннями Конвенції проти катувань, яка також надає гарантії проти депортації. У таких випадках особа, яка підлягає депортації, має право

подати скаргу до Комісії, створеної відповідно до Конвенції проти катувань;

4) *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини 1989 р.*, учасниками якої є майже всі країни світу, застосовується до всіх дітей, включаючи дітей-біженців і дітей, які шукають притулку. Конвенція підкреслює, що всі діти мають право на захист і гуманітарну допомогу відповідно до прав, викладених у цій Конвенції;

5) у *Міжнародній конвенції про захист прав усіх працівників-мігрантів і членів їхніх сімей 1990 р.* містяться всі основні принципи міжнародного трудового права. Конвенція охоплює весь процес міграції, включаючи підготовку до міграції, виїзд, транзит, період перебування та оплачуваної діяльності в країні роботи за наймом і повернення. При цьому норми Конвенції стосуються всіх мігрантів незалежно від статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії або віросповідання, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, громадянства, віку, економічного, майнового, сімейного чи іншого становища або будь-яких інших обставин. Конвенція сприяє створенню та функціонуванню механізмів захисту соціальних, економічних, інших прав та інтересів біженців;

б) універсальним міжнародним договором вважається *Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень 2006 р.*, яка встановлює право кожної людини, включаючи біженців, на свободу від насильницьких зникнень. Стаття 1 (пункт 2) цього акту стверджує абсолютний характер такого права: «Ні війна, ні політична нестабільність, ні надзвичайний стан не можуть бути виправданням для порушення цього права людини»;

7) *Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права осіб з інвалідністю 2006 р.* гарантує, що особи з інвалідністю користуються тими ж правами, що й усі інші.

У багатьох випадках права людини небезумовні. Це стосується, наприклад, випадків, коли *заборона примусового повернення* (стаття 33 Конвенції 1951 р.) *не поширюється* на осіб, які становлять загрозу безпеці приймаючої держави чи суспільству або були засуджені за особливо тяжкі злочини. Загалом ці обмеження *загальні*. Так, наприклад, зі змісту статті 29 Загальної декларації прав людини випливає, що кожна людина повинна зазнавати таких обмежень у здійсненні своїх прав і свобод, які можуть бути встановлені законом з *єдиною метою* забезпечення належного визнання та поваги до прав і свобод інших, задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку та загального добробуту в демократичному суспільстві.

Обмеження можуть бути й *специфічного* характеру. Зокрема, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права гарантує свободу пересування і вибору місця проживання. Однак передбачається, що ці права *можна обмежити* у тому випадку, якщо з'явиться необхідність для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моралі населення, прав і свобод осіб тощо.

Такі обмеження прав людини в міжнародному праві часто дублюються національними конституціями. Загалом, громадянські права можуть бути обмежені з *метою захисту загальнодержавного порядку, суспільної моралі або прав і свобод інших членів суспільства*. У всіх випадках, однак, обмеження встановлюються виключно законами та повинні бути достатньо чітко прописаними, а тягар доведення необхідності обмежень та їх відповідності конкретній меті лежить на державі.

Міжнародне право в галузі прав людини дозволяє державам частково виконувати свої зобов'язання в надзвичайних ситуаціях. Наприклад, стаття 4 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права

передбачає, що в надзвичайних ситуаціях *держави можуть бути звільнені від своїх зобов'язань* згідно з Пактом за умови, що вони сумісні з іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не зумовлюють жодного виду дискримінації (за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, соціального походження і т. д.). Водночас Пакт передбачає, що держави *не можуть*, незважаючи на обставини, *обмежувати*: право на життя; право не бути підданим болісним або жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, видів поведінки і покарання; право на свободу від рабства; право на свободу думки, совісті та релігії; право на свободу від дискримінації. *Стаття 9 Конвенції про статус біженців 1951 р.* також дозволяє державам вживати спеціальних заходів щодо біженців під час війни або за інших виняткових обставин.

Для обмеження прав людини державі недостатньо просто оголосити надзвичайний стан. Рішення про обмеження цих прав і вжиті заходи повинні відповідати міжнародним зобов'язанням держави. Для того, щоб такі обмеження були *виправданими*, ситуація має бути *надзвичайною, яка загрожує життю населення*, а загроза має бути такою, що «на карту» поставлено саме існування держави. Наприклад, це може бути збройний конфлікт, який загрожує цілісності держави, її населенню та основним організаційним структурам й інститутам. Однак *обмеження мають бути тимчасовими*. Крім того, ці заходи повинні бути офіційно оголошені й закріплені в законі, не повинні нікого дискримінувати за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, віри чи соціального походження.

Отже, законодавство про біженців і права людини тісно пов'язані між собою. Фактично, саме явище «біженець» є результатом переслідування, придушення

особистості й обмеження фундаментальних прав і свобод людини.

4.3. Правовий статус біженців в Україні

У сучасній юриспруденції дослідження прав та обов'язків біженців в Україні має важливе практичне та теоретичне значення з точки зору розвитку правового статусу, гарантій і захисту біженців як в українському, так і в міжнародному праві.

Після здобуття *Україною* незалежності в 1991 р., з відкритістю кордонів, відсутністю законодавства в міграційній сфері та відповідного досвіду, стала гостро відчутною проблема неконтрольованої міграції. 24 грудня 1993 р. Верховна Рада України прийняла *Закон України «Про біженців»*, який мав багато недоліків і потребував доопрацювання.

З прийняттям основного Закону нашої держави з'явилися фундаментальні положення щодо врегулювання відносин у сфері захисту біженців. Відповідно до *статті 26 Конституції України*, іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами та свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією України, законами або міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України. Це ж стосується осіб, яким надано статус біженця.

21 червня 2001 р. був прийнятий *Закон України «Про біженців»*, який, порівняно з попереднім, більше відповідав Конституції України й основним міжнародним документам із прав людини, що регулювали надання притулку іноземцям та особам без громадянства, а також враховував статті Загальної декларації прав людини; врегулював правовий статус біженців в Україні,

порядок надання, втрати та позбавлення статусу біженця; гарантував захист біженців з боку держави.

Наступним кроком у процесі вдосконалення захисту прав біженців і шукачів притулку в Україні став **Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»** (8 липня 2011 р.). Цей закон переслідував основну мету: якомога тісніше зближення зі стандартами захисту Європейського Союзу. Права й обов'язки біженців в Україні закріплені також у **Законі України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства»** (22 вересня 2011 р.).

Зі змісту **Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»** випливає, що **біженець** – це особа, яка не є громадянином України та яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або за політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може або ж не бажає користуватися захистом цієї країни внаслідок цих побоювань. Із наведеного визначення можна виділити ключові, необхідні та достатні ознаки для визнання особи біженцем у нашій державі. Зокрема, це *переслідування або побоювання* стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національного або соціального походження, політичних переконань, громадянства, *відсутність захисту* від цих переслідувань з боку держави, *перебування за межами своєї країни* внаслідок втечі або *небажання повертатися* до своєї країни тощо. Загалом зміст поняття «біженець» також включає в умови, за яких особа не визнається біженцем або перестає бути біженцем і виключається з-під дії Конвенції 1951 р. та Закону України «Про біженців та

осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту».

Цей закон детально визначає права й обов'язки біженців. Так, особа, документи якої оформляються для вирішення питання щодо визнання біженцем, має **право** на: пересування, вільний вибір місця проживання і залишення території України (за винятком обмежень, які встановлюються законом); тимчасове працевлаштування, навчання, медичну допомогу; конфіденційне листування з Управлінням Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав біженців; працю і відпочинок; свободу світогляду та віросповідання; підприємницьку діяльність, не заборонену законом; направлення індивідуальних і колективних письмових звернень, особисте звернення до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб цих органів; володіння, користування і розпорядження своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної або творчої діяльності; оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб; звернення з приводу захисту своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; безоплатну правову допомогу тощо.

Окрім прав, на осіб, яким надано статус біженця в Україні, покладається і ряд **обов'язків**: подавати центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику в цій сфері, відомості, необхідні для вирішення питання щодо визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; виїхати до визначеного пункту тимчасового перебування за направленням центрального органу виконавчої влади; проходити медичний огляд на вимогу центрального органу виконавчої влади; повідомляти центральний орган

виконавчої влади про своє переміщення за межі адміністративно-територіальних одиниць України, в яких вони проживають, у строки, встановлені цим органом.

Отже, права й обов'язки біженців належно закріплені в українському законодавстві з урахуванням відповідних міжнародно-правових стандартів, а основною проблемою в сучасній Україні залишається його дотримання. Біженці в Україні часто стикаються з певними труднощами, пов'язаними з: реєстрацією за місцем проживання, отриманням постійного або тимчасового житла, працевлаштуванням на новому місці проживання, охороною здоров'я, пенсійним забезпеченням і т. п. Тому подальше вдосконалення чинного законодавства має бути спрямоване на посилення гарантій статусу біженця, а не лише на деталізації окремих положень у чинному законодавстві. Так, створення концепції міграційної політики в Україні, належної інфраструктури пунктів тимчасового тримання в Україні, поліпшення гарантій реалізації прав біженців в Україні, імплементація у національне законодавство провідних міжнародних стандартів у цій сфері – далеко не повний перелік необхідних кроків для української влади на найближче майбутнє у сфері захисту прав біженців.

Запитання для самоконтролю

1. Які *історичні передумови* привернули увагу міжнародного співтовариства до проблеми біженців?

2. Яка *роль Ліги Націй* у процесі становлення правового статусу біженців?

3. Коли та ким була підписана *універсальна міжнародна угода*, покликана регулювати відносини щодо захисту біженців?

4. Чому критерії визначення біженців *розширюються* на рівні регіональних угод?

5. Які *основні принципи притулку* закріплені в Конвенції Організації Африканської Єдності?

6. На який *регіон* поширюється Угода про допомогу біженцям і вимушеним переселенцям?

7. Для чого законодавство Європейського Союзу вводить «*додатковий*» захист для шукачів притулку?

8. Які *акти* утворюють Міжнародний Білль про права людини?

9. Які *основні проблеми* у сфері захисту прав біженців можна виділити в сучасній Україні?

Список літератури:

1. Алмаші І. М., Алмаші М. М. Еволюція визначення поняття «біженець». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 63–69.

2. Біла-Тіунова Л. Р. Правове регулювання статусу біженця в Україні: стан і перспективи реформування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 194–205.

3. Герасименко Є. С. Регіональні стандарти визначення біженців і їх відмежування від суміжних категорій мігрантів. *Право і суспільство*. 2020. № 6 (2). Ч. 1. С. 147–153.

4. Жук В. О. Поняття «біженець» у міжнародному праві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 3. С. 12–39.

5. Іванова В. С., Сіваш О. М. Регламентация статусу біженців на міжнародному, регіональному й національному рівнях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 419–421.

6. Козинець І. Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 213–219.

7. Козинець І. Г. Щодо питання приєднання до Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року до цієї Конвенції. *Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці : щоквартальний науковий збірник*. Чернівці : ЧДІПСТП, 2009. № 1. С. 36–42.

8. Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 21–24.

9. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

10. Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120 (частина I). С. 200–208.

11. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Підприємництво господарство і право*. 2017. № 2. С. 188–193.

12. Мішеніна А. С., Деркаченко Ю. В. Статус біженців в Україні та світі: загальний огляд. *Правова система: теорія і практика*. 2020. № 3. С. 113–119.

13. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218–224.

14. Поєдинок О. Р. Інститут міжнародно-правового захисту прав біженців: місце у системі міжнародного права, сучасний стан і перспективи розвитку. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 250–262.

15. Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України

№ 3671–VI від 8 липня 2011 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

16. Про затвердження Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2012 р. № 605–р. URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KR120605.html

17. Про статус біженців : Конвенція ООН від 28 липня 1951 р. Дата оновлення : 10 січня 2002 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011

18. Прокопенко І. П., Дерманська О. В. Правова регламентація статусу біженця в Україні, Франції, Німеччині та Італії. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 255–259.

19. Тиндик Н. П. Еволюція статусу біженця у міжнародно-правовій практиці. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць*. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2007. № 4. С. 61–70.

20. Ченшова Н. В. Проблематика вдосконалення законодавства України у сфері регулювання статусу біженця та його гармонізації з правом Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. Вип. 9. С. 64–72.

21. Чуенко В. І. Правове регулювання статусу біженців в Європейському Союзі: сучасний стан і перспективи розвитку. Харків, 2018. 224 с.

22. Шестакова Н. О. Аспекти визначення поняття «біженець» в міжнародному праві. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки»*. 2015. № 2 (7). С. 26–30.

23. Якимчук М., Соломко С., Самороков В. Правовий статус українських біженців у країнах Європи. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 619–625.

ТЕМА 5. ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ

5.1. Гарантії захисту прав і свобод біженців.

5.2. Основоположні принципи у сфері захисту прав біженців.

5.3. Особливості захисту прав дітей-біженців.

5.1. Гарантії захисту прав і свобод біженців

Порушення основоположних прав і свобод людини, таких як право на життя, свободу й особисту недоторканність, свободу від рабства або підневільного стану, свободу думки, совісті та релігії, свободу від свавільного арешту або затримання, переслідування особи тощо можуть мати характер, за якого подальше перебування особи в країні походження стає нестерпним. За таких реалій, зв'язок між правом про захист прав людини та захистом біженців як інститутом у відповідній сфері вбачається насамперед у тому, що саме **порушення прав людини є підставою для набуття статусу біженця**.

Отже, порушення прав і свобод людини та громадянина набувають особливого значення, оскільки дії, що їх порушують, можуть розцінюватися як переслідування особи.

Біженці, які втратили правові зв'язки з країною свого громадянства, вважаються однією з найменш соціально захищених категорій громадян, позаяк їхні соціальні та культурні зв'язки в країні, де вони отримали притулок, обмежені. Шукачі притулку, позбавлені правового та соціального захисту, часто потрапляють у ситуації, коли їхні права та свободи порушуються. Все це посилює соціальну напруженість і створює нові проблеми, пов'язані із забезпеченням безпеки біженців, задоволенням їхніх

потреб у житлі, працевлаштуванні, медичному страхуванні тощо.

Реалізація прав і свобод та захист від їх порушення визначаються як юридична гарантія. **Юридичні гарантії** – це спеціальні правові норми, у яких закріплені умови реалізації прав різних верств населення та засоби захисту в разі їх порушення. На відміну від загальних гарантій, юридичні гарантії спрямовані на забезпечення реалізації та захисту суб'єктивних прав і свобод біженців, належне використання ними гарантованих для цієї категорії осіб благ.

При тлумаченні змісту правового статусу біженців як шукачів притулку основна увага приділяється гарантіям їх правового статусу. Під цими гарантіями розуміються умови та заходи, що забезпечують всебічний захист прав і свобод біженців у контексті захисту прав та свобод людини й громадянина. Водночас під терміном «**гарантії**» слід розуміти сукупність об'єктивних і суб'єктивних факторів, спрямованих на повну реалізацію та всебічну охорону прав і свобод біженців, усунення причин, які можуть порушувати їх здійснення.

Юридичні гарантії прав і свобод біженців трактуються як діяльність органів, що займаються справами біженців, основний обов'язок яких проявляється у створенні необхідних умов для забезпечення захисту прав і свобод цієї категорії осіб.

Принцип реалізації таких гарантій покладається на державу, що надає притулок, яка реалізує відповідні функції через діяльність органів державної влади. Цей принцип делегування повноважень закріплений у національних нормативно-правових актах, що визначають основні напрями діяльності суб'єктів владних повноважень, зокрема у сфері міграційної політики.

Загалом *держави несуть відповідальність за реалізацію гарантій захисту біженців на своїй території у співпраці з місцевими організаціями громадянського суспільства*. Держави заохочують, забезпечують соціальний і правовий захист, а також прагнуть мінімізувати загрозу сексуального, гендерного чи іншого насильства, на яке багато біженців наражаються навіть у країнах притулку.

В Україні *громадський сектор* також співпрацює з виконавчою гілкою влади, хоча така співпраця наразі не надто активна. *Основними завданнями* організацій, пріоритетними напрямками діяльності яких є захист прав біженців, є координація та розробка спільних заходів правової та соціальної допомоги біженцям і шукачам притулку, а також здійснення необхідних кроків, спрямованих на їхню інтеграцію в українське суспільство. До таких організацій належать: *Всеукраїнська благодійна фундація «Право на захист», Програма юридичного захисту HIAS, Консультаційний центр для біженців, Благодійна організація «Харківський благодійний фонд «Світ», Громадський рух «Віра. Надія. Любов», Благодійний фонд «Допомагаємо»* і т. д.

Що стосується реалізації гарантій захисту біженців на державному рівні, то *22 серпня 2012 р. Кабінет Міністрів України* своїм розпорядженням № 605–р затвердив план заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту, в українське суспільство. На його основі підготовлено законопроекти про внесення змін до законодавчої бази у сфері праці, освіти, соціального та пенсійного забезпечення з метою гармонізації законодавства України у сфері захисту біженців і надання притулку а міжнародними стандартами.

Ключові положення згаданого розпорядження можна звести до такого: забезпечення впровадження міжнародного досвіду у сфері притулку та захисту біженців; визначення напрямів співпраці з міжнародними організаціями й урядами інших країн; обмін інформацією щодо роботи з біженцями; сприяння толерантному ставленню громадськості до біженців; створення мережі пунктів розміщення біженців у регіоні та вжиття заходів для поліпшення житлових та інших умов; розширення мережі комунікації та обміну між пунктами розміщення біженців і центрами зайнятості.

Загалом, регулювання суспільних відносин щодо біженців удосконалюється шляхом юридичного закріплення гарантій захисту їхніх прав і свобод у чинному законодавстві. Однак варто відзначити й певні проблеми в цій сфері, пов'язані, зокрема, із процедурою депортації. Ця проблема стосується не лише осіб, які перебувають на нелегальному становищі, а й тих, хто визнаний біженцем відповідно до Конвенції 1951 р. та чинного українського законодавства. Такі дії, безсумнівно, є порушенням міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини.

Питання ефективних механізмів захисту прав і свобод біженців ілюструє той факт, що застосування законів, які регулюють відносини біженців і шукачів притулку, обмежене в частині легалізації цих категорій осіб. У цьому процесі існують проблеми, пов'язані з неналежним документуванням шукачів притулку під час процедури надання статусу біженця та видачі документів, що посвідчують особу. Нагальною правовою проблемою залишається також гармонізація законодавства про біженців із законодавством України, що регулює різні аспекти суспільних відносин.

5.2. Основоположні принципи у сфері захисту прав біженців

Правовий статус біженців, як і будь-який правовий статус осіб, має ґрунтуватися на певних засадничих ідеях, які надають йому визначеного спрямування, формують його сутність і впливають на його зміст. Таким правовим підґрунтям є *принципи*, що лежать в основі визначення статусу біженця в міжнародному праві.

До *основоположних принципів* у сфері захисту прав біженців можна віднести: невідчужуваність основних прав і свобод; право на громадянство, право не бути безпідставно позбавленим громадянства або змінити його; заборона застосування фізичної сили з метою позбавлення особи або групи осіб їх національної, релігійної, культурної, мовної чи етнічної самобутності; заборона примусового переміщення жителів або інших дій, які можуть призвести до примусового переміщення; право клопотати про надання в інших країнах притулку; право залишати будь-яку країну, у т.ч. власну; право на повернення тощо.

На додаток і в поєднанні з вищезазначеними принципами та нормами в галузі прав людини велике значення для міжнародного співробітництва з питань біженців мають *принципи, які визначають мирні та дружні відносини між державами*. Насамперед, це: принцип, згідно з яким спори між державами повинні вирішуватися мирним шляхом; принцип, відповідно до якого відносини, що стосуються міжнародного переміщення осіб, повинні ґрунтуватися на чинному праві; принцип, згідно з яким надання притулку є актом мирного та гуманітарного характеру та не повинно розглядатися як недружній акт з боку будь-якої держави; принцип міжнародного співробітництва у вирішенні проблеми біженців, який полягає у визнанні того, що запобігання

збільшенню біженців та осіб без громадянства, зменшення кількості осіб, які потребують міжнародного захисту є необхідною умовою для вирішення глобальних світових проблем (зокрема, збереження миру та безпеки) тощо.

Загалом, основоположні принципи правового статусу біженців ґрунтуються на фундаментальних положеннях міжнародного права, включаючи повагу до державного суверенітету, суверенної рівності держав, партнерського співробітництва та міжнародно-правової відповідальності.

1. Принцип невислання (*non-refoulement*) застосовується до шукачів притулку, принаймні на початковому етапі та за відповідних обставин (стаття 32 Конвенції 1951 р.). *Право на захист мають лише заявники, звернення яких достатньою мірою обґрунтовані.*

Принцип невислання застосовується незалежно від правового статусу шукача притулку. Не має значення, як такі особи потрапили на територію держави, в якій вони шукають притулку. Якщо шукача притулку примусово повертають до країни, де існують обґрунтовані побоювання переслідувань, або він піддається різним формам переслідувань, то такі дії визнаються примусовим поверненням, що суперечить нормам міжнародного права. Цей принцип у європейських країнах є наріжним каменем захисту біженців і слугує своєрідною гарантією від примусового повернення у середовище переслідувань або інших ризиків. Цей принцип у різних формах закріплений у кількох міжнародних документах, які врегульовують питання надання статусу біженця.

2. Принцип невидачі (*non-expulsion*). Міжнародне право взагалі забороняє видачу біженців. Водночас, у статті 33 Конвенції 1951 р. йдеться про ***примусове повернення*** біженців до країни походження, якщо вони вважаються *потенційною загрозою безпеці країни, де вони перебувають, або якщо вони були засуджені за вчинення*

тяжкого злочину і становлять суспільну небезпеку для приймаючої країни. За інших обставин принцип недопустимості примусового повернення залишається незмінним.

3. Рівний розподіл навантаження прийому та розселення між усіма державами. Цей принцип не відображений у тексті Конвенції 1951 р. Однак він отримав широке визнання та підтримку в сучасній міжнародній правовій практиці. Його суть полягає в тому, що країна походження, так само як і країна притулку, бере участь у визначенні долі біженців.

Взяття цього принципу за основу стало можливим завдяки зусиллям, докладеним відповідно до низки резолюцій виконавчого комітету Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців.

4. Принцип гнучкого, швидкого та гуманного визнання біженців. Цей принцип також не передбачений у Конвенції 1951 р. Однак Виконавчий комітет Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців у своєму Висновку № 8 (XXVIII) рекомендує державам таку процедуру визначення статусу біженця, зокрема:

- уповноважений персонал, до якого звертається заявник на території держави-учасниці або на кордоні, повинен отримати чіткі інструкції про те, як вести справу в межах своїх повноважень, відповідно до національного та міжнародного права. Такі посадові особи зобов'язані діяти у спосіб, що відповідає принципу недопущення примусового повернення, тобто *non-refoulement*, і сприяти передачі справи до вищого компетентного органу;

- заявники повинні отримувати адекватні та відповідні інструкції щодо процедури, якої вони мають дотримуватися;

- орган, відповідальний за розгляд заяв про надання статусу біженця і прийняття рішення в першій інстанції, повинен бути чітко визначений;

- заявники повинні отримувати необхідну допомогу при поданні заяв до відповідних органів влади;

- заявникам також повинна бути надана можливість зв'язатися з представниками Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців;

- якщо заявнику надається статус біженця, він повинен бути поінформований про цей факт і отримати відповідні документи, що засвідчують його законний статус біженця;

- якщо заявника не визнано біженцем, йому або їй має бути надано оптимальний період часу для оскарження в адміністративному або судовому порядку до відповідного органу або до іншого органу для офіційного перегляду рішення;

- заявникам має бути дозволено залишатися у приймаючій країні поти, доки компетентний орган не прийме рішення за їхньою заявою, за винятком випадків, коли влада встановить, що заява явно неправдива. Їм також має бути дозволено залишатися в країні, поки триває розгляд апеляції до вищого адміністративного або судового органу.

5. Принцип добровільної репатріації. Цей принцип є однією з фундаментальних основ прав біженців і закріплений як у міжнародному, так і в національних законодавствах.

Добровільний і особистий характер репатріації біженців завжди повинен поважатися, а її здійснення за необхідності має відбуватися в умовах повної безпеки репатріанта.

6. Принцип тимчасового захисту. Ідея тимчасового притулку або захисту з'являється в міжнародному праві як

альтернатива примусовому поверненню. Тимчасовий захист відповідає духу Конвенції 1951 р. та Протоколу 1967 р., і цей принцип застосовується у випадках великого напливу біженців.

7. Принцип надання статусу біженця без взаємності. Суть цього принципу полягає у тому, що незалежно від того, як інші країни ставляться до своїх міжнародних зобов'язань щодо біженців, приймаючі країни повинні керуватися гуманітарними принципами, послідовно та в повному обсязі надавати біженцям допомогу і захист. Багато країн світу дотримуються цього гуманітарного принципу, сприяючи розвитку підходів, спрямованих на запобігання підриву основ міжнародного права.

8. Принцип можливості надання політичного притулку. У міжнародному праві цей принцип регулюється насамперед *міжнародно-правовим звичаєм*, а також *Декларацією про територіальний притулок*, прийнятою Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 14 грудня 1967 р. У внутрішньому праві *політичний притулок* – це особливе особисте право, яке надається іноземним громадянам й особам без громадянства національними конституціями та законами сучасних демократичних держав. *Політичний притулок* – це право іноземного громадянина залишатися на території певної держави протягом достатнього періоду часу, якщо його переслідують за політичними, релігійними, науковими чи іншими подібними мотивами у власній країні. Цей *принцип не поширюється* на воєнних злочинців або осіб, які вчинили злочини проти людства. ***Надання політичного захисту не означає автоматичного надання громадянства.*** Надаючи такий притулок, держава лише зобов'язується *не видавати* таких осіб до країн, де вони зазнали переслідувань різного роду.

Розрізняють *територіальний притулок* і *дипломатичний притулок*.

Міжнародна спільнота розробила адекватні системи захисту біженців. *Натомість найкращим вирішенням проблеми біженців було б забезпечення їхнього сприятливого повернення на етнічну батьківщину.* У зв'язку з цим існує потреба у розробці міжнародного механізму, який би координував співпрацю низки країн у вирішенні питань повернення та реінтеграції біженців.

5.3. Особливості захисту прав дітей-біженців

Захист прав дітей-біженців має свої особливості не лише з огляду на їхній вік, але й на їхню більшу вразливість порівняно з дорослими. Сьогодні серед біженців, які перебувають під захистом Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, 41 % – віком до 18 років, а 12 % – до 5 років. Діти часто стають першими жертвами насильства і найбільш чутливі до змін у способі життя, розриву сімейних і громадських зв'язків. Діти-біженці повинні користуватися таким самим захистом, як і дорослі біженці, але їхні особливі потреби також повинні бути враховані.

Існують *три основні чинники*, що зумовлюють *особливі потреби дітей*: 1) *вразливість*: вони особливо схильні до хвороб, недоїдання, фізичних травм; 2) *залежність*: вони потребують підтримки дорослих не лише для фізичного виживання, але й для психологічного та соціального благополуччя; 3) *розвиток*: діти досить швидко проходять різні стадії свого розвитку, а незавершення однієї з них або ж проблеми на цій стадії ускладнюють або навіть унеможливають проходження наступних стадій.

Виходячи з цих особливостей дітей-біженців у порівнянні з іншими категоріями біженців, Управління

Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців розробило *принципи*, якими воно керується у своїй роботі щодо захисту дітей-біженців:

- у всіх діях, що стосуються дітей-біженців, зокрема, найкращі інтереси дитини, повинні розглядатися насамперед;

- першочергове значення має збереження та відновлення згуртованості сім'ї;

- дії, що вживаються в інтересах дітей-біженців, повинні, насамперед, зміцнювати спроможність осіб, відповідальних за їхню опіку, виконувати свій основний обов'язок – задовольняти потреби дітей;

- якщо особливі потреби дітей-біженців можуть бути ефективно задоволені лише за допомогою спеціальних заходів, такі заходи повинні здійснюватися за максимальної участі їхніх сімей і громади біженців у цілому;

- дівчаткам-біженцям має бути гарантований такий самий захист і підтримка, як і хлопчикам;

- діти-біженці без супроводу дорослих повинні отримувати особливий захист і турботу;

- співробітники Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців повинні докладати всіх зусиль для запобігання ризикам для дітей-біженців і вживати додаткових заходів для забезпечення виживання і безпеки тих дітей, які перебувають у найбільшій небезпеці.

Переслідування дітей часто має також *гендерний компонент*. Загалом, дівчатка ризикують стати жертвами специфічних форм переслідування у країнах свого походження у сфері незаконного викрадення з метою проституції, примусової праці, каліцтва жіночих статевих органів, а хлопчиків частіше вербують до збройних сил та угруповань, примусової військової служби тощо. У таких

випадках слід однаково враховувати як вікові, так і гендерні аспекти.

Під час переміщення діти-біженці втрачають зв'язок зі своїми сім'ями та ризикують стати *дітьми-солдатами* або *жертвами сексуальної експлуатації*. Однак навіть ті діти, які зберігають контакт зі своїми сім'ями, страждають від екстремальних умов, створених їхньою втечею від переслідувань, що ускладнює забезпечення умов для нормального розвитку.

У країнах, де прийнято затримувати дорослих біженців, свобода пересування дітей-біженців, як правило, також обмежується. *Слід пам'ятати, що дітей не можна затримувати, якщо тільки це не є єдиним способом зберегти єдність сім'ї*. Відповідно до *статті 37 Конвенції про права дитини*, арешт, затримання та тюремне ув'язнення можуть застосовуватися лише як крайній захід і протягом якомога коротшого періоду. Необхідно вивчати альтернативи затриманню. Наприклад, діти, яких не супроводжує дорослий родич, повинні бути передані іншому родичу, який вже проживає в країні притулку. Якщо це неможливо, дітям у будь-якому випадку повинні бути забезпечені належні умови проживання та догляд. В ідеалі, вони повинні бути розміщені в притулках або прийомних сім'ях.

Під час процедури надання статусу біженця кожній дитині, яка втратила зв'язок з родичами, повинен бути призначений опікун, який представляє інтереси дитини. При розгляді заяви про надання притулку необхідно враховувати рівень розумового розвитку дитини, її зрілість і здатність подати заяву, а також особистісні характеристики дитини, сімейне оточення і звичне культурне середовище. При вирішенні питання про надання дитині статусу біженця будь-які сумніви повинні

тлумачитися на користь дитини та на користь надання їй притулку.

Під час збройного конфлікту діти-біженці користуються особливим захистом відповідно до міжнародного права захисту прав людини та міжнародного гуманітарного права. *Стаття 38 Конвенції про права дитини* наголошує на необхідності поваги та дотримання міжнародного гуманітарного права і забороняє безпосередню участь осіб, які не досягли 15-річного віку, у воєнних діях і вербування таких осіб до національних збройних сил. Стаття також передбачає, що при вербуванні з числа осіб, які досягли 15-ти, але не досягли 18-ти років, перевага повинна надаватися особам старшого віку.

Положення про безпосередню участь у бойових діях і вербування у віці до 18-ти років також закріплені у статті *23 Африканської хартії прав і добробуту дитини*.

Норми міжнародного гуманітарного права забороняють також призов до збройних сил і безпосередню участь у воєнних діях осіб, які не досягли 15-річного віку.

Отже, як міжнародне гуманітарне право, так і міжнародне право захисту прав людини забороняють призов до збройних сил осіб, які не досягли 15-річного віку, а також безпосередню участь таких осіб у бойових діях. Останнє є порушенням міжнародного права, незалежно від того, чи вербуються такі діти добровільно, чи в результаті призову, незалежно від того, чи є війна між державами або всередині країни, і незалежно від того, воюють такі особи на боці уряду чи опозиції. Причому, що *Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 р.* застосовуються лише під час збройних конфліктів, тоді як положення Конвенції про права дитини застосовуються як у воєнний, так і в мирний час.

Норми, що забороняють участь дітей у бойових діях і вербування дітей до збройних сил, мають критично

важливе значення, особливо з огляду на значно вищий рівень смертності та поранень серед дітей-солдатів порівняно з дорослими. Це пов'язано з тим, що дітям зазвичай доручають найнебезпечніші завдання, такі як розмінування мінних полів, віддавання наказів на проведення шпигунських операцій або відправлення на передову (де вони піддаються найбільшому ризику). Серед інших небезпек для дітей-солдатів – недоїдання, погана гігієна, тілесні покарання, вживання наркотиків, сексуальне насильство та хвороби, що передаються статевим шляхом, порушення психіки, неконтрольовані негативні емоції тощо.

Міжнародне гуманітарне право гарантує всім дітям, особливо дітям-біженцям, *захист*, який надається всім цивільним особам. Ці основні гарантії закріплені як у Конвенції про права дитини, так і у звичаєвому праві. *Гарантії* включають: гуманне ставлення, повагу до сімейного життя, релігійних переконань і практик; забороняють дискримінацію, вбивство, катування, жорстоке або нелюдське поводження, приниження людської гідності, тілесні покарання, каліцтва, медичні або наукові експерименти, зґвалтування та інше сексуальне насильство, рабство та работоргівлю, незаконне залучення до неоплачуваної примусової праці, захоплення заручників, використання дітей як «живого щита», свавільне позбавлення волі та колективні покарання і т. д.

Загалом, діти надзвичайно чутливі до смерті інших, у тому числі рідних і близьких, перебувають у постійному стані тривоги через руйнування житла та необхідність захищати своє життя, що робить їх *особливо вразливими серед цивільного населення*, часто змушені жити далеко від дому, сім'ї та друзів, стають жертвами викрадень, арештів, катувань і залякувань, страждають від поранень (ампутацій, тяжких опіків, глухоти) і найбільше

страждають від зuboжіння населення через війну. Тому **міжнародне гуманітарне право містить спеціальні норми, спрямовані на захист дітей під час збройних конфліктів**. Зокрема, у статті 77 Першого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. закріплено, що діти користуються особливою повагою і захищаються від усіх форм непристойного впливу; сторони, що перебувають у конфлікті, надають дітям захист і допомогу, яких вони потребують через свій вік або з інших причин; у випадках арешту, затримання або інтернування з причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, діти розміщуються в установах, відокремлених від установ для дорослих, за винятком випадків, коли їхні сім'ї розлучені; смертний вирок за злочини, пов'язані зі збройним конфліктом, не може бути винесений особам, які не досягли 18-річного віку на момент вчинення злочину. Зі статті 4 Другого Додаткового протоколу до Женевських конвенцій 1949 р. випливає: на додаток до вікових обмежень на участь у воєнних діях і призов до збройних сил, дітям забезпечується освіта, включаючи релігійне та моральне виховання, відповідно до побажань їхніх батьків або осіб, які несуть за них відповідальність; у разі необхідності та можливості за згодою батьків дитини або осіб, які за законом або звичаєм несуть основну відповідальність за піклування про дитину, вживаються заходи для тимчасової евакуації дитини з району воєнних дій у безпечний район країни, а особа, відповідальна за безпеку та благополуччя дитини, здійснює її супровід.

Особливий захист, передбачений міжнародним гуманітарним правом, продовжує поширюватися на дітей віком до 15-ти років, навіть якщо вони беруть безпосередню участь у бойових діях і були захоплені в полон.

При прийнятті рішень щодо дітей-біженців необхідно враховувати найкращі інтереси дитини та першочергову роль сім'ї у захисті та благополуччі дитини. Ці фундаментальні положення лежать в основі Конвенції про права дитини. Зі змісту *частини 1 статті 3 Конвенції* випливає, що в усіх діях щодо дітей, здійснюваних як державними, так і приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага повинна приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини. Усі положення Конвенції про права дитини, включаючи основоположний *принцип найкращого забезпечення інтересів дитини, повністю стосуються й дітей-біженців*. Це пов'язано з тим, що всі права, закріплені в Конвенції, повинні бути гарантовані без дискримінації кожному, хто не досяг 18-річного віку. Так, *стаття 2 Конвенції про права дитини* щодо захисту від дискримінації вимагає від держав поважати та гарантувати весь комплекс прав усім дітям, які перебувають під їхньою юрисдикцією, без будь-якої дискримінації, незалежно від національного, етнічного, соціального походження або іншого статусу дитини. Іншими словами, всі діти, які перебувають під юрисдикцією держави, користуються всіма правами, викладеними в Конвенції, незалежно від їхньої національності, міграційного статусу чи інших обставин. Саме тому діти-біженці, діти, які шукають притулку, діти, яким було відмовлено в притулку, та діти, які незаконно перебувають на території держави, мають право користуватися всіма правами, викладеними в Конвенції про права дитини. Всі ці діти користуються тими ж правами, пільгами та привілеями, що й діти, які є громадянами своїх країн.

Конвенція про права дитини визнає важливість сім'ї в житті дитини, а права дітей розглядаються у

взаємозв'язку з правами й обов'язками батьків. Крім того, постійно підкреслюється роль громади.

Значення Конвенції про права дитини для дітей-біженців полягає в тому, що вона встановлює **універсальні норми**. Конвенція охоплює майже всі аспекти життя дитини, від права на здоров'я та освіти до соціальних і політичних прав. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців вважає ці права принципами й активно керується Конвенцією про права дитини у своїй роботі.

Спеціальні положення щодо захисту дітей-біженців містяться у статті 22 Конвенції про права дитини. Так, держави-учасниці, відповідно до застосовних міжнародних або національних законів і процедур, вживають належні заходи для забезпечення того, щоб дітям, які шукають статус біженця або вважаються біженцями, як несупроводжуваним, так і супроводжуваним батьками чи іншими особами, надавався належний захист і гуманітарна допомога в користуванні правами, викладеними в Конвенції та в інших міжнародних договорах з прав людини або гуманітарних документах, учасниками яких вони є. З цією метою держави-учасниці допомагають Організації Об'єднаних Націй та іншим компетентним міжурядовим і неурядовим організаціям захищати таких дітей і надавати допомогу в розшуку батьків або інших членів сім'ї дітей-біженців з метою отримання інформації, необхідної для возз'єднання. Якщо батьки або інші члени сім'ї не можуть бути знайдені, дитині надається такий самий захист, як і будь-якій іншій дитині, тимчасово або постійно позбавленій сімейного оточення з будь-якої причини, як це передбачено в Конвенції про права дитини.

Африканська хартія прав і добробуту дитини містить аналогічні положення про захист дітей-біженців і

дітей, які шукають притулку (стаття 23). Ці норми також застосовуються до внутрішньо переміщених осіб віком до 18 років.

Принцип найкращого забезпечення інтересів дитини має бути визначальним у всіх питаннях, що стосуються поведіння з дітьми-біженцями та дітьми, які шукають притулку. Це проявляється при допуску дітей на територію держави, при розгляді та прийнятті рішення про надання статусу біженця, при наданні посвідки на проживання, при розгляді питання про возз'єднання сім'ї, при відмові у в'їзді на територію держави тощо.

Міжнародно-правовий захист дітей-біженців є прикладом дуже тісної взаємодії між системою захисту біженців, міжнародним правом захисту прав людини та міжнародним гуманітарним правом. Це не дивно, оскільки діти-біженці в мирний час захищені як *люди, біженці* та *діти*, тоді як під час збройного конфлікту вони захищені як *люди, біженці, цивільні особи* або *комбатанти* та *діти*. Найголовнішим і вирішальним фактором серед названих суб'єктів захисту є останній – *діти*. Діти-біженці в мирний час і під час збройного конфлікту користуються таким же захистом, як і дорослі біженці, але з урахуванням особливих потреб.

Конвенція про права дитини, виступаючи міжнародною угодою з прав людини, містить окремі положення про захист дітей-біженців і захист дітей під час збройних конфліктів, тим самим *підсилюючи систему захисту*, що міститься в міжнародному гуманітарному праві. Вона охоплює практично всі аспекти життя кожної дитини, не дозволяє державам звільнитися від своїх зобов'язань за жодних обставин, застосовується як у мирний час, так і під час збройного конфлікту та гарантує постійний захист дітей. *Принцип найкращого забезпечення інтересів дитини*, проголошений Конвенцією про права

дитини, притаманний системі захисту біженців, міжнародному праву щодо захисту прав людини та міжнародному гуманітарному праву.

Запитання для самоконтролю

1. Який *фактор* можна вважати підставою для набуття статусу біженця?
2. Що таке *юридичні гарантії* прав і свобод біженців?
3. Яка *роль громадського сектору* в захисті прав біженців?
4. Який *державний орган* в Україні автор Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту?
5. Які *основоположні принципи* у сфері захисту прав біженців можна виокремити?
6. Який зміст принципу *non-refoulement*?
7. Який зміст принципу *non-expulsion*?
8. Що таке *політичний притулок*?
9. Які *три основні чинники* що зумовлюють врахування особливих потреб у захисті дітей-біженців?
10. У яких міжнародно-правових актах містяться *спеціальні норми*, спрямовані на захист дітей-біженців?

Список літератури:

1. Белов Д. М., Белова М. В. Правові та організаційні засади захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове фахове видання / Ужгородський національний університет*. Ужгород, 2023. № 1. С. 47–52.
2. Ватаманюк А. Нормативно-правове регулювання у наданні соціальних послуг біженцям в Іспанії. *Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences*. 2019. № 39. Р. 110–115.

3. Городецький О. О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 62–68.

4. Калашник О. Пріоритет сталості сімейних зав'язків та возз'єднання сім'ї у справах про визнання шукача захисту та членів його родини біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 81–85.

5. Конвенція ООН про права дитини : ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789–ХІІ. Київ : Столиця, 1997. 31 с.

6. Малиновська О. А. Регулювання проблеми біженців у країнах Західної Європи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 1. С. 119–128.

7. Менджул М. В. Принцип верховенства права та правові засади системи захисту біженців, шукачів притулку та внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове фахове видання / Ужгородський національний університет*. Ужгород, 2023. № 3. С. 421–424.

8. Міжнародно-правові та національні засоби захисту прав біженців : практикум для студентів юридичних клінік / за заг. ред. М. В. Буроменського / уклад. М. В. Буроменський та ін. ; Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Ін-т прикладних гуманітарних досліджень. Харків, 2003. 179 с.

9. Москаль Г. Проблемні питання захисту прав трудящих-мігрантів та біженців. *Віче: журнал Верховної Ради України*. 2013. № 21. URL : <http://www.viche.info/journal/3932>

10. Новік В. Неурядові організації, які надають допомогу біженцям. *Управління сучасним містом*. 2002. № 4–6. С. 155–162.

11. Поєдинок О. Р. Захист дітей-біженців у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. Ч. II. С. 191–197.

12. Поєдинок О. Р. Принцип заборони дискримінації в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному праві захисту біженців. *Держава і право. Юрид. і політ. науки : зб. наук. пр.* 2009. № 46. С. 549–555.

13. Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України № 3671–VI від 8 липня 2011 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

14. Про затвердження Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів від 22 серпня 2012 р. № 605–р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/605-2012-%D1%80>

15. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Гарантії захисту прав і свобод біженців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 164–167.

16. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності : навч. посіб. Харків, 2018. 324 с.

17. Христова Ю. В., Федьора О. М. Виселення іноземців та осіб без громадянства: національний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. №. 1. Т. 2. С. 261–264.

18. Ченшова Н. В. Проблематика вдосконалення законодавства України у сфері регулювання статусу біженця та його гармонізації з правом Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права*. Вип. 9. С. 64–72.

19. Чуєнко В. «Європейська криза біженців» як найактуальніша проблема Європейського Союзу. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. 2016. Серпень. С. 212–216.

20. Чуєнко В. І. Принципи міжнародно-правового статусу біженців. *Право та інновації*. 2018. № 2 (22). С. 111–118.

ТЕМА 6. РІВНІ ЗАХИСТУ ПРАВ БІЖЕНЦІВ

6.1. Національна практика у справах захисту прав біженців в Україні: судові та позасудові механізми.

6.2. Регіональні механізми захисту прав біженців.

6.3. Захист прав біженців на рівні Організації Об'єднаних Націй.

6.4 Захист прав та інтересів біженців з України: виклики сьогодення.

6.1. Національна практика у справах захисту прав біженців в Україні: судові та позасудові механізми

Перші роки незалежності України засвідчили необхідність термінового вирішення питань, пов'язаних із захистом біженців і шукачів притулку. Історично склалося так, що наша держава вжила відповідних заходів ще до того моменту, як Верховна Рада ратифікувала Конвенцію про статус біженців 1951 р. та Протокол 1967 р. Наступними кроками у сфері захисту прав біженців стали: *Закон України «Про біженців» (1993 р.)*, згодом – *Закон України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» (2001 р.)*.

Унаслідок таких дій значною мірою підвищилася відповідність внутрішнього законодавства України міжнародним правовим стандартам у сфері захисту біженців. Через рік Верховна Рада України прийняла *Закон України «Про приєднання України до Конвенції про статус біженців та Протоколу щодо статусу біженців» (2002 р.)*, цим самим взявши на себе зобов'язання, що становлять основу згаданих актів.

З урахуванням таких позитивних законодавчих змін, Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців в Україні зробило висновок, що Конституція та чинне законодавство України забезпечують

широку правову базу для біженців і шукачів притулку. Відповідні нормативні положення демократичні та відповідають рекомендаціям Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій у цій сфері.

Однак чинне українське законодавство у сфері захисту біженців недосконале й має певні недоліки. Зокрема, це відсутність єдності у визначенні основних понять; неузгодженість норм, що регулюють різні аспекти суспільних відносин (праця, освіта, соціальний захист і т. д.); недосконалість положень щодо порядку надання та позбавлення статусу біженця, додаткового чи тимчасового захисту в Україні тощо. Такі проблеми притаманні не лише законодавству про біженців, а й українському законодавству в цілому.

Світовий правопорядок виробив *загальне правило*, згідно з яким, перш ніж звертатися зі скаргою про порушення своїх прав і свобод до міжнародної правозахисної організації, *особа повинна використати всі правові механізми, передбачені для цього в державі, до якої буде звернена скарга*. Так, зі змісту *статті 55 Конституції України* випливає, що кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Іншими словами, перш ніж звертатися до міжнародних механізмів захисту прав людини, всі особи (тобто громадяни України, іноземці, у т. ч. біженці чи мігранти, особи без громадянства, юридичні особи) повинні вичерпати всі національні засоби захисту своїх прав.

Судові механізми захисту прав біженців

Кожній особі гарантується **право на судовий захист** своїх прав і свобод, що є одним із видів державного захисту. Крім Конституції України, основними законодавчими документами, які регламентують це право, є також *Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (стаття 6)*, *«Міжнародний пакт про громадянські та політичні права» (стаття 2)*, *«Загальна декларація прав людини» (стаття 8)* та ін.

Важливо пам'ятати, що тільки ті особи, права, свободи або інтереси яких порушені, мають право на судовий захист. Отже, суд повинен спочатку з'ясувати, чи справді ця особа зазнала порушення своїх прав, свобод чи інтересів, які вона прагне захистити.

Право на судовий захист – це конституційне право, а виконання судових рішень – складова частина *права на справедливий захист*.

Право на судовий захист реалізується в таких *двох формах*: 1) особисто самим учасником за допомогою наданих йому процесуальних прав; 2) захисником (адвокатом).

Кожна особа має право на *професійну юридичну допомогу* та *вільний вибір захисників* своїх прав (стаття 59 Конституції України). Відповідно до *статті 14 Закону України «Про безоплатну юридичну допомогу»*, така допомога може надаватися *безкоштовно* у випадках, визначених цим законом. У кримінальному провадженні щодо неповнолітніх, окрім адвокатів, повинні також брати участь законні представники неповнолітніх, мають залучатися психологи.

Основні форми судочинства: цивільне, адміністративне, господарське, кримінальне.

У ході *цивільного судочинства* суд розглядає справи, що впливають із цивільних, житлових, земельних,

сімейних і трудових відносин, а також реєстрації майна, майнових прав, інших реєстраційних дій (*стаття 19 Цивільного процесуального кодексу України*).

В адміністративному судочинстві суд може розглядати справи щодо оскарження: дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень; рішень державних органів, у тому числі нормативно-правових або ж індивідуальних актів; допуску до державної служби, її проходження та звільнення з неї; доступу до публічної інформації; рішень про примусове відчуження або арешт майна для суспільних потреб і т. д. (*стаття 19 Кодексу адміністративного судочинства України*).

У межах судочинства, що виникає з господарських (корпоративних) відносин суди можуть розглядати справи з питань: укладання, зміни, розірвання та виконання господарських договорів; приватизації майна, крім житлових спорів; пов'язаних із цінними паперами, їхнім обігом і погашенням; спорів між господарськими компаніями та їхніми учасниками (засновниками, акціонерами) тощо (*стаття 20 Господарського процесуального кодексу України*).

У порядку кримінального судочинства захищаються права та законні інтереси тих, хто в ньому бере участь, розкриваються злочини, встановлюються винні особи, яких притягають до відповідальності за вчинені кримінально-карані діяння, або ж звільняються від покарання особи, вину яких не доведено. *Правосуддя у кримінальних справах здійснюється виключно судами*. Ніхто не може бути звинувачений у скоєнні злочину та понести кримінальне покарання інакше, як за вмотивованим вироком суду (*статті 2 і 15 Кримінально-процесуального кодексу України*).

У кожній формі судочинства встановлюється конституційне право людини та громадянина, зокрема й

біженців, на судовий захист порушених прав і свобод. Зазначені процедури здійснення судочинства різняться відповідно до галузей законодавства, яка регулює правовідносини, де відбулося порушення.

Позасудові механізми захисту прав біженців

Окрім судових механізмів захисту, наступним за ефективністю державним механізмом захисту прав людини є ***прокуратура***. Хоча її діяльність, як правило, не асоціюється із захистом прав людини, відповідно до ***статті 1 Закону України «Про прокуратуру», прокуратура України*** – це єдина система, яка здійснює функції, визначені Конституцією України та згаданим законом, ***з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави***.

Загалом, органи прокуратури спрямовані на безумовне дотримання людиноцентристського підходу під час розгляду звернень, що визначається одним із стратегічних пріоритетів їхньої діяльності. До невід'ємної частини діяльності прокуратури можна віднести: ***розгляд звернень і запитів, а також особистий прийом громадян***. Однак прокуратура не може приймати остаточне рішення у справі, це – прерогатива судів. Отже, хоча звернення за допомогою до прокуратури не завдає шкоди жертві порушення, дії прокурора або відмова в їх застосуванні ***недостатні для вичерпання національних засобів правового захисту, а звернення до прокуратури необов'язкове для вичерпання національних засобів правового захисту***.

Ще одним відносно новим інструментом захисту прав людини в Україні є ***омбудсмен – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини***. Цей інститут виникає лише на певному етапі розвитку держави та громадянського суспільства, яке в Україні в останні роки активно формується.

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини розглядає скарги на порушення прав людини. Омбудсмен, використовуючи свої повноваження й авторитет, допомагає відновити розгляд справ про відновлення порушених прав навіть після того, як були вичерпані всі правові можливості. Однак усі засоби впливу омбудсмена обмежуються його загальними адміністративними повноваженнями, оскільки вони розраховані, насамперед, на його моральний вплив. Тому *звернення до омбудсмена також не обов'язкове для вичерпання національних засобів правового захисту*. Це пов'язано з тим, що омбудсмен, хоча й може бути досить ефективним на практиці, не відповідає формальним критеріям ефективності.

Щодо діяльності неурядових організацій у сфері захисту біженців у нашій державі, то варто закцентувати увагу на *представництві в Україні Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців*, яке було відкрито в 1994 р. Основні завдання представництва зводяться до надання допомоги органам державної влади та проведення моніторингу виконання міжнародних зобов'язань Україною у сфері захисту біженців.

До **ключових напрямків діяльності** представництва в Україні Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців *належать*: сприяння створенню ефективних систем захисту біженців і законодавства відповідно до міжнародних стандартів; забезпечення захисту всіх осіб, які цього потребують; надання фінансової підтримки для самозабезпечення, регіональної інтеграції та добровільного повернення; створення гуманітарного простору для переміщених осіб і шукачів притулку в умовах змішаної міграції; протидія та запобігання расизму, ксенофобії, безгромадянству тощо.

Значну роль у сфері захисту прав біженців в Україні відіграє також *Центр стратегічних справ Української Гельсінської спілки з прав людини*, створений у 2004 р. з метою надання кваліфікованої правової допомоги жертвам стратегічно важливих справ про порушення прав людини. Справи, якими займається Центр, відбираються експертною групою, що складається з відомих українських юристів і правозахисників.

6.2. Регіональні механізми захисту прав біженців

Регіональна міжнародна організація – об'єднання держав, що розташовані в межах певного регіону земної кулі (Європи, Африки, Південної чи Латинської Америки і т. д.). Відповідно **можна виділити**: *Міжамериканську, Африканську, Європейську системи захисту прав біженців, регіональну систему на території Співдружності Незалежних Держав та ін.*

Так, Міжамериканська система захисту діє в рамках Організації Американських Держав і представлена Міжамериканською комісією з прав людини та Міжамериканським судом з прав людини. Африканська система захисту складається з Африканської комісії прав людини та народів, що є органом Організації Африканської Єдності.

Європейська система захисту прав людини найбільш розгалужена та найдієздатніша. Головний європейський правозахисний орган – Європейський суд з прав людини, а «жива» природа Європейської Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод робить її актуальною для всіх викликів сьогодення. Це ж стосується і глобальної проблеми збільшення потоку біженців, який вперше в історії перевищив 65 мільйонів, більшість яких масово переїжджають саме до європейських країн. Намагаючись захистити свої права,

біженці дедалі частіше звертаються до Європейського суду з прав людини.

Конвенція про захист прав людини й основоположних свобод, яка, насамперед, передбачає захист громадянських і політичних прав, не містить положень, що безпосередньо стосуються біженців. *Винятком є заборона* вислання іноземців, які законно перебувають на території держави-учасниці, за винятком загроз національній безпеці. Незважаючи на це, *шукачі притулку та біженці можуть звернутися за захистом до Європейського суду з прав людини.*

Можна виділити широкий спектр звернень із приводу порушених прав щодо біженців, як-от: запобігання поверненню в райони, де існує обґрунтований ризик катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання; захист процесуальних гарантій у випадках затримання; поганих умов утримання під вартою; порушень права на справедливий судовий розгляд, зокрема, рішень національних судів та органів влади щодо відмови у наданні притулку тощо. З різних питань, пов'язаних із порушенням прав біженців, були винесені сотні судових рішень, у тому числі й щодо України.

Практика Європейського суду з прав людини засвідчує, що біженці використовують різні статті Конвенції для захисту своїх прав. Деякі справи, розглянуті Європейським судом з прав людини, хоч і поодинокі, включають, наприклад, *статтю 5* (право на свободу й особисту недоторканність), *статтю 8* (право на повагу до приватного та сімейного життя), *статтю 13* (право на ефективний засіб правового захисту), *статтю 2* (право на життя), *статтю 4 Протоколу IV* (заборона колективного вислання іноземців), *статтю 1 Протоколу VII* (процедурні гарантії у випадку висилки іноземців). Найбільш широко питання захисту прав біженців

розглядаються в рамках різних аспектів **статті 3 – заборона катувань**. Вони стосуються як загрози катувань та іншого забороненого поводження в разі повернення в країну походження, так і порушень у приймаючій державі.

Примусове повернення заявників на отримання статусу біженця до країни походження залишається однією з **найсерйозніших проблем у сфері захисту біженців на сьогоднішній день**. Конвенційний захист таких осіб зазвичай базується на принципі статті 3, яка забороняє катування або нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання, і, по суті, є однією з найважливіших у сфері захисту прав біженців. Адже у випадках примусового повернення до країни, де існує ризик переслідування або загроза життю чи здоров'ю, Європейський суд з прав людини зазвичай констатує порушення статті 3 Конвенції.

Європейський суд з прав людини неодноразово підкреслював, що за наявності серйозних підстав вважати, що існує **«реальний ризик»** жорстокого поводження із заявником, незалежно від того, чи є держава, яка вимагає екстрадиції, учасницею Конвенції, відповідальність несе держава, під захистом якої перебуває особа. Одним з перших і найвідоміших рішень з цього приводу було рішення 1989 р. у справі **«Сьорінг проти Великобританії»**, в якому Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що відбудеться порушення статті 3 Конвенції, якщо заявник буде екстрадований до Сполучених Штатів; *підстава*: реальний ризик опинитися в камері смертників. Отже, Європейський суд з прав людини загалом постановив, що якщо існують реальні підстави вважати, що заявник зазнає неминучого ризику катувань, нелюдського поводження в разі його повернення до країни походження, або якщо заявник наражається на ризик бути підданим катуванням, нелюдському

поводженню, то держава порушує статтю 3 (та/або статтю 2) Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод. Зокрема, у справі *«Бадер та Канбор проти Швеції»* Європейський суд з прав людини встановив порушення 2–3 статей, якщо заявника буде депортовано до Сирії, де його заочно було засуджено до смертної кари.

Важливе для розуміння прав біженців за Конвенцією про захист прав людини й основоположних свобод рішення у справі *«Чахал проти Великобританії»*. Заявником виступав відомий активіст, який підтримував ідею створення суверенної держави сикхів на території Індії. У своєму рішенні Європейський суд з прав людини підкреслив *абсолютний характер Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод*, визнавши, що відступ від вимог статті 3 неможливий навіть у випадку, коли така особа вчиняє злочин на території приймаючої держави та становить загрозу її національній безпеці.

У справі *«Джабарі проти Туреччини»* суд постановив, що іранська заявниця мала намір подати заяву про надання притулку в Туреччині, але не вклалася в п'ятиденний термін. Це призвело до її автоматичної депортації, що було підтверджено апеляційним судом. Європейський суд з прав людини з врахуванням того, що жінці загрожувала смертна кара через побиття камінням, розкритикував такий короткий термін, встановлений національним законодавством Туреччини, та проведення процедури депортації під час апеляційного розгляду справи.

У справі *«Байсаков та інші проти України»* заявників повинні були депортувати до Казахстану. Однак, на думку Європейського суду з прав людини, на момент депортації вони могли зазнати на території держави свого походження катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Заявникам було надано

статус біженців на підставі їхньої політичної діяльності та можливого переслідування з політичних мотивів. Однак згодом Генеральний прокурор стверджував, що влада Казахстану розшукувала заявників за підозрою у скоєнні тяжких злочинів, не пов'язаних з їхньою політичною діяльністю.

У справі *«Дубовик проти України»* заявницю розлучили з новонародженою дитиною й заарештували на підставі міжнародного ордеру та листа від бюро Інтерполу (Республіка Білорусь) із метою екстрадиції. На період з'ясування та підтвердження інформації Білоруссю заявниці було надано статус біженця в Україні. Однак, незважаючи на такий статус, її продовжували утримувати під вартою більше року, доки прокуратура не вичерпала всі національні судові інстанції для перегляду та скасування рішення про надання заявниці статусу біженця. Європейський суд з прав людини нагадав, що затримання має ґрунтуватися виключно на законі, і визнав, що затримані особи повинні мати право оскаржити рішення про затримання і, якщо мало місце порушення їхнього права на свободу, отримати компенсацію за це порушення.

Отже, стаття 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод тлумачиться Європейським судом з прав людини універсально та забезпечує ефективний засіб правового захисту проти будь-якої форми примусового повернення до місця, де особа може зазнати порушення своїх прав. Принципи, які закріплені у згаданій статті, можуть бути ефективним засобом правового захисту для осіб, чії заяви про надання статусу біженця були відхилені, в тому числі для тих, хто не підпадає під *конвенційне визначення біженця (згідно з Конвенцією 1951 р.)*, але потребує міжнародного захисту.

Стаття 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод також може застосовуватися до

умов тримання під вартою осіб, які заплановані до депортації або перебувають у процесі визначення статусу біженця. Зокрема, Європейський суд з прав людини розглядав справу *«Хірсі Джамаа та інші проти Італії»*. Заявники були затримані італійською береговою охороною біля острова Лампедуза й екстрадовані до Лівії. Не отримавши жодних пояснень, їх передали лівійській владі, хоча заявники були переконані, що вони прямують до Італії. У своєму рішенні Європейський суд з прав людини підтвердив принцип, що судна у відкритому морі підлягають юрисдикції держави прапору, і категорично не погодився з аргументами Італії щодо рятувальних операцій на морі. Той факт, що заявники не прохали про подання заяви на отримання статусу біженця і, водночас, не розуміли небезпеки, з якою вони зіткнулися в Лівії, також не звільняє Італію від її зобов'язань за статтею 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, як і від відповідальності за їхнє порушення.

Дії італійської влади щодо поводження та повернення біженців з острова Лампедуза неодноразово ставали предметом розгляду Європейського суду з прав людини. В 2015 р. було винесено рішення у справі *«Хайфі та інші проти Італії»*. Суть справа полягала в утриманні заявників у міграційному центрі Лампедузи, а згодом – на борту судна в порту Палермо, а також репатріації до Тунісу нелегальних мігрантів, які були перехоплені в морі та доправлені до італійського узбережжя у 2011 р. під час подій, пов'язаних з «арабською весною». Європейський суд з прав людини встановив, що заявники були незаконно затримані, оскільки їх не проінформували про причини затримання і, відповідно, вони не могли його оскаржити. Незважаючи на виняткову гуманітарну кризу на острові Лампедуза в 2011 р. (55 298 мігрантів висадилися там майже за той самий період), було встановлено, що умови

утримання заявників під вартою у відповідних центрах завдавали їхній людській гідності шкоди. Тільки в 2015 р. Європейський суд з прав людини виніс рішення у 56 справах, що стосуються рішень про репатріацію або висилку біженців з Європейського Союзу до країн, де заявники зазнають репресій або переслідувань.

Тривале тримання під вартою, жахливий побут, недотримання санітарних норм, неможливість задовольнити основні потреби протягом багатьох місяців також розглядалися Європейським судом з прав людини у справі *«М.С.С. проти Бельгії та Греції»*. Заявник був позбавлений мінімальних засобів для існування протягом тривалого періоду часу в очікуванні рішення влади про надання йому статусу біженця. Суд встановив порушення низки статей Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, включаючи порушення статті 3, і виніс рішення на користь заявника.

Окрім широкого застосування статті 3 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, біженці активно захищають своє право на повагу до приватного та сімейного життя, передбачене статтею 8, яка застосовується у випадках, коли депортація пов'язана з роз'єднанням із членами сім'ї. Наприклад, у справі *«Мехемі проти Франції»* заявника, засудженого за торгівлю наркотиками, було депортовано до Алжиру. Однак тривале проживання заявника у Франції, французьке громадянство сім'ї заявника та відсутність соціальних зв'язків з країною громадянства заявника були достатніми аргументами для Європейського суду з прав людини, щоб підтвердити серйозне втручання в сімейне життя заявника та непропорційність вжитих заходів цілям, які переслідували органи влади.

Попри усталену позицію Європейського суду з прав людини щодо захисту прав біженців, кризова ситуація,

створена в Європі неочікуваною кількістю біженців, може мати наслідки як для судової практики, так і для національних законодавств.

В останні роки кількість заявників на отримання статусу біженця зростає швидкими темпами на тлі «арабської весни», воєн у Сирії та Лівії, ситуації в Афганістані та Іраку, в Україні. Водночас Голова Європейського суду з прав людини неодноразово підкреслював, що масове повернення осіб, які потребують захисту, до країни походження **не відповідає вимогам Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод**, а Генеральний секретар Ради Європи наголошував на **поширенні конвенційних положень також на біженців**, оскільки, перебуваючи на території держави-члена Ради Європи, вони користуються тими самими правами, що й всі інші європейці.

Та нова політика європейських держав щодо запровадження більш жорстких критеріїв надання статусу біженця та обмеження багатьох прав, зокрема мінімальних стандартів умов тримання під вартою, не завжди відповідає практиці Європейського суду з прав людини. Європейські держави прагнуть надавати *пріоритет захисту та підтримці національної безпеки, запобіганню терористичним актам*, не зважаючи на принципи, викладені у рішеннях Європейського суду з прав людини (наприклад, *справи «Чахал проти Великобританії», «А.А.М. проти Швеції», «Осман (Абу Катад) проти Великої Британії»* та ін.).

Деякі країни продовжують ускладнювати процедури отримання статусу біженців. Зокрема, Данія збільшила термін очікування на возз'єднання сім'ї до *трьох років*. Крім того, тим, кому відмовлено в наданні притулку, може бути наказано покинути країну протягом *тижня* замість 15 днів, як це було раніше. Дедалі більше країн ухвалюють

правила про *конфіскацію матеріальних цінностей у біженців* (деякі німецькі землі, Данія, Швейцарія та ряд інших країн уже запровадили такі правила). Цей перелік держав доповнюють Нідерланди та Норвегія. Так, Високий суд Нідерландів постановив, що уряд *має право відмовляти* у наданні продовольчої допомоги та житла особам, яким було відмовлено в наданні статусу біженця, і що така політика *не суперечить* Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод або законодавству Європейського Союзу. Нідерландський національний суд також дійшов висновку, що уряд має право вимагати від осіб, яким відмовлено у наданні статусу біженця, *сприяти власному процесу депортації* з держави. Водночас, парламент Норвегії прийняв резолюцію про необхідність *адаптації міжнародних конвенцій до нових реалій кризи з біженцями*. Загалом, такі дії держав можуть становити серйозну загрозу для подальшої дії (існування, чинності) Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, оскільки необхідним стане аналіз сумісності дій національної влади держав-учасниць з конвенційними вимогами.

Отже, незважаючи на те, що права біженців безпосередньо не закріплені в Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, значна кількість прав визнається за такими особами внаслідок тлумачення конвенційних норм Європейським судом з прав людини, найважливішими з яких є положення статті 3. Однак безпрецедентний наплив біженців до європейських країн за останні кілька років та загроза тероризму змушують держави вживати нових заходів, спрямованих на обмеження прав біженців.

(Детальніше зі справами Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав біженців можна ознайомитися в Додатку Г).

6.3. Захист прав біженців на рівні Організації Об'єднаних Націй

Перший крок на шляху до закладення підвалин створення міжнародного (універсального) механізму захисту прав біженців і визначення їхнього правового статусу зроблено в 1920-х рр. *Лігою Націй*.

У червні 1921 р. Ліга Націй заснувала *Верховну комісію у справах біженців* – першу міжнародну організацію по захисту їхніх прав. Пізніше на зміну комісії прийшло *Міжнародне агентство у справах біженців Нансена*, яке отримало свій мандат від Ліги Націй восени 1930 р. і розпочало діяльність 1 квітня 1931 р. Агентство у справах біженців засноване норвезьким дослідником, ученим і політиком *Фрїтьофом Нансеном* (1861–1930 рр.), нагородженим Нобелівською премією миру в 1922 р. за його «лідерство, енергію та ентузіазм» у справі допомоги біженцям.

Секретаріат Ліги Націй взяв на себе відповідальність за міжнародних біженців та осіб без громадянства і делегував повноваження у цій сфері агентству Нансена. Однак існували *проблеми*, які необхідно було вирішити: відсутність стабільного й адекватного фінансування; початок депресійних років, які закрили можливість працевлаштування для біженців; падіння престижу Ліги Націй після подій 1931 р. й 1935 р.; збільшення кількості біженців, переважно з Німеччини, Італії, Іспанії і т. д.

Досягнення агентства Нансена включають: прийняття 14-ма країнами Конвенції про міжнародний статус біженців (1933 р.); переселення біженців із Саарської області до Парагваю (1935 р.); будівництво сіл у Сирії та Лівані для розміщення понад 40 000 вірмен, а також переселення ще 10 000 вірмен до Єревану; матеріальна, юридична та фінансова допомога для майже мільйона біженців; розробка паспорта Нансена –

тимчасового міжнародного документа, що посвідчував особу, який дозволяв особам без громадянства й особам, позбавленим національних паспортів, в'їжджати та подорожувати до інших країн. Організація Нансена була нагороджена *Нобелівською премією миру* (1938 р.).

В 1933 р. Ліга Націй створила ***Вищу комісію у справах біженців*** для допомоги біженцям, що масово прибували у той час із Німеччини через прихід до влади націонал-соціалізму. Мандат цієї комісії, який пізніше було розширено, щоб охопити як австрійських, так і судетських біженців, мав бути припинений одночасно з офісом Нансена 31 грудня 1938 р. Обидва органи були фактично ліквідовані того ж дня, а наступного дня було створено нову агенцію Ліги Націй – ***Управління Верховного комісара у справах біженців*** (штаб-квартира – у Лондоні).

Створення *Ліги Націй* та *Міжнародного бюро праці* сприяло укладенню кількох договорів, які заклали підвалини для формування системи міжнародно-правових заходів, спрямованих на *визначення правового статусу біженців на офіційному рівні*: Угода про видачу посвідчень особи російським і вірменським біженцям (Женева, 12 травня 1926 р.); Угода про правовий статус російських і вірменських біженців (Женева, 30 червня 1928 р.); Угода про поширення на інші категорії біженців деяких заходів, прийнятих щодо російських і вірменських біженців (Женева, 30 червня 1928 р.). По суті, це був старт у напрямі розробки та затвердження правової бази для захисту прав біженців на міжнародному рівні. Важливий крок являла собою ***Конвенція про міжнародний статус біженців*** (Женева, 23 жовтня 1933 р.), яка стала найбільш багатобічючою спробою Ліги Націй уточнити обов'язки держав щодо біженців. Конвенція ґрунтувалася на чотирьох багатосторонніх угодах між державами-членами

Ліги Націй, прийнятих між 1922 р. і 1928 р. для вирішення проблеми біженців, спричиненої Першою світовою війною та різними конфліктами, що виникли після неї.

Положення Конвенції застосовувалися до вірменських біженців, російських біженців та асимільованих біженців. Згідно з нормами Конвенції, кожна держава-учасниця зобов'язувалася не висилати зі своєї території та не перешкоджати в'їзду біженців з використанням поліцейських заходів, таких як висилка або відмова у в'їзді на кордоні, за винятком випадків, коли вищезазначені заходи необхідні з точки зору державної безпеки, збереження громадського порядку, основ моральності суспільства. Це був *перший інструмент у міжнародному праві*, який закріпив ключовий принцип *non-refoulement (невидворення)*, що захищає біженців від депортації, коли їхньому життю може загрожувати небезпека. Однак спроби розширити зобов'язання держав щодо цієї групи осіб не увінчалися успіхом, оскільки половина з восьми країн, які ратифікували Конвенцію, обмежили себе різними застереженнями. Проте, держави-учасниці Конвенції зобов'язалися в жодному разі не відмовляти біженцям у в'їзді на кордонах країн їхнього походження і гарантувати їм певні права (особистий статус, судовий захист, свободу праці, захист від експлуатації, доступ до освіти й соціального забезпечення).

Конвенція про міжнародний статус біженців 1933 р. зосереджувалася на захисті вразливих категорій біженців, таких як: безробітні; ті, хто страждає на фізичні або психічні захворювання; люди похилого віку або немічні, які не можуть заробляти собі на життя; діти, які не мають належного догляду з боку сім'ї або третіх осіб; вагітні жінки, породіллі та жінки, що годують груддю, яким надається режим найбільшого сприяння відповідно до

становища громадянок іноземних держав, включаючи планові огляди та стаціонарне лікування.

4 липня 1936 р. Ліга Націй прийняла *Тимчасову угоду про статус біженців, які прибувають із Німеччини*, що згодом була закріплена в Конвенції від 10 лютого 1938 р. та Протоколі від 14 вересня 1938 р. Ці документи охоплювали: осіб, які є або були громадянами Німеччини, але не набули іншого громадянства та довели, що не користуються захистом німецького уряду юридично або ж фактично; осіб без громадянства, на яких не поширювалися попередні договори й угоди та які залишили німецьку територію після поселення і також юридично або ж фактично не користуються захистом німецького уряду.

Хоча перші міжнародно-правові угоди про біженців не були доскональними, їхнє значення не можна недооцінювати, оскільки вони заклали основи міжнародно-правового статусу біженців і дали поштовх до створення міжнародного механізму захисту біженців.

Отже, Ліга Націй сприяла ухваленню низки універсальних міжнародних угод, що не тільки гарантували основоположні права людини у сфері захисту біженців, але й кодифікували такі важливі норми, як заборона дискримінації, свобода віросповідання, право на мову тощо. Згадані угоди встановлювали легітимність міжнародних відносин з іншими державами щодо поводження з громадянами інших країн. Створені в той час інституції (зокрема, Вищої комісії у справах біженців, Агентства Нансена й Управління Верховного комісара у справах біженців) заклали основи сучасної інституційної бази захисту прав цієї категорії осіб як на міжнародному (універсальному), так і на регіональних рівнях.

Нова хвиля біженців, що охопила світ під час і після Другої світової війни (за даними Міжсоюзного комітету з

післявоєнних потреб, лише в Європі налічувалося понад 21 мільйон біженців і переміщених осіб), актуалізувала діяльність міжнародного співтовариства у сфері вдосконалення міжнародно-правової системи захисту прав біженців і підвищення її змістової значущості.

Створення Організації Об'єднаних Націй у 1945 р. ознаменувало новий історичний етап у розвитку **міжнародних (універсальних) механізмів захисту біженців**. Статут Організації Об'єднаних Націй зобов'язує Генеральну Асамблею, головний її орган, приділяти особливу увагу захисту прав людини.

В 1948 р. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла *Загальну декларацію прав людини* та згодом ухвалила низку міжнародно-правових актів, що стосуються різних аспектів захисту прав людини (громадянські, політичні та культурні права, заборона геноциду, апартеїду, расової дискримінації тощо).

Незважаючи на широту мандата та важливу роль, яку відіграють у міжнародних відносинах головні органи Організації Об'єднаних Націй, *основні функції захисту прав людини здійснюються органами й організаціями, що спеціалізуються на правах людини*. Так, **Управління Верховного комісара у справах біженців** було створено 3 грудня 1949 р. у рамках Секретаріату, головного органу Організації Об'єднаних Націй, а перелік його функцій і строків діяльності був закріплений у Резолюції Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй (1951 р.). Водночас, Генеральна Асамблея також постановила скликати конференцію повноважних представників держав-членів Організації Об'єднаних Націй для розробки та підписання універсальної конвенції про статус біженців, яка б закріпила поняття «біженець», кодифікувала міжнародне право щодо біженців, визначила статус біженців, зобов'язання та відповідальність держави

походження біженців, а також містила б норми-стандарти належного поводження з біженцями та умови їхнього життя.

Відповідно до *пункту 6 Статуту* Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців, його мандат поширюється на осіб, які за наявності достатніх підстав стали жертвами переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань і які внаслідок таких побоювань або з інших причин (крім особистої вигоди) перебувають поза межами країни своєї громадянської належності та не можуть користуватися її захистом. Отже, положення Статуту чітко визначають і формулюють правовий статус біженців.

Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців постійно надає вищезазначеній вразливій категорії осіб життєво необхідну допомогу (забезпечення житлом, продуктами харчування, водою і т. д.) та захищає їхні фундаментальні права. Організація працює й над вирішенням проблем безгромадянства серед біженців.

6.4. Захист прав та інтересів біженців з України: виклики сьогодення

Бойові дії на сході України змусили багатьох людей переміщуватися в своїй країні та за її межі. У своїй країні за правовий захист цивільних осіб відповідають державні органи влади та гуманітарні організації, зокрема, Червоний Хрест, тоді як за її межами вони мають право очікувати на гуманітарну допомогу від третіх країн або шукати притулку в географічно ближчих країнах, наприклад тих, що входять у Європейський Союз. Для приймаючої країни це означає як фінансові витрати, так і навантаження на місцеву владу.

Надзвичайна та нестабільна ситуація в Україні не дозволила країнам Європейського Союзу спрогнозувати довгостроковий план дій. Спроби швидко вирішити питання чисельності мігрантів, запровадити поступову стабілізацію міграційної реєстрації, перебування та розміщення мігрантів, а також своєчасно надати гуманітарну допомогу та соціальне забезпечення наштовхнулися на труднощі у виконанні гуманітарних зобов'язань країнами-учасницями Європейського Союзу.

За попередніми даними Організації Об'єднаних Націй, станом на 31 березня 2022 р. в Польщі перебувало 2 384 814, в Румунії – 623 627, у Молдові – 390 187, в Угорщині – 374 535, у російській федерації – 350 632, у Словаччині – 292 039 та в Білорусі – 12 746 шукачів притулку.

Свого часу криза т. зв. «військових» біженців, спричинена кількома громадянськими війнами в колишній Югославії, порушила питання в межах Європейського Союзу про створення єдиного механізму швидкого прийому таких біженців і системи моніторингу осіб, які проходять через подібні кризи. Так, *Директива 2001/55/ЄС* стала відповіддю на винятковий характер тієї ситуації, яка виходила за рамки чинного національного законодавства держав-членів. Згодом стаття 15 *Директиви 2011/95/ЄС* про право на отримання допомоги запровадила ще одну нову форму захисту, яка ніколи раніше не використовувалася, а саме *тимчасовий захист переміщених осіб*. Держави-члени Європейського Союзу домовилися про *мінімальні стандарти тимчасового захисту* на випадок повторних великих напливів біженців і про *принцип добровільності*, згідно з яким держави-члени визначають власну *спроможність* приймати біженців. Створено обов'язкову постійну систему розселення вразливих верств населення, яка враховує чисельність

населення, рівень безробіття та кількість попередніх спроб отримання притулку заявниками. Кожній державі-члену Європейського Союзу була встановлена *обов'язкова квота* для розподілу прийому та додаткового захисту. Ця квота розраховується на основі валового внутрішнього продукту.

Важливо, що захист набуває чинності лише в тому разі, якщо Європейська Рада кваліфікованою більшістю голосів приймає рішення про масовий приплив біженців. Крім того, тимчасовий захист має чіткі часові обмеження. Максимальний строк не повинен перевищувати три роки.

Отже, європейська міграційна політика базується на правилах щодо мінімальних стандартів соціальних пакетів, визначення тривалості тимчасового захисту, процедур надання притулку, огляду зобов'язань держав-членів, а також процедур і заходів щодо повернення після закінчення періоду тимчасового захисту.

Загалом, досвід Югославії посилив важливість створення *Фонду притулку, міграції та інтеграції* (колишній Європейський фонд у справах біженців) для надання фінансової підтримки державам-членам у надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із прийомом біженців. Пізніше ситуації з біженцями на Мальті та в Італії у 2011 р. виявили проблему активізації механізмів солідарності держав-членів Європейський Союзу. Резолюція Європейської Ради засвідчила посилення вимог до мігрантів щодо безпечного та легального в'їзду в Європейський Союз. Водночас сирійська криза підняла питання про можливість інтерпретації застосування Директиви 2001/55/ЄС, але на той час Європейський Союз не передбачив необхідного рішення, оскільки притулок надавався в таборах Організації Об'єднаних Націй.

27 лютого 2022 р. питання активізації Директиви 2001/55/ЄС було розглянуте на позачерговому засіданні

Ради Європи через велику кількість українських мігрантів. Рішення Ради, прийняте 3 березня 2022 р., набуло чинності на наступний день, відкривши гуманітарний коридор для отримання громадянами України дозволів на проживання і тимчасового захисту по всьому Європейському Союзу. До таких заходів долучилася й Швейцарія, яка не є членом Європейського Союзу. Вона вперше запропонувала тимчасовий захист громадянам України, надавши їм спеціальний статус «S».

Положення рішення Ради Європи застосовується до всіх громадян України та членів їхніх сімей, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 р. Крім того, громадяни третіх країн, у тому числі особи без громадянства, які на той час перебували в Україні як біженці, також вважаються такими; громадяни третіх країн, які мали необмежений дозвіл на проживання в Україні станом на 24 лютого 2022 р. і не мають можливості безпечно повернутися до своєї країни, також можуть подати заяву на отримання цього статусу (стаття 7, абзац 1 Директиви 2001/55/ЄС). Указаний перелік осіб, які мають право на отримання статусу біженця, може бути розширений.

Польща стала першою країною, яка зіткнулася з проблемою українських біженців, пов'язаною з їхньою реєстрацією та розміщенням: тим, хто в'їхав до країни після 24 лютого 2022 р., було надано тимчасовий захист, на відміну від тих, хто в'їхав до цієї дати та фактично не міг повернутися додому. Проблемною була також реєстрація осіб, які прибули без документів, зокрема неповнолітніх дітей.

У зв'язку з кризою кількості шукачів притулку це положення було пом'якшено як виняток з правил процедури, і українцям не було заборонено пересуватися до інших країн Шенгенської зони в рамках безвізового

режиму. Однак з початком бойових дій тривалість таких пересувань була обмежена до 90 днів кожні 180 днів.

Особливістю застосування Директиви 2001/55/ЄС є те, що принаймні з квітня 2022 р. українці можуть вільно пересуватися в межах Європейського Союзу та обирати місце отримання притулку на власний розсуд. Завдяки рішенню Ради Європи з'явилася можливість оминати повноцінну довготривалу процедуру отримання статусу тимчасового захисту, тому українці змогли звертатися безпосередньо до місцевих органів у справах іноземців та подавати заяви на отримання такого дозволу. Як наслідок, навантаження на місцеві органи влади різко зросло.

Реєстрація та видача дозволу на проживання фіксується в одній країні, після чого *забороняється* вільно пересуватися між державами-членами Європейського Союзу. Проте це не заважає біженцям *перереєструватися* в іншій, обраній ними країні й отримати там новий дозвіл на притулок на підставі письмової згоди сторін і двосторонньої угоди між державами.

Загальні положення передбачають право на працю, освіту, соціальну та медичну допомогу на момент реєстрації біженця. Якщо заява про надання статусу біженця перебуває ще на розгляді, доступ до ринку праці можливий лише через дев'ять місяців або з моменту отримання остаточного рішення.

Як можливе вирішення зазначених проблем, Європейський Союз посилається на загальні положення Міграційного порталу, де громадяни України можуть подати заяву й отримати статус тимчасового захисту протягом 90 днів, навіть за наявності лише національного паспорта.

Однією з країн Європейського Союзу, яка досягла найбільшого успіху у впровадженні концепції загальноєвропейського захисту біженців, є **Німеччина**.

Власне німецька система міграційного права пронизує всю структуру німецького законодавства, а цінності, закріплені в Основному законі, підтримуються правозастосовчою практикою. Правильно вважати, що країна досить дружелюбно ставиться до іноземців. Це пов'язано насамперед з тим, що їм надається більшість загальних прав і свобод. Єдині обмеження стосуються загальноновизнаних у міжнародній практиці питань, таких як здійснення професійної діяльності або участь у політичному житті країни.

Загальним нормативним актом, що регулює правовий статус іноземців у Німеччині, є *Закон про перебування, працевлаштування й інтеграцію іноземців у Федеративній Республіці Німеччина*. Відповідно до Основного закону, іноземцем вважається особа, яка не є «німцем» (без прив'язки до етнічної належності), або ж особа без громадянства. Проте цей Закон – не єдине джерело права, що регулює статус іноземців.

Закон про перебування, працевлаштування й інтеграцію іноземців у Федеративній Республіці Німеччина, залежно від *мети та строку в'їзду*, надає дозвіл на в'їзд у формі *візи, посвідки на тимчасове проживання, блакитної картки Європейського Союзу, посвідки резидента або посвідки на довгострокове (постійне) проживання*. Іноземцям також може бути надано дозвіл на підприємницьку діяльність, що приносить дохід (зі згоди Федерального агентства зайнятості) поза межами запропонованих вільних професій.

З перелічених форм дозволів *віза – базовий документ* на в'їзд у Європейський Союз.

Порядок *отримання віз* регулюється Законом про перебування, працевлаштування й інтеграцію іноземців у Федеративній Республіці Німеччина. Як і єдина європейська шенгенська віза, вона дозволяє в'їзд і

перебування протягом коротких періодів часу (зазвичай до 90 днів). Для більш тривалого перебування видається **національна віза**. Візи та посвідки на постійне проживання можуть бути обтяжені додатковими умовами та зобов'язаннями.

Дозвіл на постійне проживання надається на основі **мети**. Однак посвідка на постійне проживання не обов'язково надає право на працевлаштування. На відміну від посвідки на тимчасове проживання, статус резидента надає право на роботу, не встановлюючи при цьому обмежень у часі чи місці, окрім випадків, передбачених чинним законодавством Європейського Союзу.

Блакитна карта Європейського Союзу призначена для громадян третіх країн, які в'їжджають і проживають в країні з метою висококваліфікованого працевлаштування.

Залежно від *типу дозволу на проживання*, існують також різні правила щодо мети в'їзду та возз'єднання осіб, які належать до сім'ї іноземця. Особливу роль у цьому процесі відіграють конституційні положення, спрямовані на захист сімейного устрою та шлюбу. Однак до іноземців, які бажають возз'єднатися зі своїми сім'ями в Німеччині, також висувається низка вимог, зокрема, вони повинні довести, що мають відповідне житло та гарантований постійний дохід.

Щоб допомогти іноземцям, які довгостроково проживають у Німеччині, інтегруватися в німецьке економічне, культурне та соціальне життя, їм надається можливість (за своїм змістом: *право-обов'язок*) брати участь у т. зв. **інтеграційних курсах**, як того вимагає законодавство Федеративної Республіки Німеччина. *Основною метою* цих курсів є набуття достатніх мовних навичок, ознайомлення з правовою базою, культурою та історією Німеччини. У багатьох випадках ці обмеження

впливають на свободу пересування. Водночас іноземцям надається право бути політично активними, хоча за певних причин (наприклад, в інтересах суспільства, громади) це право може бути обмежене або взагалі «відібране».

Якщо ж іноземець не має дійсного дозволу на проживання або іншого права на перебування, він повинен покинути країну. У тому випадку, коли існує загроза державній чи громадській безпеці або іншим важливим сферам життя суспільства, іноземцю не дозволяють залишатися в Німеччині, його депортують. **Депортація** – підстава для анулювання дозволу на перебування, а, отже, законною причиною для від'їзду. *Засобом примусового виконання депортації є видворення*. Рішення про депортацію має бути оформлене в письмовому вигляді та містити кінцевий термін для виїзду.

Неприпустимо застосовувати видворення щодо іноземця в країну, де його життю або свободі загрожує небезпека на підставі расового походження, віросповідання, громадянства, приналежності до певної соціальної групи або політичних переконань. Їх також не можна видворяти до країн, де існують конкретні загрози або негативні сценарії розвитку подій, що можуть призвести до катувань або застосування смертної кари. Аналогічні правила застосовуються до іноземців, які перебувають у розшуку як злочинці в інших країнах. Це також стосується екстрадиції громадян Німеччини до інших іноземних держав, що, загалом, – *неприпустимо*. **Єдиний виняток:** екстрадиція до іншої держави-члена Європейського Союзу або до міжнародного суду (трибуналу).

Допускається також відтермінування видворення з гуманітарних міркувань. Як правило, це стосується осіб з інших країн, зокрема біженців, які змушені перетнути кордони держав свого постійного проживання внаслідок

військових конфліктів, громадянських заколотів або катастроф.

Особи, які не можуть або не повинні бути депортовані, незважаючи на обов'язок залишити країну, мають **право на призупинення процедури депортації**. Воно обмежене в часі та не впливає на обов'язок залишити країну. Після того, як право на призупинення процедури депортації буде скасоване, рішення має бути виконано без затримок. *Як виняток*: можливе чергове надання права на тимчасове припинення процесу депортації.

Під час підготовки до депортації іноземець може бути поміщений під *депортаційний арешт* за рішенням суду. Таку процедуру контролює відповідне відомство у справах іноземців. Проживання біженців у Німеччині не підпадає під дію Закону про перебування, працевлаштування й інтеграцію іноземців у Федеративній Республіці Німеччина, а регулюється окремим **Законом про біженців**. Цей закон містить правові рамки для проживання в Німеччині та безпосередньо регулює процедуру надання статусу біженця.

Як правило, багатьом заявникам надається можливість проживати в спеціальних приміщеннях, таких як гуртожитки, під час розгляду їхніх клопотань про надання притулку. У цей *період свобода пересування також обмежена*.

Однією з найпоширеніших причин звернення за захистом є **переслідування за політичними мотивами**. Право на притулок для політичних біженців гарантується безпосередньо Основним законом. *Достатньою вважається наявність обґрунтованих причин* того, що особі загрожує небезпека для життя чи здоров'я й обмеження політичних прав і свобод за ознаками раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань. Саме

переслідування має бути постійним, політично вмотивованим і певного рівня інтенсивності. Якщо вищезазначені небезпеки не пов'язані з країною походження заявника, право на притулок може бути надано тільки в тому разі, якщо ця країна не може забезпечити безпеку заявника. Однак заява буде відхилена, якщо переслідувана особа може в інший спосіб гарантувати свою безпеку, зокрема, переїхавши в іншу, наприклад, безпечну частину країни.

З урахуванням положень Директиви 2001/55/ЄС, правовий статус українців, які потребують тимчасового захисту, почав регулюватися Законом про перебування, працевлаштування й інтеграцію іноземців у Федеративній Республіці Німеччина. Це дозволило українцям звертатися безпосередньо до Управління у справах іноземців на місці для отримання посвідки на тимчасове проживання.

Як бачимо, звернення за міжнародним захистом передбачає тривалу та складну бюрократичну процедуру. Однією з форм захисту є тимчасовий захист, який надається негайно особам, які тікають із зон збройних конфліктів, і характеризується обмеженням у часі перебуванням у місці надання притулку. Національне законодавство приймаючої країни імплементуючи Директиву 2001/55/ЄС, надає шукачам притулку посвідку на тимчасове проживання. Після закінчення встановленого терміну особа добровільно повертається на батьківщину, хоча можливе й примусове повернення після закінчення терміну захисту.

Набуття статусу біженця є наступним кроком після тимчасового захисту. Він надається за спеціальною адміністративно-правовою процедурою. У цьому випадку йдеться про індивідуальний захист прав особи, що ґрунтується на ризику переслідування за ознаками раси, віросповідання, громадянства або політичних переконань.

Особливість цього статусу полягає у перегляді та можливому відкликанні за наявності нових обставин або доказів.

Директива ЄС 2001/55/ЄС передбачає механізм скоординованого прийому великої кількості осіб, які переміщуються. Вона передбачає максимальний поріг періоду притулку в *три роки* для стабілізації ситуації та повернення громадян на батьківщину.

Новизна рішення Ради Європи полягала в тому, що: українцям *не потрібно* було чекати півроку дозвілу на перетин кордону Європейського Союзу; їх *не збирали* в єдиному таборі біженців Організації Об'єднаних Націй у першій країні, через яку вони проїжджали; їх *не зобов'язували* перебувати в центрах прийому біженців; вони *не повинні* були підтверджувати наявність коштів. *Переваги* полягали й у тому, що українці отримали можливість негайно возз'єднатися зі своїми близькими, а також захист неповнолітніх без супроводу або із супроводом дорослих, пріоритетність їхніх інтересів і прав. У випадках серйозного психічного, психологічного чи сексуального насильства українцям надавалася і продовжує надаватися оперативна медична допомога та реабілітація. *Безпрецедентно, що українцям надався негайний доступ до ринку праці та навчальних закладів без необхідності проходити тривалу процедуру спочатку отримання статусу тимчасового захисту, потім переходу до іншого статусу – біженця, і, нарешті, отримання дозволу на роботу через дев'ять місяців.* Нововведенням став дозвіл працювати найманими працівниками (самозайнятими особами), а також отримувати професійну підготовку.

Проте вже в перші тижні Директива 2001/55/ЄС зазнала критики через відсутність довгострокового характеру тимчасового захисту. Крім того, Рада Європи

наразі досягає межі своєї здатності фінансувати необхідні програми з Фонду притулку, міграції та інтеграції. Тому неконтрольований приплив біженців може бути зупинений у будь-який момент.

Запитання для самоконтролю

1. Яка *суть* правила про вичерпне використання всіх національних засобів правового захисту?

2. У чому полягає *ефективність* прокуратури як позасудового державного механізму у сфері захисту прав біженців?

3. Чи *обов'язкове* звернення до омбудсмена для вичерпання національних засобів правового захисту?

4. Які *ключові напрямки діяльності* представництва в Україні Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців?

5. Яка *регіональна система* захисту прав людини вважається найрозгалуженішою та найдієздатнішою?

6. Які *основні досягнення* агентства Нансена?

7. Що таке *обов'язкова квота* для розподілу прийому та додаткового захисту біженців, яка встановлена для кожної держави-члена Європейського Союзу?

8. У чому *особливість* застосування Директиви 2001/55/ЄС щодо біженців з України?

Список літератури:

1. Агентство ООН у справах біженців: 25 років в Україні, 70 років у світі : брошура. Київ, 2020. 28 с.

2. Актуальна судова практика Верховного Суду на користь шукачів захисту у спорах щодо вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту (актуальні правові позиції за період з 2018 р. по 2021 р.). Київ, 2021. 81 с.

3. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду прав людини. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив, 2017. 28 с.

4. Голованець В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 136–140.

5. Демчишина В. Р. Захист прав біженців в рамках Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Правові системи : науково-практичний електронний фаховий журнал*. 2015. № 5/6. С. 16–28.

6. Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033

7. Калашник О. М. Особливості стандартів доказування при розгляді категорій справ щодо визнання особи біженцем. *Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні : до тижня права та 70-ї річниці Загальної декларації прав людини* : зб. наук. пр. за матер. круглого столу, Київ, 14 груд. 2018 р. / редкол. : І. А. Грицяк, С. В. Бобровник, С. О. Мосьондз, Т. О. Дідич та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. С. 85–86.

8. Левандовські К. М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 88–93.

9. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

10. Міжнародні стандарти та практика Європейського суду з прав людини в сфері захисту прав потерпілих від дії особливих умов, зокрема, збройних

конфліктів, окупації, анексії територій. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E03F84D554419C19C22580EB002428A1](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E03F84D554419C19C22580EB002428A1)

11. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Верховного Суду у спорах щодо вирішення питання про визнання біженцем або особою, що потребує додаткового захисту. Київ, 2021. 64 с.

12. Поєдинок О. Р. Інститут міжнародно-правового захисту прав біженців: місце у системі міжнародного права, сучасний стан і перспективи розвитку. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 250–262.

13. Практика Європейського суду з прав людини щодо біженців та шукачів притулку : практичний посібник. Київ, 2021. 74 с.

14. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України № 3671–VI від 08.07.2011 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР) України*. 2012. № 16. Ст. 146.

15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 8 липня 2011 р. № 30. Ст. 260. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

16. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697–VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

17. Савчин М. В., Навроцький В. В., Менджул М. В. Механізм захисту прав біженців і шукачів притулку: міжнародний та національний рівень. Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2007. 241 с.

18. Сівак Н. О. Політика щодо біженців в Австрії, Данії і Великобританії після міграційної кризи 2015 року. *Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців*. 2021. Вип. 5. С. 117–122.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Особливості правового статусу мігрантів.
2. Види мігрантів: загальна характеристика.
3. Нелегальна міграція в Україні: проблеми протидії.
4. Основні принципи захисту прав мігрантів.
5. Особливості захисту прав літніх людей-мігрантів.
6. Загальна характеристика системи суб'єктів захисту прав мігрантів в Україні.
7. Законодавство України з питань міграції.
8. Особливості судового захисту прав мігрантів.
9. Регіональний досвід у сфері захисту прав мігрантів.
10. Міжнародно-правовий захист прав мігрантів.
11. Діяльність Міжнародної організації з міграції та Міжнародної організації праці: визначення правового статусу.
12. Міжнародно-правові документи, що регулюють питання міграції: загальна характеристика.
13. Історичні передумови виникнення та становлення механізмів захисту прав мігрантів і біженців.
14. Роль Ліги Націй у становленні організаційно-правових основ захисту шукачів притулку.
15. Інститут притулку: поняття та загальна характеристика.
16. Міжнародний офіс Нансена у справах біженців.
17. Регіональні та національні підходи до розуміння поняття «біженець».
18. Права біженців у контексті прав людини.
19. Правовий статус біженців в Україні.

20. Основоположні принципи правового статусу біженців.
21. Гарантії захисту прав і свобод біженців.
22. Особливості захисту прав дітей-біженців.
23. Право біженців на ефективний засіб національного захисту.
24. Національна практика у справах захисту прав біженців в Україні: судові та позасудові механізми.
25. Захист прав та інтересів біженців з України.
26. Діяльність неурядових організацій в Україні у сфері захисту прав мігрантів та біженців.
27. Інститут омбудсмена: повноваження й діяльність у сфері захисту прав і свобод мігрантів і біженців.
28. Регіональні механізми захисту прав біженців.
29. Міжамериканський досвід захисту прав мігрантів і біженців.
30. Картахенська декларація про біженців для країн Латинської Америки 1984 р.
31. Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів 2016 р.
32. Африканська система захисту прав біженців.
33. Конвенція щодо конкретних аспектів проблем біженців в Африці 1969 р.
34. Діяльність Співдружності Незалежних Держав у сфері захисту прав мігрантів і біженців.
35. Міждержавний фонд Співдружності Незалежних Держав допомоги біженцям.
36. Європейська система захисту прав мігрантів і біженців.
37. Захист прав мігрантів і біженців, що здійснює Організація з безпеки та співробітництва в Європі.

38. Захист прав біженців на рівні Організації Об'єднаних Націй.
39. Агентство Організації Об'єднаних Націй у справах біженців.
40. Управління верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців.
41. Спеціальні доповідачі Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав мігрантів і біженців.
42. Міжнародно-правові стандарти прав шукачів притулку.
43. Інститут захисту прав біженців у системі міжнародно-правового захисту прав людини.
44. Конвенція Організації Об'єднаних Націй 1951 р.: передумови прийняття та значення.
45. Протокол Організації Об'єднаних Націй 1967 р. про статус біженців: особливості застосування.

**ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ ДЛЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СУДЕНТІВ**

1. Міграція як спосіб реалізації права на свободу пересування.
2. Міграційні процеси: поняття, ознаки, типи.
3. Процеси міграції у розвитку правової акультурації.
4. Зовнішня трудова міграція: проблеми та реалії сьогодення.
5. Інтелектуальна трудова міграція.
6. Законодавчі гарантії забезпечення доступності правосуддя для мігрантів.
7. Проблеми пенсійного забезпечення трудових мігрантів.
8. Реалізація прав трудових мігрантів у сфері соціального страхування.
9. Міграційні виклики для Європейського Союзу.
10. Правовий статус Державної міграційної служби.
11. Наслідки міграції для України після підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.
12. «Процесуальні мігранти» у господарському судочинстві: зловживання чи право.
13. Торгівля людьми та незаконне ввезення мігрантів: проблеми розмежування.
14. Соціально-правовий механізм захисту трудових мігрантів.
15. Сімейна міграція: проблеми та шляхи подолання.
16. Реєстрація іноземних трудових мігрантів в Україні як засіб протидії дискримінації.

17. Конституційно-правове регулювання міграційних процесів в Україні.
18. Криза біженців та міграційна політика Європейського Союзу.
19. Захист прав біженців у рамках Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
20. Захист прав та інтересів українців, що перебувають за кордоном унаслідок російської агресії.
21. Договірний механізм Африканської системи захисту прав біженців.
22. Європейські стандарти захисту прав біженців.
23. Принцип заборони дискримінації в міжнародному праві захисту біженців.
24. Принцип верховенства права та правові засади системи захисту біженців.
25. Проблеми міжнародно-правового забезпечення діяльності Організації Об'єднаних Націй у сфері захисту прав біженців.
26. Імплементация міжнародних стандартів щодо захисту прав біженців у національне законодавство.
27. Державна охорона сімейних прав біженців.
28. Захист соціально-економічних прав біженців.
29. Тимчасовий захист і статус біженця в контексті української кризи.
30. Роль неурядових організацій у системі захисту прав біженців.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Біженець – особа, яка не є громадянином України та яка внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або за політичних переконань, перебуває за межами країни своєї громадянської належності та не може або ж не бажає користуватися захистом цієї країни, унаслідок цих побоювань (*національне визначення*).

Біженець – особа, яка внаслідок подій, які відбулися до 1 січня 1951 р., маючи обґрунтовані побоювання стати жертвами переслідувань за ознакою расової належності, громадянства, релігії, належності до певної соціальної групи або політичних поглядів, знаходиться за межами країни своєї національної належності і яка не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом унаслідок таких побоювань; або ж, не маючи визначеного громадянства й знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання у результаті подібних подій, не може або ж не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань (*конвенційне визначення*).

Видворення – засіб примусового виконання депортації.

Депортація – підстава для анулювання дозволу на перебування, а, отже, законна причина для від'їзду.

Документований мігрант – мігрант, який відповідає всім правовим вимогам для в'їзду, перебування і, де це можливо, роботи в країні призначення.

Легальний мігрант – мігрант, який має право на в'їзд і перебування в країні відповідно до законодавства країни або міжнародних угод, стороною яких є країна, і який має необхідні документи, що підтверджують його легальний статус у країні.

Мігрант – фізична особа, яка є громадянином іншої країни (країни походження), отримала дозвіл на працевлаштування та посвідку на тимчасове проживання в порядку, встановленому законодавством іншої країни (країни виконання роботи), і на законних підставах здійснює оплачувану трудову діяльність на території країни виконання роботи протягом певного строку на підставі трудового договору з роботодавцем – резидентом країни виконання роботи або (з урахуванням положень законодавства країни виконання роботи) прирівняним до нього роботодавцем.

Мігрант із нерегульованим статусом – особа, яка не має законного статусу в приймаючій (транзитній) країні через нелегальний в'їзд або закінчення встановленого терміну перебування.

Міграція – безперервний процес переміщення особи, зумовлений взаємодією чотирьох основних факторів: початкового місця проживання мігранта, стадії міграції, місця в'їзду та особистих факторів.

Міжнародний захист прав мігрантів і біженців – сукупність норм, які визначають права та свободи

мігрантів і біженців, спільні для міжнародного співтовариства, встановлюють зобов'язання держав зміцнювати, гарантувати й захищати ці права та свободи, а також забезпечують юридичні можливості для індивідів здійснювати й захищати свої визнані права та свободи.

Міжнародний механізм захисту прав мігрантів і біженців – спеціалізовані міжнародні інструменти, організації та органи, які безпосередньо займаються захистом прав цих категорій осіб.

Напівлегальний (квазілегальний) мігрант – особа, яка в'їжджає в країну на законних підставах, тобто за наявності візи, але відмовляється виїхати внаслідок різних обставин і залишається в країні після закінчення терміну, визначеного в'їзною візою.

Нелегальний мігрант – іноземець або особа без громадянства, яка перетнула державний кордон з ухиленням від прикордонного контролю поза пунктом пропуску або в пункті пропуску через державний кордон і негайно не звернулася із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту, чи про надання притулку.

Правовий захист мігрантів і біженців – державна примусова діяльність, спрямована на відновлення порушених прав і забезпечення виконання юридичних зобов'язань цих вразливих категорій осіб.

Правовий статус мігрантів і біженців – сукупність прав та обов'язків у системі права, що визначається особливостями їхнього правового становища.

Принцип захисту прав мігрантів і біженців – основа будь-якої інституційної діяльності, що спрямована на забезпечення і захист законних можливостей та інтересів мігрантів і біженців; конкретна ідея механізму правового регулювання, яка існує абстрактно й виражає загальну волю держави; основні, фундаментальні вихідні положення та загальна сукупність правових ідей правового регулювання суспільних відносин, що виникають у сфері формування, а також реалізації державою заходів щодо забезпечення та захисту прав мігрантів і біженців, визначених Конституцією, іншими нормативно-правовими актами.

Принцип верховенства права у сфері захисту прав мігрантів і біженців – правове регулювання суспільних відносин у сфері гарантій і захисту прав мігрантів та біженців, що ґрунтується виключно у правовій площині.

Принцип відкритості у сфері захисту прав мігрантів і біженців – у контексті міграційної політики та тенденцій глобалізації відкритість має наслідки не лише на рівні товарів, послуг, технологій та інформації, але й на рівні особистості.

Принцип відповідності основам української ментальності у сфері захисту прав мігрантів і біженців – міграційна політика України не повинна руйнувати або підривати кроки, що вживаються національними органами влади на шляху до членства в європейське співтовариство, і не повинна впливати на суспільний вибір щодо майбутньої моделі цивілізації.

Принцип гендерної рівності та гендерного партнерства у сфері захисту прав мігрантів і

біженців – полягає у тому, що мобільність людини не залежить від її статі, а дискримінація за ознакою сексуальної орієнтації – неприпустима. Принцип також декларує право на возз'єднання сім'ї.

Принцип гуманізму у сфері захисту прав мігрантів і біженців – міграція часто ґрунтується не лише на доцільності (трудова та освітня мобільність), але й на суто людських факторах (потреба в політичному притулку, міграція через війну, екологічні чи техногенні катастрофи тощо).

Принцип доцільності у сфері захисту прав мігрантів і біженців – міграційні процеси повинні відповідати економічним, політичним, гуманітарним запитам і потребам суспільства, а в разі відсутності такої відповідності – коригуватися.

Принцип єдності та диференціації у сфері захисту прав мігрантів і біженців – правове забезпечення основних інтересів і можливостей мігрантів і біженців визначається як загальними положеннями, так і спеціальними нормами, що стосуються лише цих категорій, як осіб зі специфічними правовими статусами.

Принцип законності у сфері захисту прав мігрантів і біженців – компетентні органи держави в процесі реалізації заходів щодо захисту прав мігрантів і біженців зобов'язані здійснювати свою діяльність виключно на підставі норм чинного законодавства.

Принцип запобігання будь-яким проявам расизму, ксенофобії та нетерпимості у сфері захисту прав мігрантів і біженців – акцентує увагу на повазі до інших

культур, нетерпимості до будь-якої дискримінації за національною, расовою, релігійною чи іншою ознакою, а також передбачає формування соціальної згуртованості в межах культурного розмаїття при збереженні власної ідентичності.

Принцип рівного розподілу навантаження прийому та розселення мігрантів і біженців між усіма державами – суть полягає в тому, що країни походження, так само як і країни притулку, беруть участь у визначенні долі мігрантів і біженців.

Принцип рівності у сфері захисту прав мігрантів і біженців – проявляється у тому, що мігранти та біженці визнаються повністю рівними в основних правах з усіма іншими, а тому їхні права й інтереси повинні захищатися і забезпечуватися державою.

Регіональна міжнародна організація – об'єднання держав, що розташовані в межах певного регіону земної кулі (Європи, Африки, Південної чи Латинської Америки і т. д.).

Суб'єкт захисту прав мігрантів і біженців – учасник правовідносин у сфері захисту прав мігрантів і біженців, який уповноважений вживати позитивних заходів для запобігання порушенням, визнання та відновлення порушених прав, а також відшкодування шкоди, завданої порушенням цих прав.

Трипартизм – основний принцип діяльності Міжнародної організації праці, що полягає у практиці тристоронніх консультацій і тристоронньому

представництві: представництві урядів, роботодавців і представників працівників.

Універсальний механізм захисту прав мігрантів і біженців – інституції та організації, які необмежені національними чи регіональними кордонами, а поширюють свою діяльність по всьому світу.

Юридичні гарантії прав і свобод мігрантів і біженців – діяльність органів, що займаються справами мігрантів і біженців, основний обов'язок яких проявляється у створенні необхідних умов для забезпечення захисту прав і свобод цих категорій осіб.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ СТУДЕНТІВ

№ п/п	Завдання	URL- адреса	QR-код
1.	Проаналізуйте справу «Нур та Інші проти України» на предмет <i>правомірності відхилення</i> Європейським судом з прав людини вимог деяких заявників щодо справедливої сатисфакції	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f38#Text	
2.	З врахуванням базових умов прийнятності заяви та відповідно до Інструкції щодо захисту в Європейському суді з прав людини прав, порушених під час збройного конфлікту, <i>підготуйте індивідуальну заяву</i>	http://surl.li/ocqmv	
3.	«Право на доступ до суду не є абсолютним і може підлягати певним обмеженням. Однак ці обмеження не повинні обмежувати доступ до судів такою мірою, що сама суть права доступу до правосуддя підриватиметься». <i>Поміркуйте та</i>	http://hrlibrary.umn.edu/undocs/html/vws441.htm	

	<i>обґрунтуйте це твердження, опрацювавши справу «Касановас проти Франції»</i>		
4.	<i>Проаналізуйте застосування практики Європейського суду з прав людини у справах шукачів захисту відповідно до Постанови Верховного Суду у справі № 826/26196/15 від 24 жовтня 2018 р.</i>	https://reyestr.court.gov.ua/Review/77417130	
5.	<i>З урахуванням Постанови Верховного Суду у справі № 813/3813/16 від 20 січня 2020 р. визначте умови, за наявності яких правовий статус біженця або особи, яка потребує додаткового захисту, не надається</i>	https://reyestr.court.gov.ua/Review/86999816	
6.	<i>Визначіть умови для надання додаткових форм захисту особам, які не відповідають конвенційним критеріям отримання статусу біженця (Постанова Верховного Суду у справі № 820/1276/16 від 6 вересня 2019 р.)</i>	http://surl.li/ocqpf (с. 40)	

7.	З'ясуйте <i>обов'язки міграційної служби під час процедури визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту</i> , з урахуванням Постанови Верховного Суду у справі № 826/6949/16 від 5 червня 2019 р.	https://reyestr.court.gov.ua/Review/82194395	
8.	Охарактеризуйте <i>критерії для надавання додаткових форм захисту</i> , скориставшись Постановою Верховного Суду у справі № 820/1276/16 від 6 вересня 2019 р.	https://reyestr.court.gov.ua/Review/84077199	
9.	Визначіть <i>особливості звернення за притулком за новими обставинами</i> (справи Європейського суду з прав людини «М. Д. та М. А. проти Бельгії», «Л. О. проти Франції»)	http://surl.li/odmkr (с. 34)	
10.	Визначте <i>умови прийнятності свідчень особи, яка бажає отримати статус біженця, та доказів, що їх підтверджують</i> , проаналізувавши Постанову Верховного Суду у справі	https://reyestr.court.gov.ua/Review/72288061	

	№ 818/1151/15 від 7 лютого 2018 р.		
11.	«Загальновідомі факти про країну походження не потребують доведення». <i>Спростіть або ж доведіть це твердження, керуючись Постановою Верховного Суду у справі № 520/12078/19 від 31 березня 2021 р.</i>	http://surl.li/ocqpf (с. 34)	
12.	Сімейні або інші причини особистого характеру, прагнення змін та поліпшення рівня життєвих умов, коли особа переїжджає виключно з економічних міркувань, не вважаються критеріями отримання статусу біженця, або особи, яка потребує додаткового захисту. Який <i>статус у цієї категорії осіб</i> відповідно до чинного законодавства України та судової практики? (Постанова Верховного Суду у справі № 815/5486/16 від 20 червня 2019 р.)	https://reyestr.court.gov.ua/Review/82498998	

13.	З'ясуйте <i>критерії системності утисків чи переслідувань</i> владою громадян, опрацювавши Постанову Верховного Суду у справі № 818/493/16 від 7 листопада 2018 р.	http://surl.li/ocqpf (с. 8)	
14.	Охарактеризуйте <i>складові елементи обґрунтованого побоювання статі жертвою переслідування</i> , з використанням практики Верховного Суду України (Постанова Верховного Суду у справі № 826/6847/16 від 18 липня 2019 р. про обґрунтоване побоювання статі жертвою переслідування)	https://reyestr.court.gov.ua/Review/83142402	
15.	Установіть, за яких випадків може виникнути <i>ситуація біженства sur place</i> , розглянувши справу Європейського суду з прав людини «А. А. проти Швейцарії»	http://surl.li/odmkr (с. 32)	

ДОДАТОК Д

**ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ
ЛЮДИНИ
У СПРАВАХ ЩОДО МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ**

№ п/п	Назва	URL-адреса	QR-код
1.	Амуур проти Франції	https://www.refworld.org.ru/docid/530337b54.html	
2.	Бадер та Канбор проти Швеції	http://surl.li/ocqby	
3.	Байсаков та інші проти України	https://zakon.cc/law/document/read/974545	
4.	Бах проти Сполученого Королівства	http://surl.li/ocqdb	
5.	Бігаєва проти Греції	https://www.refworld.org.ru/docid/555edf794.html	

6.	Де Томаzzo проти Італії	http://surl.li/ocpzt	
7.	Джабарі проти Туреччини	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980002#Text	
8.	Дубовик проти України	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974516#Text	
9.	М.С.С. проти Бельгії та Греції	https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?docid=529f352d4	
10.	Медведєв та інші проти Франції	http://surl.li/ocpxe	
11.	Мехемі проти Франції	https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183747	

12.	Мокалал проти України	http://consultant.paru.s.ua/?doc=080TKDCBD7	
13.	Папошвілі проти Бельгії	http://surl.li/odlad	
14.	Пономарьов проти Болгарії	http://surl.li/odljn	
15.	Сааді проти Сполученого Королівства	http://surl.li/odllf	
16.	Сьорінг проти Великобританії	https://ips.ligazakon.net/document/SO2491	
17.	Тадеччі та МакКал проти Італії	http://surl.li/odlsk	

18.	Тімішев проти Росії	http://surl.li/odlxn	
19.	Хірсі Джамаа та інші проти Італії	http://surl.li/odmbk	
20.	Чахал проти Великобританії	https://precedent.in.ua/2016/04/08/chahal-protyv-soedynennogo-korolevst/	

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Агентство ООН у справах біженців: 25 років в Україні, 70 років у світі : брошура. Київ, 2020. С. 28.

2. Актуальна судова практика Верховного Суду на користь шукачів захисту у спорах щодо вирішення питання про визнання їх біженцями або особами, які потребують додаткового захисту (актуальні правові позиції за період з 2018 р. по 2021 р.). Київ, 2021. 81 с.

3. Алмаші І. М., Алмаші М. М. Еволюція визначення поняття «біженець». *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 2. С. 63–69.

4. Безуглий П. Г. Теоретичні засади дослідження міграційних процесів. *Політичне життя*. 2018. № 1. С. 5–13.

5. Белов Д. М., Белова М. В. Правові та організаційні засади захисту прав біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство : електронне наукове фахове видання / Ужгородський національний університет*. Ужгород, 2023. № 1. С. 47–52.

6. Біла-Тіунова Л. Р. Правове регулювання статусу біженця в Україні: стан і перспективи реформування. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2013. Т. 13. С. 194–205.

7. Блюк Н. Правовий статус трудових мігрантів : поняття, зміст, законодавче закріплення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : «Юридичні науки». 2021. № 3 (31). С. 137–143.

8. Боєцька-Пономаренко Б. Т., Пономаренко О. В., Шевченко В. В. Типи міграції : оновлення бачення класифікації. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія : *Історичні науки*. 2022. Т. 33 (72). № 4. С. 6–12.

9. Бровко Н. І. Проблеми правового статусу українських мігрантів в умовах військової агресії РФ. *Актуальні проблеми права в умовах сучасних викликів* : матеріали Міжнародної науково-практичної онлайн-конференції. Біла Церква, 2022. С. 27–29.

10. Буряк С. Правовий статус працівника-мігранта у Європейському Союзі. *Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини*. 2014. Вип. 36. Ч. 2. С. 114–124.

11. Буткевич О. Застосування практики та виконання Україною рішень Європейського суду прав людини. Київ : Лабораторія законодавчих ініціатив. 2017. 28 с.

12. Ватаманюк А. Нормативно-правове регулювання у наданні соціальних послуг біженцям в Іспанії. *Modern Historical and Political Issues: Journal in Historical & Political Sciences*. 2019. № 39. Р. 110–115.

13. Віденський Міжнародний план дій з проблем старіння : Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 6 серпня 1982 р. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_870

14. Відлер О. М. Загальноєвропейський досвід протидії нелегальній міграції. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 2. С. 72–76.

15. Гаращенко Л. П., Гаврилевська О. О. Способи міжнародно-правового захисту трудових прав працівників. *Юридичний вісник*. № 4 (37). 2015. С. 94–98.

16. Герасименко Є. С. Регіональні стандарти визначення біженців і їх відмежування від суміжних категорій мігрантів. *Право і суспільство*. 2020. № 6 (2). Ч. 1. С. 147–153.

17. Голованець В. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини в системі гарантій конституційних прав і свобод. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 136–140.

18.Городецький О. О. Міжнародні стандарти захисту біженців та їх основоположні принципи. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 62–68.

19.Демчишина В. Р. Захист прав біженців в рамках Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. *Правові системи : науково-практичний електронний фаховий журнал*. 2015. № 5/6. С. 16–28.

20.Європейська конвенція про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_033

21.Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів : Конвенція Ради Європи від 24 листопада 1977 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_307#Text

22.Європейська соціальна хартія (переглянута). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

23.Жук В. О. Поняття «біженець» у міжнародному праві. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 3. С. 12–39.

24.Завгородня В. М., Полянська Є. А. Поняття та категорії вимушених мігрантів у міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 6. С. 402–405.

25.Загальна декларація прав людини : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10 грудня 1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015

26.Запара С. І., Роговенко О. В. Щодо класифікацій міграцій за правовим статусом. *Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри : матеріали Третьої Міжнародної науково-практичної конференції*. Суми, 2020. С. 141–143.

27. Заставна О. П. Захист прав мігрантів : практика ЄСПЛ. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 24. С. 122–130.

28. Захист прав мігрантів згідно з нормами Європейської конвенції про права людини і Європейської соціальної хартії : посібник для практикуючих юристів / Я. Ксістакіс. 2018. 108 с. URL : <https://rm.coe.int/16806f1407>

29. Іванова В. С., Сіваш О. М. Регламентация статусу біженців на міжнародному, регіональному й національному рівнях. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 419–421.

30. Калашник О. Пріоритет сталості сімейних зав'язків та возз'єднання сім'ї у справах про визнання шукача захисту та членів його родини біженцями або особами, які потребують додаткового захисту. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 81–85.

31. Калашник О. М. Особливості стандартів доказування при розгляді категорій справ щодо визнання особи біженцем. *Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні : до тижня права та 70-ї річниці Загальної декларації прав людини* : зб. наук. пр. за матер. круглого столу, Київ, 14 груд. 2018 р. / редкол. : І. А. Грицяк, С. В. Бобровник, С. О. Мосьондз, Т. О. Дідич та ін. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. С. 85–86.

32. Калужний Р. А., Тимчик Г. С. Адміністративно-правовий статус, осіб, визнаних біженцями в Україні. Київ : МП «Леся», 2015. 192 с.

33. Касьянова М. М. Діяльність міжнародних організацій з захисту прав мігрантів. *Історичні політологічні дослідження*. № 1 (51). 2013. С. 251–259.

34.Козинець І. Г. Про співвідношення понять «біженці» та «особи, переміщені всередині країни». *Держава і право*. 2009. Вип. 45. С. 213–219.

35.Козинець І. Г. Щодо питання приєднання до Конвенції ООН про статус біженців 1951 року та Протоколу 1967 року до цієї Конвенції. *Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці : щоквартальний науковий збірник*. Чернігів : ЧДІПСТП, 2009. № 1. С. 36–42.

36.Козинець І. Г., Козинець О. Г. Права біженців в контексті прав людини в сучасному світі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. Т. 2. С. 21–24.

37.Козін С. До питання міжнародно-правового захисту трудових прав мігрантів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 104–109.

38.Козін С. Сутність та особливості захисту трудових прав мігрантів. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 212–218.

39.Козін С. М. До характеристики системи суб'єктів захисту трудових прав мігрантів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 46. С. 138–141.

40.Козін С. М. До проблеми визначення принципів захисту трудових прав мігрантів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2020. № 44. С. 86–89.

41.Козін С. М. Міжнародний захист як вид захисту трудових прав мігрантів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3/2. С. 42–46.

42.Козін С. М. Особливості правового статусу мігрантів як суб'єктів трудового права. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 16. С. 106–111.

43. Конвенція ООН про права дитини : ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 р. № 789–ХІІ. Київ : Столиця, 1997. 31 с.

44. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

45. Конституція України : Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96–ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. С. 141.

46. Котляр О. І. Співвідношення міжнародного права біженців та міжнародного права прав людини. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 120 (частина I). С. 200–208.

47. Крестіна І., Стойко О. Нелегальна міграція: проблеми протидії та правового регулювання. *Політичний менеджмент*. 2009. № 3. С. 174–180.

48. Кузнецов С. О. Досвід регіонального співробітництва у протидії нелегальній міграції морем. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 396–399.

49. Кхасраві О. З. Співвідношення понять «мігрант», «біженець», «переселенець», «внутрішньо переміщена особа». *Науковий вісник гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2016. № 20. С. 77–80.

50. Левандовскі К. М. Тимчасовий захист та статус біженця в контексті української кризи. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 55. С. 88–93.

51. Лісовська М. Захист прав трудових мігрантів: європейський досвід: матеріали регіональної науково-практичної конференції «Європейські та міжнародні підходи до захисту прав людини» (м. Київ, 7 квітня 2017 р.). С. 73–77.

52. Лушпієнко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Підприємництво господарство і право*. 2017. № 2. С. 188–193.

53. Мадридський Міжнародний план дій з проблем старіння: Міжнародний документ Організації Об'єднаних Націй від 08–12 квітня 2002 р. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-ru.pdf>

54. Малиновська О. А. Регулювання проблеми біженців у країнах Західної Європи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України*. 2003. № 1. С. 119–128.

55. Малиновська О. А. Формування спільної міграційної політики Європейського союзу. *Стратегічна панорама*. 2006. № 2. С. 142–151.

56. Мельничук О. І. Міжнародно-правові аспекти міграційної кризи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. № 1. С. 62–67.

57. Менджул М. В. Принцип верховенства права та правові засади системи захисту біженців, шукачів притулку та внутрішньо переміщених осіб. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання / Ужгородський національний університет*. Ужгород, 2023. № 3. С. 421–424.

58. Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів і членів їх сімей від 18 грудня 1990 р. URL :

https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/migrant.shtml

59. Міжнародні стандарти та практика Європейського суду з прав людини в сфері захисту прав потерпілих від дії особливих умов, зокрема, збройних конфліктів, окупації, анексії територій. URL : [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/E03F84D554419C19C22580EB002428A1](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/E03F84D554419C19C22580EB002428A1)

60. Міжнародно-правовий захист прав трудящих мігрантів в контексті сучасної міграційної політики: матеріали II міжнар. наук.-практич. інтернет-конф., (25 жовтня 2018 р.). Ірпінь : УДФС України, 2018. 112 с.

61. Міжнародно-правові та національні засоби захисту прав біженців: практикум для студентів юридичних клінік / за заг. ред. М. В. Буроменського; уклад. М. В. Буроменський та ін.; Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, Ін-т прикладних гуманітарних досліджень. Харків, 2003. 179 с.

62. Мішеніна А. С., Деркаченко Ю. В. Статус біженців в Україні та світі: загальний огляд. *Правова система: теорія і практика*. 2020. № 3. С. 113–119.

63. Москаль Г. Проблемні питання захисту прав трудящих-мігрантів та біженців. *Віче: Журнал Верховної Ради України*. 2013. № 21. URL : <http://www.viche.info/journal/3932>

64. Науменко К. С. Особливості судового захисту трудових прав мігрантів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 217–220.

65. Новік В. Неурядові організації, які надають допомогу біженцям. *Управління сучасним містом*. 2002. № 4–6. С. 155–162.

66. Нью-Йоркська декларація про біженців і мігрантів від 19 вересня 2016 р. URL :

<https://www.ohchr.org/en/migration/new-york-declaration-refugees-and-migrants>

67. Огляд судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду Верховного Суду у спорах щодо вирішення питання про визнання біженцем або особою, що потребує додаткового захисту. Київ, 2021. 64 с.

68. Павлова В. О. Біженці як правова фігура в сьогоденній політиці України. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 218–224.

69. Поединок О. Р. Захист дітей-біженців у міжнародному праві. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2009. Вип. 84. Ч. II. С. 191–197.

70. Поединок О. Р. Інститут міжнародно-правового захисту прав біженців: місце у системі міжнародного права, сучасний стан і перспективи розвитку. *Альманах міжнародного права*. 2010. Вип. 2. С. 250–262.

71. Поединок О. Р. Принцип заборони дискримінації в міжнародному праві захисту прав людини та міжнародному праві захисту біженців. *Держава і право. Юрид. і політ. Науки : зб. наук. пр.* 2009. № 46. С. 549–555.

72. Правові механізми регулювання міграційних процесів: монографія / кол. авт. : Н. П. Бортник, В. С. Канцір, М. М. Сірант, Р. І. Радейко, Т. В. Бачинський; за заг. ред. Н. П. Бортник. Львів : НУ «Львівська політехніка», 2016. 892 с.

73. Практика Європейського суду з прав людини щодо біженців та шукачів притулку : практичний посібник. Київ, 2021. 74 с.

74. Про безпечну, впорядковану та законну міграцію: Глобальний договір Організації Об'єднаних Націй від 10–11 грудня 2018 р. URL: <https://www.documentcloud.org/documents/5141052-N1824449.html#document/p1>

75. Про біженців та осіб, що потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України № 3671–VI від 8 липня 2011 р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17>

76. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 8 липня 2011 р. № 30. Ст. 260. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>

77. Про громадянські та політичні права : Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043

78. Про економічні, соціальні та культурні права : Міжнародний пакт Організації Об'єднаних Націй від 16 грудня 1966 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042

79. Про затвердження Плану заходів щодо інтеграції біженців та осіб, які потребують додаткового захисту, в українське суспільство на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів від 22 серпня 2012 р. № 605–р. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/605-2012-%D1%80>

80. Про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення : Конвенція МОП № 143 від 25 червня 1975 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_163#Text

81. Про зовнішню трудову міграцію : Закон України від 5 листопада 2015 р. № 761–VIII. *Голос України*. 2015. № 221–222.

82. Про імміграцію : Закон України від 7 червня 2001 року : *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 41. Ст. 197.

83. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 липня 2011 р. №3773-VI. Ст.31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>

84. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

85. Про статус біженців: Конвенція ООН від 28 липня 1951 р. Дата оновлення: 10 січня 2002. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011

86. Прокопенко І. П., Дерманська О. В. Правова регламентація статусу біженця в Україні, Франції, Німеччині та Італії. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 1. С. 255–259.

87. Пушкіна О. В., Чебикіна Т. С. Гарантії захисту прав і свобод біженців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2016. № 5. С. 164–167.

88. Савчин М. В., Навроцький В. В., Менджул М. В. Механізм захисту прав біженців і шукачів притулку: міжнародний та національний рівень. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2007. 241 с.

89. Свящук А. Л. Проблеми прав біженців та виклики сучасності: навч. посіб. Харків, 2018. 324 с.

90. Сівак Н. О. Політика щодо біженців в Австрії, Данії і Великобританії після міграційної кризи 2015 року. *Соціально-політичні студії. Науковий альманах. Праці молодих науковців*. 2021. Вип. 5. С. 117–122.

91. Ситник О. І., Сільвестрова О. Ю., Жук О. М. Міграційна політика: сутність, вихідні принципи, правові основи. *Економічний форум*. 2021. № 2. С. 164–172.

92. Столяр О. П. Вплив нелегальної міграції на сучасні американо-мексиканські відносини. *Гілея: зб. наук. праць*. Вип. 115. С. 463–467.

93. Тиндик Н. П. Еволюція статусу біженця у міжнародно-правовій практиці. *Проблеми правознавства*

та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. Донецьк : ДЮІ ЛДУВС, 2007. № 4. С. 61–70.

94. Трудова міграція в епоху глобалізації: виклики для України: тези доповідей круглого столу (12 грудня 2018 р., м. Київ) / за заг. ред. Черасова А. В. Київ : ПК ДСЗУ, 2019. 137 с.

95. Трюхан О. А. Право працівників-мігрантів на зайнятість: міжнародні стандарти і законодавство України. *Часопис цивілістики.* 2015. Вип. 19. С. 178–183.

96. Харитонов Р. Ф., Шишименко О. І. Міжнародно-правовий захист прав мігрантів у ЄС: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2022. № 4. Ч. 3. С. 87–90.

97. Христова Ю. В., Федьора О. М. Виселення іноземців та осіб без громадянства: національний та зарубіжний досвід. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* 2014. № 1. Т. 2. С. 261–264

98. Ченшова Н. В. Проблематика вдосконалення законодавства України у сфері регулювання статусу біженця та його гармонізації з правом Європейського Союзу. *Альманах міжнародного права.* Вип. 9. С. 64–72.

99. Чуєнко В. «Європейська криза біженців» як найактуальніша проблема Європейського Союзу. *Національний юридичний журнал: теорія і практика.* 2016. Серпень. С. 212–216.

100. Чуєнко В. І. Правове регулювання статусу біженців в Європейському Союзі: сучасний стан і перспективи розвитку. Харків, 2018. 224 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Тетяна Анатоліївна **Грекул-Ковалик**

**ЗАХИСТ ПРАВ
МІГРАНТІВ І БІЖЕНЦІВ**

Навчальний посібник

Відповідальний за випуск *Гураленко Н. А.*

Літературний редактор *Колодій О. В.*